

Col·lecció Estudis Socials

Núm. 38

Créixer a Espanya. La integració dels fills d'immigrants

Rosa Aparicio

Alejandro Portes

Obra Social "la Caixa"

OBRA SOCIAL. L'ÀNIMA DE "LA CAIXA".

Créixer a Espanya. La integració dels fills d'immigrants

Rosa Aparicio
Alejandro Portes

William Haller (Universitat de Clemson)
Aaron Purrman (Universitat de Miami)
Andrés Tornos (Universitat Pontifícia de Comillas)
i Jessica Yiu (Universitat de Princeton)

PATRONAT DE LA FUNDACIÓ BANCÀRIA "la Caixa"

President	Isidre Fainé Casas
Vicepresident	Alejandro García-Bragado Dalmau
Patrons	Francisco Javier Ventura Ferrero, Eugeni Gay Montalvo, Antoni Aguilera Rodríguez, Javier Solana Madariaga, Jaume Lanaspá Gatnau, Salvador Alemany Mas, Josefina Castellví Piulachs, Francesc Homs Ferret, César Alierta Izuel, Carlos Slim Helú, Maria Teresa Bassons Boncompte, Javier Godó Muntanyola, Juan José López Burniol.
Secretari (no patró)	Óscar Calderón de Oya
Director general	Jaume Giró Ribas

Edició

Obra Social "la Caixa"

Publicació

Créixer a Espanya. La integració dels fills d'immigrants

Concepció i producció

Obra Social "la Caixa"

Publicació

Autors

Rosa Aparicio

Alejandro Portes

Traducció

Jordi Palou

Disseny, maquetació i impressió

CEGE

Coordinació de l'edició:

© del text, els seus autors

© de l'edició, Obra Social "la Caixa", 2014

Av. Diagonal, 621 - 08028 Barcelona

ISBN: 978-84-9900-110-4

D.L.: B16288-2014

La responsabilitat de les opinions emeses en els documents d'aquesta col·lecció correspon exclusivament als seus autors. La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb les seves opinions.

ROSA APARICIO ha estat catedràtica de Sociologia a la Universitat Pontifícia de Comillas, on va fundar i dirigir l'Institut de Estudios sobre Migraciones i la revista *Migraciones*. Actualment és investigadora a l'Institut Universitario José Ortega y Gasset i presidenta del Fòrum d'Integració dels Immigrants. Autora de més de 150 publicacions –entre articles, capítols i llibres– relacionades amb les polítiques d'immigració, la integració dels immigrants, les xarxes socials i l'associacionisme immigrant, els fills dels immigrants, etc. Recentment s'ha ocupat de l'emigració dels joves espanyols a l'estranger, com també de la joventut universitària. El seu darrer llibre és *Las culturas de los jóvenes en las universidades católicas. Un estudio mundial* (París: FIUC, 2014).

ALEJANDRO PORTES ocupa la càtedra Howard Harrison i Gabrielle S. Beck a la Universitat de Princeton, on va fundar el Centre de Migracions i Desenvolupament. Des del 2012 també és professor i investigador a la Universitat de Miami. Ha publicat més de 230 articles i capítols i publicat o editat 38 llibres sobre les migracions internacionals, el desenvolupament nacional, l'economia informal, la urbanització a Amèrica Llatina i la sociologia econòmica. El seu darrer llibre publicat a Espanya és *Sociología económica: una aproximación sistemática* (Madrid: CIS, 2014). La quarta edició del seu llibre amb Rubén Rumbaut, *Immigrant America: A Portrait* (Berkeley: Universitat de Califòrnia), surt el juliol del 2014.

Agraïm a la Conselleria d'Educació de la Comunitat de Madrid i al Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya l'ajuda que ens han facilitat per obtenir la col·laboració dels centres educatius. Expressem així mateix el nostre reconeixement a tots els directors i directores de les escoles públiques i concertades que ens van obrir les portes dels seus centres i ens van facilitar l'accés als alumnes per fer-los les enquestes.

Un agraïment especial al president de la Fundació Michael McPherson pel suport continuat que ha donat al projecte, com també a l'exdirector de la Fundación José Ortega y Gasset, Jesús Sánchez Lambás, que va tenir la confiança d'avançar-nos els mitjans per fer la fase de seguiment de l'estudi.

Tampoc podem oblidar les persones que van formar els equips de camp a les diverses fases de l'estudi i que, amb dedicació, tenacitat i enginy, van aconseguir dur-lo a bon port: Yolanda Tomás, Sileny Cabala, David Capretta, Jaime Góez, Mónica Monguí, Marc Sabadi, Samira Shaban, Maite Vidal.

La recerca longitudinal sobre la segona generació ha estat finançada per la Fundació Spencer (EUA), el Pla Nacional d'R+D+i del Ministeri de Ciència i Innovació (CSO2011-28479), la Direcció General d'Integració dels Immigrants de la Comunitat de Madrid i l'Obra Social "la Caixa".

Rosa Aparicio i Alejandro Portes

Índex

Presentació	11
<hr/>	
I. La recerca longitudinal de la segona generació (RELSEG) en el context espanyol	13
1.1. Novetats de la RELSEG	14
1.2. El context espanyol de recepció dels fills d'immigrants	15
1.3. La recerca espanyola sobre els fills d'immigrants anterior a la RELSEG	17
<hr/>	
II. Teories sobre la integració de la segona generació	23
2.1. Les teories generals sobre la integració de la segona generació als Estats Units	24
2.2. Una aproximació a la teoria de l'assimilació segmentada	36
2.3. Variables predictores de les dinàmiques d'integració de les segones generacions i resultats que en podem esperar	44
<hr/>	
III. La recerca longitudinal sobre la segona generació a Espanya (RELSEG)	54
3.1. L'estudi longitudinal de la segona generació	54
3.2. La recerca longitudinal sobre la integració de la segona generació a Espanya (RELSEG)	58
3.3. Mortalitat de la mostra	69
<hr/>	
IV. La veu dels immigrants: situacions i aspiracions de la primera generació	77
4.1. Capital humà i estructures familiars dels pares i mares immigrants	78
4.2. Contextos de recepció, capital humà i vies d'incorporació	79
4.3. Factors condicionants de l'estatus ocupacional i ingressos dels pares immigrants	85
4.4. Aspiracions, expectatives i plans de futur dels pares per als seus fills	89
<hr/>	

V. Qui som? Les autoidentitats, les percepcions de discriminació, les relacions intergeneracionals i l'autoestima dels fills d'immigrants	104
5.1. Què ens diuen les enquestes sobre la integració psicosocial dels fills dels immigrants?	105
5.2. Els factors determinants de les dades presentades	110
5.3. Conclusió	118

VI. Progrés educatiu dels fills dels immigrants	120
6.1. La vida escolar dels fills dels immigrants	121
6.2. Comparació d'aquests resultats amb els dels joves espanyols fills de nadius	136
6.3. Els determinants dels assoliments educatius	138
6.4. Influències dels pares sobre els resultats educatius	148
6.5. Un model sintètic del progrés educatiu	155
6.6. Conclusió	158

VII. Ocupacions, renda i assimilació descendent	160
7.1. Els ingressos familiars	160
7.2. La inserció laboral i les aspiracions ocupacionals dels joves	163
7.3. Els determinants de la inserció laboral, els ingressos inicials i les aspiracions ocupacionals	170
7.4. L'assimilació descendent	177
7.5. Conclusió	182

Conclusions	183
--------------------	-----

Bibliografia	199
---------------------	-----

Glossari de sigles	204
---------------------------	-----

Índex de taules i gràfics	205
----------------------------------	-----

Presentació

Una de les transformacions més destacades que ha experimentat la població espanyola aquest últim quart de segle és l'arribada de milions de treballadors procedents d'altres països, sobretot d'Amèrica Llatina, Àfrica i Europa de l'Est. Avui la societat espanyola és molt més multicultural del que ho ha estat en la seva història recent. L'augment sobtat de ciutadans d'origen estranger ha representat, a més a més de múltiples beneficis, una sèrie de reptes importants per al mercat de treball, el sistema educatiu o els sistemes d'atenció social i sanitària. L'èxit del procés d'acollida es constata a partir del grau d'integració assolit en la societat receptora, que al nostre país no ha ocasionat fins ara conflictes greus ni ruptures en la convivència.

Els darrers anys, però, i coincidint amb el deteriorament del mercat laboral, el flux d'arribada d'estrangers ha disminuït notablement fins gairebé aturar-se. Tot i que alguns han tornat als seus països d'origen, la majoria s'han quedat al nostre país, on s'han establert i, en molts casos, han creat o reagrupat les seves famílies. Per avaluar el grau d'integració en la societat espanyola no tan sols cal conèixer la situació de la primera generació, nascuda a l'estranger, sinó aprofundir en l'estudi de les generacions posteriors. És a dir, saber més coses sobre els joves fills de pares immigrants, tant els que han nascut a Espanya com els que van arribar-hi de petits i han passat bona part de la vida al nostre país.

Aquestes segones generacions han d'afrontar reptes molt específics. Créixer compartint dues cultures, la dels pares i la del país d'acollida, implica un potencial de riquesa i una capacitat d'adaptació a entorns multiculturals que constitueix un avantatge respecte als joves que han crescut en una única cultura. Al mateix temps, de vegades el fet de compartir cultures pot generar contradiccions, conflictes de lleialtats i una certa sensació de desajust;

tot plegat es pot traduir en el sentiment de no pertànyer del tot a cap de les dues cultures. Aquests aspectes són especialment crítics en l'adolescència, quan els joves estan construint la seva identitat i comencen a desenvolupar projectes de vida i prenen decisions que seran determinants per a la inserció en la societat adulta.

El llibre explora tots aquests temes a partir dels resultats d'un estudi, la RELSEG (Recerca longitudinal de la segona generació), que constitueix una fita al nostre país per la seva ambició i amplitud. S'hi examinen les trajectòries educatives i laborals dels fills d'estrangers vinguts a Espanya durant les últimes dècades, com també la seva identificació cultural i nacional, les experiències de discriminació i les aspiracions i expectatives de futur. Una de les novetats dels resultats exposats és que s'han obtingut a partir d'un disseny longitudinal, en el qual els mateixos nois i noies són entrevistats a 13-15 anys, i de nou quatre anys més tard, a 17-19 anys, quan han acabat l'escolarització obligatòria, molts han abandonat els estudis i comencen a afrontar els reptes de la vida adulta. Entremig també es recull la perspectiva dels pares, la qual cosa permet un contrast intergeneracional i la possibilitat de comparar trajectòries d'integració segons l'origen social, educatiu i cultural de les famílies. D'altra banda, les dades es contrasten amb les obtingudes en estudis semblants fets als Estats Units, una comparació que n'augmenta la riquesa i el valor.

Amb aquest estudi, l'Obra Social "la Caixa" pretén aportar conclusions en relació amb el grau d'integració dels fills d'estrangers arribats al nostre país en les últimes dècades. Aquests resultats contribueixen al coneixement dels beneficis i les dificultats que experimenten les segones generacions d'immigrants. Així mateix, el llibre conté evidències interessants per al debat sobre el grau de cohesió i la igualtat d'oportunitats que ofereixen les actuals societats multiculturals i fins a quin punt és necessari continuar avançant per aquest camí.

Jaume Lanaspà Gatnau
Director Executiu de l'Obra Social
"la Caixa" i Director General
de la Fundació "la Caixa"

Barcelona, juliol de 2014

I. La recerca longitudinal de la segona generació (RELSEG) en el context espanyol

A diferència del que passa amb els transports de mercaderies o les transferències de capital, els viatges dels immigrants són viatges de persones i això, a llarg termini, té unes conseqüències duradores. Una de les més importants és que les famílies es reconstrueixen, tenen fills i amb ells es forma una nova generació.

La nova generació no és com la dels pares, nascuts, criats i educats en una societat diferent de la que els rep posteriorment, i marcats així mateix per l'experiència migratòria. És una generació que creix al país d'acollida on van arribar els seus pares. D'una manera o altra, doncs, esdevindran membres d'aquesta societat, ciutadans del país receptor, al qual, per això mateix, poden plantejar reptes inesperats, relacionats sobretot amb la seva preparació per convertir-se en adults acceptablement integrats, capaços de contribuir a la prosperitat del país. Si fracassen en aquest propòsit, es podrien generar nuclis de ressentits, com ara els que el 2005 van posar bombes al metro de Londres o el 2004 van propiciar l'assassinat del cineasta Theo van Gogh a Amsterdam.

A la vista d'això, la qüestió de la integració dels fills dels immigrants no tan sols ha acaparat l'atenció de les instàncies polítiques i educatives, sinó que ha esdevingut un camp especialitzat de reflexió i investigació per a les ciències socials, com a recerca de coneixements ben fonamentats sobre el que passa realment amb els fills dels immigrants i també com a contribució per trobar les millors solucions per a les dificultats que han d'afrontar.

Això és el que ha procurat per a Espanya l'estudi RELSEG a què es refereix aquest treball i que anirem examinant amb deteniment. La RELSEG s'ha elaborat inspirant-se en un estudi fet i publicat als Estats Units sobre

aquest mateix tema, CILS (*Children of Immigrants Longitudinal Study*) (Portes i Rumbaut, 2001). Naturalment aquesta recerca tenia com a rerefons la realitat dels grans fluxos migratoris que es dirigeixen a aquell país, de manera que el plantejament i la metodologia no són exactament els mateixos. Hem considerat convenient, doncs, esbossar al capítol següent una descripció del context nord-americà de recerca sobre els fills d'immigrants en què es van gestar els plantejaments i la metodologia amb què treballa la RELSEG abans de començar a detallar, al capítol tercer, l'adaptació d'aquesta recerca al cas d'Espanya.

Ara bé, en quin punt es trobaven al nostre país els estudis relatius als fills dels immigrants quan es va posar en marxa el projecte de la RELSEG? Quines novetats hi aportava?

1.1. Novetats de la RELSEG

La RELSEG comença el curs 2007-2008 i recull dades de *tots* els escolars fills d'immigrants assistents als cursos primer, segon i tercer d'ESO (6.905 individus) en una mostra representativa de centres escolars de Madrid i Barcelona (la «mostra original»). Dos anys més tard (2010), s'enquesten els pares o mares d'aquests alumnes amb els quals es pot establir contacte. Hem anomenat «mostra de pares» el conjunt de dades obtingudes mitjançant aquesta segona enquesta. El treball conclou el 2012, amb la recollida de noves dades sobre els mateixos individus («mostra de seguiment») per analitzar-les en connexió amb totes les anteriors. Addicionalment, el 2012 recollim, als mateixos centres escolars de la mostra original, una nova mostra de fills d'immigrants («mostra de reemplaçament»), juntament amb una altra de fills de nadius. Al capítol 3 veurem com s'ha fet això i per què. Avancem, però, que ni a Espanya ni enlloc d'Europa no s'havien fet estudis d'aquest volum sobre els fills d'immigrants; això ja és una primera novetat.

Més innovador encara, però, era el fet que, en un interval de quatre anys, es recollissin dades *representatives* sobre la integració d'*uns mateixos subjectes i les seves famílies*. Això és el que s'ha volgut subratllar. Així, a la presentació pública de l'estudi hem mantingut sempre el nom de *recerca longitudinal*. I això s'ha fet partint de la convicció que la millor

manera de captar l'orientació dels processos d'integració dels nois i noies és revisant-ne longitudinalment l'evolució, en lloc de mirar de diagnosticar aquest desenvolupament mitjançant la interpretació de dades recollides en moments estàtics de la compilació. També aclarirem aquest punt més endavant.

1.2. El context espanyol de recepció dels fills d'immigrants

Com hem indicat més amunt, la RELSEG es dissenya i duu a terme inspirant-se en l'estudi CILS, fet als Estats Units. Fins a quin punt, però, pot ajudar aquesta inspiració a modelar un estudi de les realitats migratòries espanyoles? I com encaixen els mètodes de CILS en el corrent d'estudis sobre migracions que hi havia a Espanya?

Calia complir dues condicions perquè fos útil aprofitar el model de CILS a l'hora d'estudiar la integració dels fills d'immigrants: la primera, que el seu nombre i la diversitat de les seves procedències nacionals fossin prou grans perquè tingués sentit cercar-hi la varietat de dades que CILS utilitza per diferenciar les seves vies d'integració, trobant a més a més la determinació causal d'aquestes dades; la segona, que a Espanya estigués viva, si més no en un sector representatiu d'estudiosos, la problemàtica de la integració dels fills d'immigrants. I és que en un país on no s'estudiés la qüestió de la integració dels fills dels immigrants seria difícil aconseguir les dades més bàsiques relatives a les seves experiències i evolucions –com ara les relatives als contextos familiars, condicions de vida, discriminacions sofertes per diversos col·lectius i situacions escolars i laborals, entre altres–. Així, doncs, si volia aprofitar la inspiració del CILS, la RELSEG havia de comprovar i precisar abans que res si el nombre i la procedència dels fills d'immigrants podrien admetre a Espanya una recollida de dades adequada per ser tractada amb les hipòtesis de treball i mètodes semblants als que s'havien fet servir als Estats Units.

Les dades recollides es van mostrar ben clares en les qüestions bàsiques, tot i que en les de detall podien veure's afectades per les modalitats de recopilació als registres oficials. El 2007, l'any en què s'inicia la RELSEG, els immigrants són a Espanya, segons les xifres dels padrons municipals, 4.519.554, és a dir, el 10% de la població total. Una proporció no gaire

allunyada de la calculada als Estats Units (prop del 13%), malgrat la gran tradició de recepció d'immigrants d'aquest país i que Espanya no havia tingut mai.

A més a més, aquests quatre milions i mig d'immigrants provenien de països molt diversos, cosa que era molt important perquè la RELSEG pogués comparar les vies d'integració dels arribats de procedències diferents, ja que possiblement aquestes vies serien també diverses. Tenint en compte només les nacionalitats principals, havien arribat a Espanya més de 100.000 immigrants procedents de Romania, el Marroc, l'Equador, Colòmbia, Bolívia, Bulgària, Argentina i el Perú; d'altra banda, els arribats de la Xina i el Brasil eren gairebé 100.000.

Aquestes dades es refereixen només als immigrants. Pel que fa als seus fills, l'objecte d'aquest estudi, el padró ens informa que, el mateix 2007, a punt de començar la RELSEG, la població estrangera de menys de 19 anys –la que interessava per als fins de la recerca– era de 451.071 homes i 423.120 dones, no gaire lluny, doncs, d'un milió en total, la qual cosa havia de propiciar en aquesta població l'aparició d'una diversitat de vies cap a la integració. No hi feia res que aquestes xifres incloguessin, per exemple, els fills de pares anglesos, els quals no se solen comptar entre els anomenats immigrants econòmics. Al contrari, les xifres que caracteritzarien l'accés dels fills dels immigrants «no econòmics» a la societat espanyola servien de referència a la RELSEG per valorar les relatives als fills dels qui se solen anomenar immigrants per les seves característiques de discriminació, ingressos familiars, disponibilitat d'habitatge, accés a l'ensenyament superior, etc. Així, doncs, des del punt de vista de l'existència d'una població suficient de fills d'immigrants, Espanya es presentava com un país idoni per inspirar-se en les experiències del CILS. A més a més, això significaria un gran avanç per acostar-nos –des d'un sòlid fonament sociològic– a la comprensió dels problemes de la joventut nascuda de la immigració. Concretem-ne alguns detalls.

1.3. La recerca espanyola sobre els fills d'immigrants anterior a la RELSEG

No cal dir que els estudis sobre la integració dels fills d'immigrants a Espanya (i a tot Europa) comencen molt més tard que no pas als Estats Units; aproximadament trenta anys després. I que allà, per això mateix, han tingut molt més temps per agafar forma, ser debatuts i avançar per línies diferenciades, com veurem al capítol següent. En efecte, els estudis sobre integració als EUA s'inicien en l'atmosfera de lluita pels drets de les minories que es viu els anys cinquanta, quan al sud d'Europa encara no hi ha migracions. I encara a Europa, destinació de molts immigrants des del final d'aquella dècada, s'endarrereix l'interès per la seva integració, ja que es dona per fet que no s'hi quedaran quan acabin els seus contractes laborals.

Només després de l'anomenada «crisi del petroli» del començament dels anys setanta, quan es comprova que els immigrants no tornen als seus països encara que no tinguin feina i quan fracassen els intents de tancar les fronteres europees a noves arribades, comencen a sentir-se les veus d'alarma que J. Salt, a l'informe *Sobre les relacions intercomunitàries*, preparat per al Consell d'Europa, va condensar en una formulació lapidària: «Sense la integració dels immigrants, no hi haurà a Europa pau social ni seguretat ciutadana» (Fundación Encuentro, 1991).

Als fòrums polítics de la Unió Europea, doncs, es comença a parlar d'integració al final dels anys vuitanta, quan Espanya encara no rep immigració. Però en començar la dècada següent, l'arribada d'immigrants propicia l'interès per la seva integració.⁽¹⁾

A propòsit de la migració, aleshores s'imposaven a Europa els debats sobre els anomenats «models d'integració», en els quals s'examinaven i discutien les diferents maneres d'entendre el fenomen migratori predominants als diversos països: assimilació plena a les tradicions cíviques (model francès o republicà) o bé inclusió diferenciada per als diversos col·lectius culturals (model anglès). Examinarem, doncs, els diferents itineraris cap a la integració tal com s'entén a cada país (com ara a Schnap-

(1) El primer pla oficial per a la integració dels immigrants es promulga al començament del 1994.

per, 1992), fins a quin punt aquests diversos models nacionals influeixen en l'èxit de la integració, etc.⁽²⁾

Assumint aquestes perspectives, la recerca espanyola de la integració passa aleshores a especialitzar-se en estudis centrats en àmbits concrets i sobre col·lectius determinats; no s'hi accedeix en virtut d'una teorització prèvia més general, sinó esperant arribar a aquesta teorització mitjançant la comparació dels resultats obtinguts en estudis parcials. Per això d'entrada presta una importància especial a mostreigs i objectius locals. El que interessa és comparar diverses formes d'entendre la integració i de treballar-hi.⁽³⁾ Tant la recerca europea com l'espanyola tendeixen a posar l'èmfasi en la creença que bona part de la responsabilitat de l'èxit o el fracàs de la integració dels immigrants depèn de les polítiques governamentals d'integració i en l'acceptació que tinguin entre els ciutadans. L'estil dels estudis sobre la integració, doncs, tendeix a fer recaure el protagonisme en els governs i els ciutadans autòctons, més que no pas en els immigrants i els seus descendents.

A partir d'aquestes característiques d'inspiració europea predominants en la recerca sobre la integració, és com entendrem millor allò que pot significar i aportar a Europa l'estudi RELSEG fet a Espanya. Sobretot perquè en la teorització que serveix de base a aquest estudi el protagonisme el tenen, com veurem, els immigrants i els seus fills, tot i que això no vol dir que no es tingui en compte la importància de les accions del govern i el comportament dels ciutadans autòctons per a l'èxit o el fracàs dels processos.

Així, doncs, què hi havia abans de la RELSEG en la recerca espanyola sobre la integració dels fills dels immigrants? Què ens revelaria una panoràmica del seu desenvolupament? Al nostre parer, abans que res es constata que l'interès i la preocupació per les vies d'integració social dels fills dels immigrants s'han fet ben presents des del moment mateix en què la immigració va començar a adquirir visibilitat a Espanya.

Les primeres recerques sobre aquest tema es remunten al 1991, l'any en què comencen a ser significatives les xifres d'augment dels fluxos migra-

(2) Sobretot en el projecte Efnatis; Aparicio (2007) presenta un resum dels plantejaments i els resultats.

(3) Com ara amb el que es programa i realitza força més tard per al projecte TIES.

toris. Des d'aleshores ací i allà comencen a sorgir en l'àmbit escolar tensions entre docents i associacions de pares d'alumnes a propòsit de la presència d'infants de diferents orígens nacionals als centres escolars. El que en deien és que rebaixaven la qualitat de la convivència i de l'ensenyament. Aquesta reacció evidenciava que ni el professorat ni les famílies autòctones no estaven preparats per acceptar l'aparició dels fills dels immigrants als seus centres respectius. Aquest hauria estat el primer senyal rebut per les autoritats educatives per adonar-se que es trobaven davant d'una situació que, a llarg termini, podria tenir conseqüències importants en el sistema educatiu i en el conjunt de la integració de tota la població immigrant. N'és una prova que bona part d'aquelles primeres recerques van ser finançades pel Ministeri d'Educació i Cultura a través del Centre d'Investigació i Documentació Educativa (CIDE, 1997).

D'altra banda, els treballs d'aquella primera època es concentren en els primers anys d'escolaritat dels infants (fins als 12 anys). Amb prou feines analitzaven què podria passar després, sobretot perquè quan van començar aquestes recerques a les escoles hi havia ben pocs nens immigrants més grans. En una etapa posterior, a la segona meitat dels anys noranta, els investigadors van centrar l'atenció en temes específics, entre els quals destacaven els següents:

- demografia: nombre, composició i distribució dels fills d'immigrants als centres educatius;
- resposta a la situació multicultural als centres educatius i a classe;
- la integració dels fills d'immigrants;
- actuació educativa en el cas dels fills d'immigrants;
- l'atenció a la diversitat i mesures específiques per als infants fills d'immigrants.

Sembla que en aquests treballs hi havia latents quatre menes d'inquietuds, la qual cosa va determinar els seus enfocaments una mica unilateralment: en primer lloc, el possible sorgiment de guetos educatius a causa de la concentració de fills d'immigrants als centres escolars d'alguns barris; segon, la preparació insuficient dels centres i els docents per gestionar les diferències d'orígens de les famílies i els alumnes; tercer, els nivells d'integració

dels alumnes assolits en determinats centres; finalment, la identificació dels factors condicionants de la integració dels fills d'immigrants (Aparicio, 2001; García Castaño *et al.*, 2011).

Avui ens podria fer l'efecte que les recerques d'aquells anys es basaven en mostres poc representatives i mancaven de plantejaments teòrics comuns que permetessin relacionar uns estudis amb els altres en debats ordenats, aptes per contribuir en conjunt a avanços coherents. Potser no podia ser d'una altra manera, tenint en compte un context en què la recerca sobre migracions era a les beceroles i encara no havia pogut crear els amplis espais de debat convenients per avançar en l'examen dels problemes. És clar que l'escassetat de recursos amb què havien de treballar els analistes contribuïa a les dificultats: sovint no hi havia altres fons que els procedents d'organismes estatals, que només bastaven per a estudis de curt abast fets sobre petites mostres de representativitat insegura.

A més a més, la recerca espanyola sobre migracions tendeix a veure's marcada per una característica no desitjada, segurament a causa dels pocs recursos amb què comptava al començament: la de ser una recerca *dependent* en diversos sentits, dependent pel que fa a la temàtica de l'opinió pública i dels objectius seleccionats per l'Administració per a possibles finançaments, però també dependent de les orientacions de la Unió Europea. Era difícil que les coses es fessin d'una altra manera en un context en què no existia el que en sociologia de la ciència s'ha anomenat una *comunitat científica*, és a dir, un cos d'especialistes adequadament intercomunicats i conscients de les exigències crítiques amb què les seves recerques seran rebudes pels seus col·legues. Això només s'anirà configurant cap al final dels anys noranta amb els primers congressos sobre migracions internacionals organitzats per l'Instituto Ortega y Gasset i per l'Instituto Universitario de Estudios sobre las Migraciones de la Universidad de Comillas (anys 1997 i 1999).

Amb això, les exigències i la difusió dels treballs sobre els fills d'immigrants experimenten un canvi i es consoliden diversos grups locals de recerca que creen nous estils de treball i rigor científic: en primer lloc els quatre grups vinculats a la Universitat Autònoma de Barcelona coordinats pel Centre d'Estudis i Recerca en Migracions, sota la presidència de Carlota Solé (GEDIME, EMIGRA, MIGRACOM i GIPE-PTP); el de Granada, im-

pulsat per García Castaño, especialment interessat pels aspectes culturals de la relació amb els immigrants; els de la Universitat Autònoma de Madrid, especialitzats en la immigració marroquina i en la mediació intercultural; el de la Corunya, encapçalat per Antonio Izquierdo, més especialitzat en qüestions demogràfiques, i els d'Almeria, Bilbao, Sevilla i València.

Així, els darrers anys la recerca espanyola en migracions ha comptat amb dades més depurades sobre la quantitat dels immigrants a Espanya, la procedència, les peculiaritats culturals, les zones i barris de residència, la inserció laboral, la discriminació patida, etc., coneixements previs imprescindibles per posar en marxa qualsevol estudi sobre els fills dels immigrants. Així mateix s'han pogut dur a terme recerques sobre aspectes especials de la situació dels fills d'immigrants, com ara –i sense cap pretensió d'exhaustivitat– la integració del conjunt dels immigrants (Checa *et al.*, 2003), els seus nivells d'educació (INE, 2008: Enquesta nacional als immigrants), les expectatives educatives i socials (Garreta, 2008), la discriminació patida pels seus fills als centres d'ensenyament (Mata *et al.*, 2007; Fernández Enguita, 2008), la integració en aquests mateixos centres (Elosegui, 2010), el nivell de tolerància en què es mouen (Zapata-Barrero *et al.*, 2011), l'evolució identitària dels fills d'immigrants (Terrén, 2007 i 2011) o les amistats i l'esbargiment dels joves (Giró, 2011).

Arran de la publicació dels informes PISA (*Program for International Student Assessment*), darrerament ha estat força abundant la bibliografia dedicada a recerques sobre el rendiment escolar dels fills dels immigrants. Per cert, que la majoria entén que la presència d'aquests darrers als centres escolars, quan és nombrosa, en *contamina* la qualitat, tot i que també hi ha postures contràries (Cebolla, 2009; Carabaña, 2008 i 2012).

Pel que fa als fills d'immigrants, doncs, ja tenim estudis especialitzats que n'estudien les problemàtiques i els aspectes més diversos. En aquest context, però, l'aportació que ens ofereix la RELSEG és una mica diferent. D'entrada, perquè és un estudi de conjunt que no s'ocupa tan sols d'un aspecte concret del que afecta els nois i noies considerats, sinó que, en virtut del seu disseny teòric, aspira a englobar les variables cabdals per a la integració futura dels joves. I això, com hem assenyalat, ho fa amb dos trets formals importants: d'una banda, es tracta d'un estudi longitudinal,

és a dir, que segueix els grups de joves en el temps, de manera que comprova sobre la marxa el funcionament de les hipòtesis amb què treballa; d'altra banda, ha mirat d'accedir a una mostra realment representativa del que passa amb aquests nois i noies, superant les dificultats que tantes vegades impedeixen al nostre país realitzar estudis que cobreixin efectivament la població de què tracten.

En resum, en aquest primer capítol hem volgut presentar l'estudi RELSEG en el context de les migracions a Espanya i de la recerca que han suscitat. Justament aquest context requeria atorgar una atenció especial al fet que la RELSEG s'hagi traçat seguint el patró de l'estudi nord-americà CILS i com a contraprova de les hipòtesis que plantejava aquest estudi. Calia examinar, doncs, si més no d'una manera elemental, la seva aplicabilitat a Espanya. Hi aprofundirem en els pròxims capítols.

II. Teories sobre la integració de la segona generació

Com hem vist al capítol anterior, l'estudi RELSEG del qual ens ocupem en aquest treball es va posar en marxa, en part, amb la finalitat col·lateral de verificar, fora dels Estats Units, la validesa de les concepcions teòriques i les conclusions principals de l'estudi CILS (*Children of Immigrants Longitudinal Study*). Com és lògic, això volia dir aplicar a la RELSEG els mateixos criteris que havien regit el CILS als Estats Units: la metodologia, els qüestionaments de base, els objectius d'informació i les exigències. Tot plegat no podia sinó resultar altament estimulants per a les recerques que estudiaven la integració de les segones generacions d'immigrants a Espanya.

També assenyalàvem alguns trets particulars del CILS que ja d'entrada ens interpel·laven sobre limitacions freqüents a l'hora d'abordar aquest tema, com ara l'afany insuficient per estudiar-lo fent servir mostres de població realment representatives; la manca d'atenció davant la varietat de situacions generada per la diversitat de procedències nacionals dels joves de les segones generacions;⁽¹⁾ la freqüència amb què a la pràctica s'identifica el nivell d'integració dels nois i noies amb el seu rendiment i la integració als centres d'ensenyament, i el fet que no sempre es faci una distinció adequada entre els fills d'immigrants nascuts a Espanya i els nascuts als països d'origen dels seus pares.

(1) Més endavant ens ocuparem amb més detall de les procedències nacionals. Els Estats Units arrossegaven l'estereotip d'una doble immigració: l'asiàtica (de l'Índia, la Xina, les Filipines, Corea del Sud...), orientada a les feines relacionades amb els serveis, i la llatinoamericana (Mèxic, Amèrica Central, el Carib, Amèrica del Sud...), molt majoritàriament orientada a feines manuals o de categoria ínfima. A Espanya, en canvi, els itineraris d'inserció dels immigrants de diverses nacionalitats, molt més barrejats, haurien desembocat en complicats encreuaments d'estereotips menys favorables sobre els immigrants, independentment del seu lloc de procedència.

És cert que quasi totes aquestes limitacions es van anar corregint d'ençà que un sector dels estudiosos espanyols de les migracions va assumir els propòsits del projecte europeu TIES,⁽²⁾ patrocinat per la Universitat d'Amsterdam. Les ambicions d'aquest projecte, però, en bona part van quedar bloquejades a tot Europa per la manca de finançament; en algunes ciutats es van tirar endavant estudis parcials centrats en la integració dels fills d'immigrants musulmans, mentre que la part corresponent a Espanya continuava inèdita (Crul *et al.*, 2012).

Una de les característiques dels debats nord-americans és que no es limitaven únicament al nivell d'integració assolit pels joves en un moment donat, sinó que estudiaven també les maneres en què aquesta integració havia canviat en el temps, és a dir, l'evolució *longitudinal* de la seva interacció amb la societat d'acollida. Això explica l'interès de CILS i també de la RELSEG a no limitar-se a recollir només dades *estàtiques* sobre el nivell d'integració assolit per les segones generacions, sinó també a buscar informació sobre les seves dinàmiques d'inserció.

No obstant això, hi ha moltes altres coses que els debats suscitats als Estats Units van posar en qüestió i que, arran de l'adaptació de la RELSEG a Espanya, poden atreure el nostre interès. Sintetitzem en un primer apartat les bases teòriques més generals de les posicions sostingudes en aquests debats, per revisar tot seguit l'estat dels estudis nord-americans dedicats a diversos factors que poden accelerar o endarrerir la integració social i la mobilitat ascendent dels fills dels immigrants. L'estudi d'aquests factors té un alt interès per copsar la dinàmica dels processos d'integració dels immigrants.

2.1. Les teories generals sobre la integració de la segona generació als Estats Units

Podem diferenciar les teories més rellevants en dues dimensions: segons el nivell d'anàlisi en què se situen i segons el pessimisme o l'optimisme amb què acaben considerant l'acomodació dels immigrants.

(2) The Integration of the Second Generation in Europe. A www.tiesproject.eu podem trobar la història i els objectius d'aquest projecte.

Pel que fa al nivell d'anàlisi, anomenem *culturalistes* les teories que en els processos d'integració de les segones generacions subratllen la importància de tot el que fa referència a l'assimilació a la cultura, la llengua i la identitat política de la població autòctona per part dels fills dels immigrants, mentre que anomenem *estructuralistes* aquelles altres teories que, en observar l'acomodació dels fills dels immigrants al país, subratllen variables estructurants de les relacions socials (èxit educatiu i laboral, nivells de renda assolits, embarassos prematurs, eventuais empresonaments, entre altres), tenint sempre en compte que l'assimilació cultural i l'acomodació estructural es poden dissociar: per exemple, un individu plenament assimilat a la població autòctona en els àmbits cultural, lingüístic i polític pot haver obtingut mals resultats en la formació escolar o la incorporació laboral, mentre que, al contrari, es pot donar el cas d'algú no assimilat culturalment que, malgrat això, hagi reeixit en els camps econòmic i laboral (Portes i Rivas, 2011).

La taula 2.1 resumeix les teories bàsiques –culturalistes i estructuralistes– que han dominat els debats als Estats Units.

TAULA 2.1

Una panoràmica dels enfocaments teòrics sobre la integració

ENFOCAMENT	AUTORS PRINCIPALS	VISIÓ DE LA INTEGRACIÓ (ASSIMILACIÓ)	BASE EMPÍRICA
Enfocaments culturalistes			
Repte hispànic	Samuel Huntington	Pessimista. No està passant.	Teòrica
Neoassimilacionisme	Richard Alba i Victor Nee	Optimista. Passa igual que a les generacions passades i està transformant, al seu torn, la societat receptora.	Revisió secundària de recerques històriques i contemporànies sobre la integració dels immigrants.
Enfocaments estructuralistes			
Avantatge de la segona generació	Philip Kasinitz, John Mollenkopf, Mary C. Waters i Jennifer Hoidaway	Optimista. La segona generació se situa en un espai social i cultural que li proporciona avantatges.	Estudi transversal de la segona generació de joves adults a la ciutat de Nova York.
Generacions de l'exclusió	Edward Telles i Vilma Ortiz	Pessimista. Mexicanoamericans estancats a la classe obrera o integrant-se en una subclasse racial.	Estudi longitudinal de més de tres generacions de mexicanoamericans a Los Angeles i San Antonio.
Assimilació segmentada	Alejandro Portes i Rubén Rumbaut	Mixta. L'assimilació influeix en l'èxit social i econòmic segons el capital humà dels pares, l'estructura familiar i els contextos d'incorporació.	Estudi longitudinal de joves de la segona generació a San Diego i el sud de Florida des de l'adolescència fins a la primera edat adulta.

Font: Portes i Rivas (2011).

2.1.1. Perspectives culturalistes

Els enfocaments que es fixen en l'assimilació cultural, lingüística i política de la segona generació emfatitzen l'habilitat i la motivació d'aquesta generació per integrar-se en els corrents majoritaris de la societat. Aquestes teories varien; n'hi ha de signe pessimista i d'altres d'optimistes. Entre les més pessimistes hi ha les que, seguint els passos del politòleg de Harvard Samuel Huntington, creuen que els fills dels immigrants no s'estan assimilant als Estats Units (Huntington, 2004). Al seu parer, alguns col·lectius –en particular els hispans– són tan nombrosos en algunes zones del país que no els resulta atractiu aculturar-s'hi. Els immigrants i els seus fills es resistirien a aprendre anglès, atorgarien prioritat als interessos dels seus països d'origen i comunitats ètniques i rebutjarien els ideals i les normes de la societat receptora. Aquesta visió de les coses arrela en la creença que la identitat nord-americana es troba íntimament vinculada a la cultura angloprotestant dels fundadors del país i a la persuasió que els catòlics arribats posteriorment d'Amèrica Llatina, en resistir-se a adoptar els estils de vida angloprotestants, formaran enclavaments lingüístics i culturals propis on viure (Alba *et al.*, 2002). Així, els fills dels immigrants provinents de societats considerades incompatibles culturalment amb els Estats Units angloprotestants amb prou feines arribaran a acostar-se al gran corrent cultural de la majoria.

A Europa s'han constatat punts de vista semblants davant la presència massiva d'immigrants no cristians, sobretot musulmans, i per la convicció –àmpliament estesa– que no es volen integrar en la cultura de les seves societats d'acollida. Aquesta visió pessimista no tan sols es promou entre els sectors més conservadors, sinó també en moviments polítics de massa que han arribat a mobilitzar amplis electorats a força països. Així, per exemple, l'enfocament multicultural neerlandès, abans caracteritzat per la tolerància, s'ha anat abandonant sota la influència d'aquests corrents i ha anat deixant lloc a polítiques proassimilacionistes. A Espanya hi ha grups que han adoptat enfocaments pròxims a les idees de Huntington respecte als marroquins i els subsaharians, col·lectius que han sofert agressions ocasionals. No obstant això, ara per ara les polítiques dels governs central i autonòmics no s'han vist arrossegades per aquestes ten-

dències, sinó que, al contrari, s'han mantingut en la línia de promoure la tolerància ètnica i processos graduals d'integració (Cachón, 2009).

Les perspectives de Huntington no parteixen d'estudis empírics propis, sinó que són més aviat una resposta al que aquest autor creu percebre com forces que impedeixen la integració als immigrants d'avui. Com que els escrits de Huntington sobre aquesta qüestió han estat només teòrics, la crítica no ha tingut cap dificultat a l'hora de refutar les seves afirmacions amb l'evidència que hi ha immigrants capaços d'assimilar-se lingüísticament i culturalment. Per exemple, amb prou feines s'ha demostrat que als Estats Units els fills d'immigrants eludeixin parlar anglès o que les llengües no angleses perdurin a les famílies més enllà de la segona generació. Els sociòlegs també han trobat que el nivell de participació activa en el sistema polític nord-americà augmenta amb cada generació, també entre els descendents dels immigrants llatinoamericans (Alba *et al.*, 2002). El creixement ràpid i decisiu del vot hispà a les eleccions presidencials del 2012 ofereix una demostració addicional d'aquestes tendències.

A l'Europa occidental, i en particular a Espanya, les opinions que els marroquins i altres musulmans i immigrants subsaharians no es volen integrar es basen més en casos anecdòtics que no pas en una recerca científica seriosa. Com veurem, les dades disponibles sobre les segones generacions tendeixen a contradir aquestes opinions (Aparicio i Tornos, 2006). Malgrat això, encara que no es basin en evidències consistents, les opinions de l'estil de Huntington són importants perquè concorden amb les d'alguns segments de l'opinió pública i, en un moment donat, poden afectar decisivament les polítiques públiques.

En el cantó optimista de les postures culturalistes hi ha els autors que han tornat a la teoria tradicional del *melting pot* (o «gresol de races»),⁽³⁾ actualitzant-la per al segle XXI. L'argument és que l'assimilació cultural i política es continua produint, i que en aquest aspecte els immigrants d'avui no són pas diferents dels del passat. Els immigrants no s'integren en segments particulars de la societat, sinó més aviat en un ampli corrent d'interacció que alhora es va transformant amb ells. Alba i Nee (2003), que encapçalen

(3) L'expressió es va divulgar arran de l'ús que en va fer I. Zangwill el 1908 per expressar el que, a parer seu, passava als Estats Units: les *races* dels immigrants s'anaven barrejant com en un gresol, fins al punt que el país tendia a esdevenir una societat multiètnica, però homogènia.

aquesta teoria, sostenen que els immigrants no es proposen com a objectiu l'assimilació cultural, sinó que persegueixen fites més concretes, com ara la prosperitat econòmica. En aquest esforç, però, entren en contacte amb els grans corrents de la societat i acaben assimilant-se tant lingüísticament com culturalment. Així, els fills dels immigrants actuals, com també la generació següent, s'acomodaran al cos social, tot i que això pren temps i no sempre implica una mobilitat social ascendent. La concepció del *melting pot* d'Alba i Nee entén que la immersió en la cultura del país receptor i la seva assimilació són fenòmens inevitables.

El «neoassimilacionisme», com anomenen a aquesta concepció, es recolza en l'evidència històrica de l'aculturació dels descendents dels immigrants europeus als Estats Units i a altres països americans receptors d'immigració, en virtut de la qual, a causa de la seva immersió en el gran corrent de la interacció social local, han arribat a no poder distingir-se de les poblacions anteriors. L'experiència de la migració italiana, portuguesa i espanyola cap a França i els Països Baixos també pot reforçar aquest enfocament, per tal com els descendents d'aquells immigrants es van aculturar completament en el corrent de convivència d'aquests països (Hirschman, 1983; Jacobson, 1999). Espanya no s'ha convertit en país d'immigració sinó molt recentment, per la qual cosa encara és d'hora perquè pugui aportar experiències en pro o en contra d'aquest punt de vista. Els resultats de l'estudi RELSEG aporten una primera visió per valorar si també a Espanya els fills dels immigrants conflueixen cap a la cultura de les majories.

2.1.2. Perspectives estructuralistes

De la mateixa manera que els culturalistes, els enfocaments estructuralistes també es poden diversificar segons el nivell d'optimisme o pessimisme sobre el futur dels immigrants i els seus fills. Més que no pas presentar una visió polaritzada del futur, però, aquests enfocaments estructuralistes ofereixen una anàlisi més matisada i fan dependre la sort dels immigrants del context social que els rep.

La tesi de l'exclusió intergeneracional ofereix una imatge més pessimista del futur per a alguns grups d'immigrants i els seus fills. Aquesta perspectiva els descriu com a marginats de les oportunitats per a l'ascens social als països receptors, no a causa de les seves opcions i capacitats personals,

sinó perquè els marca la pertinença a grups ètnics o racials fortament desfavorits. Des d'aquest punt de vista, els immigrants hispans i els seus descendents deriven, als Estats Units, cap a comunitats i segments de la societat que tendeixen a racialitzar-se i, per tant, a marginalitzar-se. Les antigues onades d'immigrants provinents d'Europa van ser capaces d'assimil·lar-se en els àmbits cultural i econòmic, i de mica en mica es van anar obrint camí cap als segments blancs més privilegiats de la jerarquia racial. Avui, però, malgrat que els seus antecessors tinguessin arrels europees, els immigrants hispans corren el perill de convertir-se en una altra raça, amb perspectives socials visiblement pitjors que les dels blancs i comparables a les sofertes pels negres nord-americans (Telles i Ortiz, 2008).

La recerca dels sociòlegs E. Telles i V. Ortiz sobre diverses generacions de les comunitats mexicanoamericanes de Los Angeles i San Antonio ha generat moltes expectatives entre els partidaris d'aquesta tesi de la racialització. L'any 2000, Telles i Ortiz van tornar a entrevistar els mateixos individus que ja havien estat entrevistats el 1965 per a un estudi sobre la condició social de la comunitat mexicanoamericana. Els autors van poder crear una base de dades longitudinals que cobria els fets corresponents a 35 anys d'integració dels enquestats al primer estudi i dels seus descendents fins a la tercera, quarta i en algun cas la cinquena generació. Van comprovar que bona part de les darreres generacions vivien encara a barris de predomini hispà, es casaven amb els seus coètnics i s'identificaven com a mexicans. Tot i que entre la primera i la segona generació es constataren grans progressos quant a la situació econòmica, aquests progressos no continuaven després, sinó que les taxes de pobresa es mantenien constantment altes a la tercera i la quarta generació, i l'èxit escolar reculava. Telles i Ortiz atribuïen l'experiència negativa dels mexicanoamericans a la manca d'accés a una educació de qualitat, a la discriminació persistent, a polítiques d'immigració adverses i a l'economia de la zona, basada en la mà d'obra barata.

En el cas de grups diferents de mexicanoamericans, els resultats de la integració varien segons la barreja de recursos i desavantatges vinculats a les respectives característiques ètniques i culturals. Glazer i Moynihan (1970), per exemple, afirmaven que els diversos grups d'immigrants instal·lats a Nova York havien perdut les llengües i les cultures d'origen, però es man-

tenien diferenciats els uns dels altres. Segons aquests autors, «l'aspecte principal de la teoria del *melting pot* és que mai va arribar a donar-se la barreja». En lloc d'això, els grups ètnics, tot i que transformats, es mantenen com a organismes socialment separats. Jueus, italians, porto-riquenys i altres, no només s'organitzen en funció de la seva ètnia, sinó també d'acord amb els recursos polítics i econòmics comuns. Per a alguns grups, com ara els cubans de Miami, el control sobre aquests recursos polítics i econòmics els ha atorgat poder i prosperitat. Els mexicanoamericans i els porto-riquenys, en canvi, s'han vist racialitzats i atrapats al fons de les jerarquies de les rendes i les ocupacions (Telles i Ortiz, 2008; Portes i Rumbaut, 2006).

A Europa occidental, l'experiència de racialització i marginació de la segona i fins i tot la tercera generació de turcs a Alemanya, i la dels fills de turcs i marroquins als Països Baixos, documentada –juntament amb altres dades– pel projecte TIES, sembla que hauria de recolzar la tesi de l'exclusió intergeneracional. Són joves que han arribat a parlar amb fluïdesa les llengües dels països receptors i que han adoptat molt bona part de la seva cultura; d'aquesta aculturació, però, no en resulta una gran mobilitat educativa o ocupacional (Crul i Vermeulen, 2003). En aquest sentit, la seva experiència és semblant a la dels mexicanoamericans. Pel que fa a Espanya, el caràcter recent de l'experiència migratòria impedeix que ens puguem decantar fermament en un sentit o en l'altre. Els resultats del nostre estudi començaran a aclarir fins a quin punt els fills dels immigrants s'estan estancant en els seus nínxols ètnics i culturals o més aviat aprofiten els recursos que tenen a l'abast per a l'ascens econòmic i social.

D'acord amb la tesi de l'exclusió intergeneracional, hauríem de preveure que els fills d'immigrants a Espanya assimilarien les categories etnoracials que els assigna la majoria nativa. Segons això, el seu èxit educatiu i ocupacional amb prou feines variaria entre generacions successives. A diferència del que van preveure Alba i Nee, els fills d'immigrants s'haurien començat a integrar a Espanya, però aquest procés no els duria necessàriament a unir-se a la població autòctona majoritària, sinó que es veurien conduïts a integrar-se en les categories d'una estructura social racialitzada.

No obstant això, altres estudiosos opinen que si bé els immigrants es poden incorporar a les societats d'acollida com a membres de grups ra-

cialment estratificats, els seus fills són capaços d'utilitzar en benefici propi la seva condició de participants en dues societats i dues cultures. Aquesta tesi de l'avantatge de la segona generació sosté que, a diferència de les minories natives, els fills d'immigrants tenen una riquesa especial de recursos culturals i poden triar entre un ampli ventall d'alternatives a l'hora de rumiar quin curs volen donar a les seves vides. I són, segons l'expressió de Rumbaut (1994), «artistes de la traducció».

La base empírica d'aquesta idea de l'avantatge de la segona generació prové d'un estudi sobre els joves adults de Nova York (Kasinitz *et al.*, 2008). Segons aquest treball, molts d'aquests joves vivien al domicili familiar tot i ultrapassar les edats normals d'emancipació, perquè els pares provenien de cultures en què aquesta convivència no està estigmatitzada. A l'hora de cercar feina, els membres de la segona generació afegeixen els recursos de les xarxes socials de les seves comunitats i famílies. En lloc de basar-se només en els anuncis de premsa, aquests joves s'assabenten d'oportunitats laborals mitjançant el boca-orella de la seva comunitat. I la majoria, naturalment, a més de comptar amb aquestes xarxes socials pròpies, poden fer ús de les institucions i els recursos establerts per contribuir a la mobilitat ascendent de les minories ètniques (Kasinitz *et al.*, 2002).

Un punt central per a la tesi de l'avantatge de la segona generació és la creença que aquests joves es troben a la cruïlla de diversos corrents socials i culturals, i que això posa a la seva disposició una massa d'informació i de suports que els ofereix una aptitud especial per a la mobilitat. Per tant, des del punt de vista de les polítiques públiques, la maximització de l'habilitat d'aquests joves perquè facin ús dels recursos que de fet ja tenen hauria de ser un objectiu cabdal.

De moment a Europa no hi ha cap evidència que corrobori aquesta tesi. Com hem dit, el que ha passat a França i a altres llocs amb immigrants de l'Europa del sud tendeix a donar suport al neoassimilacionisme d'Alba i Nee, mentre que l'experiència dels turcs, els marroquins i els subsaharians s'ajusta més a les idees de Telles i Ortiz sobre l'exclusió intergeneracional. Si la tesi de l'avantatge de la segona generació respongués exactament als fets, podríem esperar que a Espanya els joves de la segona generació avansessin els seus pares en la cursa de la integració, però no precisament per aculturar-s'hi del tot, sinó més aviat per l'ús que farien dels recursos

latents en totes dues cultures. Tindrien unes ambicions més elevades i assolirien per tant èxits educatius i ocupacionals igualment més grans. Per l'èmfasi que aquesta interpretació posa en la participació en dues cultures, la tesi s'assembla a una noció pont que obre el pas a la següent i darrera de les perspectives estructuralistes.

2.1.3. Entre el pessimisme i l'optimisme: el nou plantejament estructuralista del CILS

El que caracteritza en primer lloc aquest enfocament és que, pel que fa al futur de la integració dels fills d'immigrants, no prediu resultats automàtics, ni positius ni negatius, sinó que adopta una visió més matisada. Rep el nom de *teoria de l'assimilació segmentada* perquè finalment apunta que els fills dels immigrants es poden integrar en diferents segments de la societat, ja que en aquesta integració entren en joc forces positives subjacents a la seva biculturalitat, però també l'eventualitat que uns grups i altres puguin topar amb barreres diferents a l'hora de tirar endavant la inserció i l'ascens social. El caràcter de les diverses comunitats ètniques, les polítiques governamentals respecte als immigrants de diferents procedències, però també els estereotips sobre raça o etnicitat, tot plegat pot generar o aplanar aquestes barreres, de manera que, en el camí cap a l'assimilació, uns membres de les segones generacions trobarien dificultats molt més grans que els altres. Aquests factors, però, no podrien determinar per ells mateixos el camí que segueixen les segones generacions, ja que les estratègies i els recursos emprats pels pares també poden resultar cabdals a l'hora de vèncer obstacles.

Aquest enfocament, d'altra banda, no es fixa tant en si els fills dels immigrants estan en procés d'assimilació com en *quin segment de la societat receptora s'estan assimilant*. El procés d'integració dels fills dels immigrants no és vist com una via d'incorporació automàtica a les classes mitjanes de l'entorn autòcton, sinó que té el potencial de desviar-se en sentit contrari (Portes i Zhou, 1993).

La teoria de l'assimilació segmentada entén que es pot aprendre molt sobre les trajectòries de vida de la segona generació considerant els sectors ètnics, laborals i socioeconòmics de la societat a la qual els seus pares es van incorporar, com també els recursos disponibles per ajudar a la inte-

gració. Cada jove ha d'afrontar els avantatges i els inconvenients de l'entorn ètnic, laboral i socioeconòmic de la seva família. La racialització pot fer minvar dràsticament les possibilitats de futur dels joves de la segona generació si la societat receptora els identifica com a membres d'una minoria desafavorida. El sector laboral al qual hagin pogut accedir tindrà també conseqüències importants i duradores en el seu benestar econòmic, ja que a les economies avançades el mercat laboral s'ha bifurcat en un segment d'ocupacions altament tècniques i ben remunerades i en un altre d'inferior i mal pagat d'ocupacions subordinades, i entre tots dos amb prou feines hi ha oportunitats intermèdies. L'accés d'un jove a una educació de qualitat determinarà si en el futur serà capaç d'aconseguir un lloc de treball desitjable i ben remunerat, accedint al nivell superior d'aquest mercat laboral configurat com un rellotge de sorra (Portes *et al.*, 2009; Portes i Rumbaut, 2001). I aquest accés dependrà en gran manera dels recursos que els pares dels joves puguin posar en joc perquè els fills aconseguixin aquesta educació de qualitat.

Els recursos parentals es poden classificar d'acord amb tres categories: el *capital humà* dut pels pares immigrants; allò que aporta el *context de recepció* amb què es troben, i l'*estructura familiar*. Com més capital humà duguin els pares, en forma d'habilitats i educació reglada, més alts seran els sous que podran obtenir i usar per a l'educació dels fills. Els pares amb un nivell educatiu més alt tendeixen a tenir aspiracions més elevades per als fills, i això influeix al seu torn en les aspiracions dels fills i en el seu rendiment escolar.

El context de recepció (o *via d'incorporació*) que troben els pares es veu condicionat per les polítiques del govern relatives al seu grup d'origen, però també per les actituds generals de la societat receptora envers aquest grup i per l'existència de recursos en la comunitat coètnica. La combinació d'aquests tres contextos pot dur a una incorporació favorable, una neutral o bé una d'hostil. És evident que resulta molt més difícil ascendir socialment si els pares o la primera generació es troben davant d'una recepció hostil. En aquest context el seu capital humà es devalua, i s'han d'enfrontar a la discriminació de què són objecte per part de les autoritats i de la societat en general. Finalment, per comparació a les famílies monoparentals, les famílies immigrants encapçalades pels dos proge-

tors biològics tenen avantatges significatius per estimular els fills pel que fa al rendiment escolar i per mantenir-los al marge de vagarejos inconvenients al carrer. Això s'explicaria pel poder més gran de control i supervisió que tenen les parelles estables sobre els fills (Rumbaut, 2005).

Tenint en compte la importància del capital humà dels pares i dels contextos de recepció amb què es van trobar, podem suposar que la mobilitat social ascendent dels immigrants que comencen la instal·lació social des de famílies no gaire instruïdes i econòmicament encallades a la part més baixa de l'escala laboral serà mínima. La teoria de l'assimilació segmentada, però, ofereix un camí pel qual els fills d'immigrants amb pocs recursos poden millorar la seva situació: *l'aculturació selectiva*. Mitjançant aquesta via d'aculturació, els fills s'assimilen a la societat receptora aprenent el seu llenguatge i la seva cultura, tot i mantenir la llengua, els valors i els costums de la societat d'origen dels pares. Els joves que segueixen aquest camí gaudeixen dels avantatges de conèixer totes dues llengües i d'aconseguir situar-se amb fermesa en la societat receptora, alhora que mantenen una vinculació amb la cultura dels pares (Rumbaut, 2005; Portes i Zhou, 1993; Zhou i Bankston, 1996). Aquesta situació els resulta útil, al seu torn, per superar el desavantatge del baix capital humà dels progenitors i de la seva via negativa d'incorporació, perquè protegeix els joves dels efectes negatius de la discriminació exterior i de l'atractiu de les bandes i la vida al carrer.

L'aculturació selectiva no proposa el mateix que la teoria de l'avantatge de la segona generació; aquesta aculturació selectiva és una estratègia que fan servir els pares i la comunitat coètnica, més que no pas els nois mateix, i no s'estén a tots els membres de la segona generació. En realitat, ben poques vegades les famílies immigrants aïllades aconsegueixen que els seus fills tirin per aquest camí. Per aconseguir-ho, sol ser necessari el suport d'una comunitat cohesionada. Mentre que la teoria de l'avantatge de la segona generació atribueix aquest avantatge a recursos situats entre totes dues cultures, l'aculturació selectiva només es produeix en la mesura que els pares i les comunitats coètniques eviten que els fills s'assimilin als segments desfavorits de la societat receptora i els indueixen a retenir aspectes clau de la seva cultura d'origen (Portes i Rivas, 2011). L'aculturació selectiva es pot mesurar empíricament per la qualitat de les relacions

entre pares i fills i per la conservació de les llengües maternes, i duria al seu torn a aspiracions més altes, millors resultats educatius i una percepció més baixa de discriminació. El gràfic 2.1 resumeix el model de l'assimilació segmentada i les seves prediccions principals.

GRÀFIC 2.1

Trajectòries intergeneracionals de mobilitat: un model

a. Es defineix com la preservació de l'idioma dels pares juntament amb l'adquisició de l'anglès i dels costums nord-americans.

b. Es defineix com el rebuig de la cultura dels pares i la ruptura de la comunicació intergeneracional.

Font: Portes i Rumbaut (2001).

Alguns elements d'aquesta teoria han inspirat diversos estudis a Europa sobre els fills d'immigrants, en particular el projecte TIES. Aquests estudis europeus, però, no poden oferir una comprovació decisiva del model ni projectar-lo cap als seus propòsits originals, ja que es basen en mostres limitades a un nombre reduït de nacionalitats i empenen dissenys mostrals estàtics. Abans del TIES, la teoria de l'assimilació segmentada ja s'havia confirmat empíricament basant-se en dades obtingudes a partir d'una mostra representativa de més de setanta nacionalitats presents al sud de Florida i el sud de Califòrnia (l'estudi CILS) (Portes i Rumbaut, 2001; Rumbaut i Portes, 2001). Com hem dit més amunt, l'estudi RELSEG

s'ajusta literalment a les pautes del CILS, seguint en el temps una àmplia mostra de joves fills d'immigrats a Espanya procedents de nacionalitats múltiples. Per tant, es troba en una bona posició per comprovar de manera concloent les hipòtesis derivades d'aquesta teorització, modificant-les, si s'escau, d'acord amb l'evidència empírica.

En resum, el contrast entre les perspectives ofertes pels diversos enfocaments ja invitava a sospitar que en els processos d'integració de les segones generacions poden predominar diferents classes de factors, amb el resultat que la integració, tal com la visualitza la teoria de l'assimilació segmentada, no es produirà sempre de manera homogènia. Més aviat passa que, en realitat, totes aquestes perspectives responen a vies diferents d'incorporació dels joves a la societat receptora, en alguns casos accelerant l'ascens econòmic i la integració social, i en altres conduint-los en la direcció oposada. Per això, la diferència advertida des d'un bon començament entre les teories culturalistes i les estructuralistes hauria de ser tinguda en compte als capítols següents, a l'hora de revisar els resultats empírics. I és que les diverses perspectives teòriques no poden sinó traduir-se en previsions divergents pel que fa a la integració dels fills d'immigrants i, per tant, en polítiques diferents d'intervenció en aquests processos.

Un cop vist això sobre les perspectives més comunes que s'han difós als Estats Units a propòsit de la integració de les segones generacions, passem tot seguit a les qüestions particulars entorn de les quals la teoria de l'assimilació segmentada ha construït la seva visió de conjunt. Al primer apartat ens referirem a la importància que per a aquesta integració de les segones generacions tenen els projectes i les ambicions amb què els joves i les seves famílies aborden la seva inserció a les societats receptores, per passar als apartats següents a considerar diverses circumstàncies i resultats vinculats a aquestes ambicions.

2.2. Una aproximació a la teoria de l'assimilació segmentada

2.2.1. El paper de l'ambició en la integració de les segones generacions

Bona part dels estudis nord-americans sobre la integració dels fills dels immigrants comença fixant-se en les seves aspiracions educatives i ocupa-

cionals. Hi ha bones raons per fer-ho, ja que la recerca sociològica i psicològica ha deixat ben palès el poder predictiu de les aspiracions educatives dels fills dels immigrants pel que fa a la seva integració. La racionalitat d'aquestes constatacions és clara: d'una banda, l'èxit educatiu determinarà la categoria de les feines que obtindran els joves; de l'altra, sense ambicions formatives, els joves no arribaran pas gaire lluny en els seus estudis. En efecte, veiem per exemple que els infants i adolescents que aspiren a una formació universitària poden aconseguir o no allò que es proposen, però els que no aspiren a res, no arriben mai a res. En aquest sentit, les aspiracions dels joves actuen com una condició necessària per a l'èxit que puguin tenir en el futur.

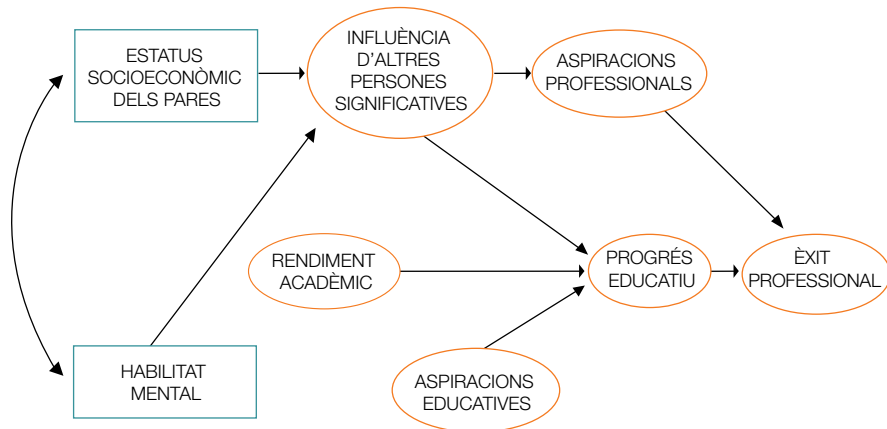
El marc teòric dominant per a l'estudi de les ambicions de l'adolescència és el model Wisconsin d'assoliment d'estatus que es va desenvolupar els anys seixanta i que es reproduïx al gràfic 2.2. D'acord amb aquest model, s'entén que la influència de l'estatus socioeconòmic dels pares passa als fills a través dels nivells d'ambició dels primers, però també hi ha altres figures significatives –professors i companys– que afecten directament les aspiracions dels nois i noies i que contribueixen a reforçar les seves qualificacions, a banda evidentment de les pròpies habilitats intel·lectuals. El model entén que les aspiracions educatives són el determinant primer de l'èxit escolar, mentre que les aspiracions professionals tenen un paper semblant pel que fa al futur laboral (Sewell *et al.*, 1969). En aquest sentit, el model concep l'ambició dels adolescents com un factor clau que fa de mitjancer entre les influències de la família i dels centres escolars, d'una banda, i els resultats finals en aquests processos de consolidació de l'estatus, de l'altra.

Aquests estudis sobre les aspiracions dels adolescents als Estats Units es basen sobretot en fonts secundàries com ara l'Estudi longitudinal de l'educació (NELS). Alguns estudis es basen en les dades del CILS que són públicament accessibles, mentre que molts altres fan servir mostres ad hoc (Aldous, 2006; Menjivar, 2008). Altres recerques fetes a Europa occidental, Austràlia i el Canadà recorren a diverses fonts, des d'estadístiques representatives d'àmbit nacional fins a mostres de conveniència. Alguns estudis fan una distinció entre les *aspiracions*, enteses com a finalitats ideals, i les *expectatives*, que serien els propòsits d'índole realista.

Altres fusionen totes dues categories com a indicadors generals de les ambicions. Uns es fixen sobretot en les aspiracions dels pares, mentre que d'altres es limiten a examinar les dels adolescents. Les mostres es poden subdividir segons les generacions –de la primera a la segona i fins i tot a una segona i mitja– o segons nacionalitats, races i grups panètnics.

GRÀFIC 2.2

El model Wisconsin de consecució d'estatus

Font: adaptat de Haller i Portes (1973).

Aquesta abundant literatura tendeix en general a convergir en cinc punts que amplien o completen el model de Wisconsin:

- Els infants immigrants i els fills d'immigrants tendeixen a tenir ambicions més altes (aspiracions o expectatives) que no pas els seus companys nadius i a aconseguir resultats acadèmics iguals o millors. Els estudis afermen el concepte d'*optimisme de l'immigrant*, de Kao i Tienda (1998), i el d'*impuls de l'immigrant*, de Portes i Rumbaut (2001), i en termes generals coincideixen amb la hipòtesi de l'avantatge de la segona generació.
- Hi ha diferències considerables entre nacionalitats, tant pel que fa a l'ambició com als resultats. Els grups d'immigrants amb pares d'elevat capital humà tendeixen a generar aspiracions més altes i es-

tables, amb l'obtenció de millors resultats acadèmics; passa el contrari amb les minories amb un capital humà escàs. Les diferències entre nacionalitats minven, però no desapareixen, quan es controla l'estatus dels progenitors. Això s'explica per les diverses *vies d'incorporació* que han d'afrontar els immigrants de procedències diferents. Els estudis confirmen les hipòtesis de la teoria de l'assimilació segmentada i, parcialment, el concepte de Telles i Ortiz de l'exclusió intergeneracional (Perreira *et al.*, 2006; Hirschman, 2001).

- Els progenitors i els companys influeixen molt en l'ambició. Segons el model de Wisconsin, aquest efecte és el mateix entre els fills d'immigrants i els fills dels autòctons. No obstant això, hi ha moltes i significatives diferències entre les categories racials o ètniques i les nacionalitats dels immigrants. També s'han observat diferències entre nacionalitats, la qual cosa indicaria que la influència d'altres persones significatives és més forta en els sistemes *oberts* d'educació –com els dels Estats Units, Austràlia i el Canadà– que no pas en els més estructurats i jeràrquics de l'Europa continental –com ara els d'Alemanya o els Països Baixos– (Glick i White, 2004; Majoribanks, 2003).
- Les noies mostren en tots els casos més ambició i millors rendiments que els nois. Els joves més grans que l'edat mitjana en els estudis que cursen també tendeixen a tenir aspiracions més baixes i pitjors resultats escolars (Feliciano i Rumbaut, 2005).
- El nivell d'aspiracions i els rendiments acadèmics estan estretament correlacionats, d'acord amb el model de Wisconsin. La direcció de la causalitat, però, és ambigua; la interpretació més plausible és que hi ha un bucle causal en què una cosa reforça l'altra.

Alguns estudis específics aporten noves descobertes que apunten a altres tendències significatives. Per exemple, Perreira *et al.* (2006) o Fernández-Kelly (2008) subratllen la idea del *capital cultural* portat del país d'origen. Mentre que el capital material pot ser més alt entre els autòctons, el capital cultural tendeix a ser més fort entre els immigrants i els seus fills als Estats Units, i això els duu a mantenir un impuls ascendent sostingut.

Perreira *et al.* (2006) troben que aquest recurs clau s'esvaeix a la tercera generació, la qual cosa referma la hipòtesi de l'exclusió intergeneracional.

2.2.2. L'impuls cap a l'èxit

Cal parar atenció a la constatació que a la primera i la segona generació d'immigrants hi ha un intens afany d'èxit. Els estudis concorden que els immigrants que arriben per iniciativa pròpia constitueixen una selecció de la població del seu país pel que fa a la determinació i a la voluntat d'èxit. Altrament no estarien disposats a enfrontar-se als múltiples reptes i incerteses del viatge. Els immigrants d'origen modest i els que afrontaran un context de recepció negatiu poden centrar les aspiracions no en allò que els pugui passar a ells, sinó en el futur dels seus fills. Per això els estudis recullen que els progenitors de totes les nacionalitats i nivells socio-econòmics comparteixen unes aspiracions i expectatives elevades per als seus fills, fins i tot entre els pares amb menys formació (Kao i Tienda, 1998; Portes i Rumbaut, 2001).

La mostra de pares entrevistats per al CILS confirma amb escreix aquesta tendència: dels 2.442 pares immigrants entrevistats per a aquest estudi, el 70% esperaven que els seus fills es graduessin en una universitat, i d'aquests, el 50% desitjaven que obtinguessin un postgrau. En tots els grups d'immigrants, la majoria expressava uns propòsits semblants, tant els constituïts per professionals ben formats (filipins i xinesos) com els formats principalment per treballadors manuals (mexicans, salvadorencs i haitians). Com podíem preveure, les expectatives sobre els graus i postgraus universitaris augmentaven amb el nivell de formació assolit pels pares, però fins i tot entre pares amb nivells d'educació mitjans o fins i tot inferiors, dues terceres parts esperaven que els seus fills obtinguessin un grau universitari (Portes i Rumbaut, 2001).

Aquestes ambicions, transmeses de generació en generació, són un estímul per a les aspiracions dels joves. L'OCDE ha dut a terme diversos estudis amb mostres estadísticament representatives d'estudiants de secundària de 50 països, incloent-hi tots els països receptors d'immigrants d'Europa occidental, Amèrica del Nord, Austràlia i Nova Zelanda. Els resultats d'aquestes enquestes, conegudes com el Programa per a l'avaluació internacional dels estudiants (PISA), mostren expectatives consistentment més

altes entre els alumnes immigrants i els fills d'immigrants que no pas entre els autòctons. Una anàlisi més recent de les dades de PISA referida a 15 països indica que aquest avantatge encara és més gran entre els fills que a casa parlen una llengua diferent de la del país receptor. La fluïdesa en la llengua materna facilita la comunicació entre les generacions i, per això, la transmissió als fills de les ambicions parentals. Aquesta constatació coincideix amb una altra de semblant del CILS, segons la qual el bilingüisme fluid entre els joves de la segona generació s'associa a aspiracions acadèmiques i professionals més altes (ibídem). Aquests resultats mostren l'influx positiu de l'aculturació selectiva sobre els objectius que els fills es proposen per al futur. Per extensió, les bones relacions intergeneracionals a les famílies immigrants tindrien el mateix resultat.

No obstant això, aquest impuls cap a una millora de la posició social no és permanent. Com hem vist, és més fort entre els fills d'immigrants que mantenen forts vincles amb la llengua i la cultura dels pares. Les forces aculturadores de la societat receptora, però, poden prevaler i dur els fills i els néts dels immigrants a un abandonament progressiu de les seves arrels culturals i, amb això, a un afebliment del seu impuls ascensional originari. En igualtat de circumstàncies, la posició social mitjana assolida pels diferents grups d'immigrants depèn de l'equilibri mòbil que hi hagi entre les seves ambicions i les forces de l'aculturació. Un cop que els descendents han assimilat completament la cultura de la societat receptora, els avantatges proporcionats per l'impuls inicial d'ascendir s'aturen i podem preveure que el grup romandrà, amb ben pocs canvis, als nivells mitjans de formació i estatus ocupacional assolits fins aquell moment (ibídem; Portes, 2012).

Les obres de divulgació sobre migracions solen donar per fet que les generacions successives van assolint nivells d'ingressos i estatus cada vegada més alts que no pas les generacions anteriors. Però això no és necessàriament cert. Un descobriment clau del clàssic estudi de Hirschman i Falcon sobre les diferències entre els grups socioètnics dels Estats Units és que els grups d'immigrants que assoleixen nivells educatius alts en la primera o segona generació mantenen posteriorment aquest avantatge, mentre que els que abans no havien passat d'una educació secundària comuna, al contrari, continuen experimentant desavantatges educatius i

professionals en les generacions següents (Hirschman i Falcon, 1985; Telles i Ortiz, 2008).

La tensió entre l'impuls dels immigrants cap a l'èxit i les forces de l'aculturació es decanta fermament a favor de la influència assimilativa dels centres d'ensenyament, com si els companys nadius obliguessin els fills d'immigrats a deixar de banda les seves cultures d'origen per esdevenir *com qualsevol dels altres* (ibídem; Portes, 2012). Com és lògic, els més ben educats i els més dotats econòmicament poden endarrerir aquest procés de maneres diferents, com pot ser fent viatges periòdics als països d'origen respectius, mentre que els qui pertanyen a comunitats ben estructurades poden fer servir el seu capital social per a aquest mateix propòsit. Els més mal situats són els immigrants amb capital humà escàs que es mouen d'una banda a l'altra buscant feina. Mancats de capital humà o social per retardar la seva aculturació, són incapaçs d'ajudar els seus fills quan la mateixa aculturació transforma inexorablement la seva descendència. I, paradoxalment, aquests nois i noies serien els més necessitats de preservar l'impuls ascensional originari dels immigrants per poder superar els múltiples obstacles que troben al camí. Aquesta línia de raonament es correspon amb les prediccions de la teoria de l'assimilació segmentada, en la mesura que manté que l'aculturació selectiva, més que no pas la total, té uns resultats més adaptatius.

Si assumim que l'únic interès de la societat d'acollida és assimilar els immigrants com més ràpid millor, i que el dels immigrants és aconseguir el màxim ascens social en la segona generació, el resultat d'aquesta tensió es pot expressar en termes de la teoria de jocs. El gràfic 2.3 presenta aquest model. En esvair-se l'impuls originari dels immigrants cap a l'èxit es facilita l'assimilació, però al preu que la segona generació pot trobar-se estancada o fins i tot pot arribar a empitjorar de posició. Un fort impuls a l'èxit pot dur a ascensos educatius i professionals, però aquest impuls d'autosuperació s'extingeix ben aviat si topa amb fortes pressions assimilacionistes. En dependre del capital humà i social dels diversos col·lectius d'immigrants, l'equilibri es pot assolir a les cel·les B o D. Totes dues són acceptables des del punt de vista d'una societat compromesa amb una assimilació ràpida, tot i que també sacrifiquen, encara que en graus diferents, el potencial d'ascens dels joves immigrants.

GRÀFIC 2.3.

Mobilitat socioeconòmica entre generacions d'immigrants. Pressions assimilatives a la societat de recepció

		PRESSIÓ ASSIMILATIVA	
		Feble	Forta
IMPULS CAP A L'ÈXIT DELS IMMIGRANTS	Feble	A Multiculturalisme apàtic	B Estancament intergeneracional
		- / -	- / +
		C Ràpida mobilitat ascendent	D Mobilitat ascendent restringida
	Fort	++ / -	+ / +

Els signes que hi ha a l'esquerra de la barra divisòria són recompenses hipotètiques per als immigrants i els seus descendents; els signes de la dreta són compensacions hipotètiques a una societat de recepció compromesa amb l'assimilació total.

Si tornem a examinar les perspectives nord-americanes més bàsiques sobre la integració que hem descrit més amunt, el que veiem ara és que les perspectives culturalistes no tenen gaire cosa a dir, relativament, sobre les aspiracions dels fills dels immigrants. D'acord amb el model representat al gràfic 2.3, el neoassimilacionisme prediu una convergència progressiva, amb el pas del temps, dels propòsits dels fills d'immigrants i els dels fills de la població autòctona. Les perspectives estructuralistes, en canvi, estan més diferenciades. Les idees mantingudes per la teoria de l'exclusió intergeneracional i per la de l'avantatge de la segona generació desembocarien en prediccions oposades: la primera pronostica un deteriorament de les aspiracions dels joves, sobretot entre els que formen part de les nacionalitats més marginades; la segona prediu que les aspiracions dels fills d'immigrants en general són superiors a les dels fills dels autòctons.

Les prediccions que fa la teoria de l'assimilació segmentada són més matissades. Els col·lectius nacionals amb famílies afavorides per nivells de capital humà més alts i millors contextos de recepció haurien de registrar ambicions educatives més elevades per als seus fills. Fins els pares d'esta-

tus més baix, però, tenen elevades aspiracions per als seus fills. La transmissió d'aquestes aspiracions entre generacions es produeix gràcies a l'aculturació selectiva; les bones relacions intergeneracionals i una bona cohesió familiar faciliten aquesta transmissió, de la mateixa manera que una situació contrària hi pot posar greus entrebancs. El temps de residència a la societat d'acollida no sembla que influeixi en les ambicions dels fills: encara que hi estiguin més familiaritzats i informats –circumstàncies que afavoreixen el manteniment d'unes aspiracions elevades–, amb el pas del temps això es veu contrarestat per la caiguda de l'afany d'èxit en les situacions d'aculturació accelerada.

2.3. Variables predictores de les dinàmiques d'integració de les segones generacions i resultats que en podem esperar

Per tal d'aclarir les qüestions relacionades amb les dinàmiques d'integració de les segones generacions que la RELSEG ha tret a la llum, ens preguntem ara en quins factors o variables ens haurem de fixar preferentment com a resultat de les perspectives teòriques descrites.

La selecció ens ve donada per la situació en què es troben actualment els nois i noies amb què la RELSEG ha contactat en les enquestes de seguiment, que segons veurem al proper capítol tenen una mitjana de 18 anys. A aquesta edat els demanem sobretot si continuen estudiant i amb quins resultats, però també introduïm variables psicosocials com ara les auto-identificacions, les discriminacions de què es consideren víctimes, la mobilitat social descendent que poden haver experimentat a causa de l'atur, embarassos prematurs, problemes amb la policia, etc., i, finalment, les experiències en el mercat de treball.

2.3.1. Variables psicosocials

a) Les autoidentificacions

Juntament amb el nivell d'aspiracions que ja hem comentat, per a la integració dels joves també són importants les identitats que adopten i la seva autoestima. Els estudiosos sovint s'han sentit fascinats davant d'aquest tema, i les recerques han posat de manifest que les identitats són molt mal-

leables i varien significativament en el temps i segons els contextos socials (Rumbaut, 1994; Portes i Rumbaut, 2001). La qüestió que ens plantegem, doncs, és aquesta: per què una variable tan mudable i *tova* suscita tant d'interès?

Una part de la resposta és que les identitats canviants es troben al bell mig dels reptes que afronten els adolescents, atrapats entre dos mons culturals diferents i els conflictes que se'n deriven. En la majoria de casos, els pares tendeixen a voler preservar, si més no, alguns elements de la identitat i la cultura pròpies, mentre que la societat receptora –en particular els centres educatius– empeny en la direcció contrària. Com hem vist, els joves fills d'immigrants es consideren «artistes de la traducció», ja que breguen i negocien amb aquestes expectatives divergents.

Un altre motiu que explica la importància de les identitats és que, en algunes circumstàncies, poden desencadenar mobilitzacions col·lectives d'oposició a l'ordre sociopolític existent. La protesta massiva i violenta dels suburbis de les ciutats franceses el 2005 va ser en gran manera iniciada per joves de la segona generació que es van mobilitzar contra el que percebien com una reclusió, dins la societat francesa, en una posició permanentment subordinada. Malgrat haver nascut a França, aquests joves sovint rebutjaven ser anomenats *francesos*. En lloc d'això, molts assumien la denominació ètnica *boeurs* amb què els autòctons els discriminaven (Schneider, 2008).

D'una manera semblant, el 1994, arran de la Proposició 187 de Califòrnia,⁽⁴⁾ molts joves d'origen mexicà nascuts als Estats Units es van mobilitzar contra el que consideraven com una amenaça a la seva identitat i a la dels seus pares. La Proposició 187 (*Save Our State*), presentada a l'electorat, no atacava explícitament els mexicanoamericans, sinó que apuntava més aviat als immigrants il·legals. No obstant això els joves mexicanoamericans la interpretaven com una llei antimexicana i «anti-llatina» i per això es van mobilitzar. Arran d'això, molts joves d'origen mexicà van optar per abandonar l'etiqueta mixta amb què s'havien designat ells mateixos fins aleshores (mexicanoamericans o mexicans-esta-

(4) Proposta legislativa presentada a les eleccions de Califòrnia del 1994 que pretenia negar als immigrants indocumentats la prestació de serveis socials, serveis mèdics i educació pública.

tunidencs) i van passar a anomenar-se exclusivament *mexicans* (Portes i Rumbaut, 2001).

L'opció identitària que afronta la segona generació als Estats Units considera diverses possibilitats: retenir la nacionalitat dels pares, abraçar la de la societat receptora (és a dir, l'estatunidenca), assumir identitats mixtes (per exemple, els mexicanoamericans) o bé adoptar denominacions panètniques aplicades pels autòctons per englobar nacionalitats diverses (asiàtics, llatins) (Altschul *et al.*, 2008; Feliciano, 2009; Jiménez, 2008).

A Espanya les opcions d'autoidentificació nacional es diferencien naturalment entre les que trien conservar la identitat nacional dels pares i les que opten per la identitat nacional del país de recepció. En el camp culturalista, els pessimistes com ara Huntington pronosticarien el manteniment de les identitats parentals, mentre que els optimistes esperarien una adopció gradual, però continuada, de la identitat nacional del país d'acollida. Entre els estructuralistes, la tesi de l'exclusió intergeneracional duria també a la conservació de les identitats nacionals dels pares o a l'adopció d'una denominació panètnica (*llatins*, per exemple), mentre que la tesi de l'avantatge de les segones generacions s'inclinaria per una ràpida transició, a través de les identitats panètniques, que desembocaria en la plena assimilació de la identitat espanyola.

El model més congruent amb la teoria de l'assimilació segmentada seria el de l'adopció de diverses identitats segons els itineraris d'integració dels joves. Així, l'adopció de la nacionalitat espanyola s'ajustaria als qui estiguessin avançant més ràpid cap a la integració amb les majories autòctones, recolzant-se en l'alt capital humà dels pares i en un context de recepció més favorable. L'aculturació selectiva seria més compatible amb una transició gradual cap a la identificació espanyola. I, al contrari, una identitat reactiva basada en etiquetes panètniques o en el retorn a les identitats parentals seria més comuna entre els que s'encaminen cap a una assimilació descendent.

Els estudis confirmen algunes d'aquestes prediccions i en qüestionen d'altres. Com en el cas de l'ambició, també en el de la identitat hi ha una convergència cap a un conjunt limitat d'expectatives teòriques:

- El lloc de naixement i el temps de residència a la societat receptora són determinants poderosos de les autoidentificacions. És significativament més probable que la segona generació pròpiament dita (és a dir, els nascuts a Espanya) s'identifiqui amb el seu país de naixement. Després, per a la generació 1,5 i en igualtat de circumstàncies, l'efecte de la durada de la residència a Espanya influiria en la mateixa direcció.
- Les influències dels pares en les autoidentitats són complexes. Un estatus parental elevat facilitaria l'acomodació identificativa amb la societat receptora, en la mesura que propicia una ràpida entrada en el corrent autòcton majoritari. El fet de tenir un pare o una mare nascuts a Espanya produiria el mateix resultat, mentre que si han nascut tots dos en altres països duria en la direcció oposada. Aquest seria especialment el cas si les seves cultures fossin molt diferents de l'espanyola (Bailey, 2000; Feliciano, 2009).
- Generalment, les experiències de discriminació alenteixen l'adopció de la nacionalitat espanyola, i si són repetides, redueixen l'autoestima dels joves de la segona generació i susciten entre ells una etnicitat reactiva. Als Estats Units aquest procés sovint desemboca en l'adopció d'una etiqueta no mixta (per exemple, «mexicà») o fa que, des d'una autodesignació americana (mixta o no mixta), es derivi a una altra de panètnica. A Europa occidental l'adopció deliberada de denominacions pejoratives per a l'autoidentificació (el cas de *boeurs* a França) reflecteix aquest mateix procés (Portes i Rumbaut, 2001; López i Stanton Salazar, 2001).
- Els joves fenotípicament identificables com a negres, mulats, mestissos o asiàtics tenen més probabilitats de patir discriminació i per això poden desenvolupar identitats reactives «fortes», resistents a la identificació amb el país receptor, i a les quals atribueixen importància aquells que les adopten. Al contrari, els fills d'immigrants blancs que adopten la identitat no mixta del país on es troben (nord-americà, espanyol, etc.) tendeixen a atorgar poca importància a aquesta autoidentificació (Ream, 2004; Pahl i Way, 2006).

En general, la integració identitària es complica quan a la societat receptora hi ha delimitacions fortes de caràcter ètnic o racial. Als Països Baixos, per exemple, es distingeix entre *alòctons* (els qui no són originaris del lloc) i el seu oposat, *autòctons*. Els alòctons, al seu torn, se subdivideixen entre *occidentals* i *no occidentals*, fins i tot a les publicacions governamentals. Aquesta forta separació entre *nosaltres* i *ells* influeix enormement en l'autoidentificació de la segona generació neerlandesa (Entzinger, 2009).

Com ja hem remarcat, l'autoidentificació amb el país receptor és més comuna entre les famílies immigrants amb més formació, en les quals tant els pares com els fills adopten un itinerari d'aculturació selectiva. Les identitats estrangeres no mixtes es troben entre membres recents de la generació 1,5 i també en els afectats per experiències de discriminació que deriven cap a identitats reactives. Un cop adoptades –per qualsevol motiu– aquestes identitats ètniques, esdevenen fortes i duradores.

Als Estats Units, entre els fills d'immigrants llatinoamericans la denominació panètnica *hispana* o *latino* deixa sovint de ser una categoria ètnica i es converteix en una categoria racial. Les dades del CILS mostren que els pares no solen confondre la seva etnicitat amb la seva raça, mentre que això sí que passa molt més sovint entre els fills. Per exemple, mentre que 93% dels progenitors cubans es consideren blancs, només el 41% dels fills hi coincideixen; la majoria de vegades la resta ha desplaçat aquesta opció i anomena *hispanica* la seva raça. Podem observar el mateix fenomen en la segona generació de nicaragüencs o altres llatinoamericans.

Quan l'etnicitat passa a convertir-se en *raça*, podem preveure que això tindrà conseqüències en les actituds i les conductes. A Espanya no s'han fet gaires estudis i cap recerca longitudinal sobre l'autoidentificació dels fills d'immigrants. Per això una de les tasques més rellevants de les anàlisis subsegüents serà examinar fins a quin punt les hipòtesis precedents són aplicables al context espanyol.

b) Percepcions de discriminació i autoestima

Les percepcions de discriminació són un indicador d'integració problemàtica. Per això, com més alt sigui el nombre de fills d'immigrants que afirmen que s'han sentit discriminats, pitjor serà el pronòstic de les seves trajectòries d'integració a la societat espanyola. I a l'inrevés: una baixa

proporció d'aquestes apreciacions duria a una valoració més optimista dels seus processos d'inserció.

Les relacions intergeneracionals (entre pares i fills) són un altre factor important en els processos d'integració i alhora un predictor d'altres resultats en l'adolescència tardana. En efecte, les bones relacions intergeneracionals indiquen una aculturació selectiva i, per tant, tindrien una influència positiva en les aspiracions dels nois i noies i els protegrien dels pitjors efectes de la discriminació.

Entre les perspectives teòriques que hem considerat més amunt, la de l'exclusió intergeneracional tendiria a predir més percepcions de discriminació i pitjors relacions intergeneracionals, especialment entre joves de famílies pobres i comunitats *no blanques*; la teoria de l'avantatge de la segona generació prediria el contrari. La teoria de l'assimilació segmentada pronosticaria efectes positius de les bones relacions intergeneracionals sobre altres factors de la integració, però també estimaria que aquestes relacions entre pares i fills perdrien pes amb el temps quan es comencesin a imposar les pressions assimilacionistes. En particular minvarien a la segona generació (la dels nascuts al país receptor), ja que la distància cultural entre pares i fills en aquest cas és més gran.

L'autoestima ha estat objecte de nombrosos estudis en sociologia i psicologia social. L'instrument elegit amb més freqüència en aquesta mena de recerques és l'escala d'autoestima de Rosenberg (1979).

- Als Estats Units s'ha constatat que els repetits incidents de discriminació per part dels autòctons rebaixen l'autoestima dels fills d'immigrants, com també la rebaixen els conflictes entre fills i pares derivats d'una aculturació dissonant. Aquests fets s'han observat tant entre fills d'immigrants llatins com entre fills d'asiàtics. L'autoestima està relacionada positivament amb una elevada ambició educativa i amb un alt rendiment acadèmic, tot i que la direcció causal d'aquesta relació no s'ha arribat a mostrar clarament (Portes i Rumbaut, 2001; Kao i Tienda, 1998).
- Ara com ara cal remarcar que el nivell d'autoestima no varia gaire entre els adolescents que s'autoidentifiquen d'una manera o altra. Tal vegada perquè l'opció per una identitat és una manera de de-

fensar l'autoestima, tant entre joves en vies d'aculturació selectiva (associada amb identitats mixtes) com entre els que adopten una postura reactiva més crítica. Edwards i Romero (2008), per exemple, van trobar que els joves d'ascendència mexicana s'identificaven estretament amb el seu propi grup amb l'objecte de protegir la seva autoestima de l'estrès de la discriminació provinent de l'exterior. La implicació amb els coètnics i l'adopció d'una identitat panètnica o nacional no mixta tenen una presència important en aquesta mena d'estratègies.

Aprofitant el caràcter longitudinal del CILS, Portes i Rumbaut van desenvolupar un model predictiu de l'autoestima seleccionant els determinants a una edat mitjana de 14 anys i aplicant l'escala de Rosenberg a la mostra tres anys després. El sexe va mostrar tenir una influència significativa, ja que les joves mostraven una autoestima menor que els seus companys, tot i tenir nivells més elevats d'ambició. L'estatus socioeconòmic familiar apujava l'autoestima, com també si augmentava el temps de residència a la societat receptora. L'aculturació dissonant, reflectida mitjançant conflictes seriosos entre pares i fills durant la primera adolescència, rebaixava després l'autoestima dels fills; al contrari, l'aculturació selectiva, indicada pel bilingüisme, l'apujava.

2.3.2. L'educació

Entre les qüestions més importants que se'ns plantegen a propòsit d'una segona generació que té aproximadament 18 anys –el cas de la nostra mostra–, hem de saber si els enquestats encara estan estudiant i, en aquest cas, quin nivell d'estudis han assolit. Tenim també informació general sobre això i sobre les seves actituds respecte als centres escolars que han freqüentat. Les perspectives culturalistes no tenen gaire cosa a dir, relativament, sobre l'èxit escolar. Les valoracions negatives defensades per Huntington i pels crítics europeus de les migracions porten a expectatives genèriques de baix rendiment acadèmic entre els fills dels immigrants i d'actituds negatives entre aquests darrers respecte als centres d'ensenyament, sobretot si es tracta de nois no blancs o no cristians (musulmans, per exemple). Els neoassimilacionistes, al contrari, esperarien una con-

vergència de tots dos grups (fills d'immigrants i d'autòctons), especialment amb el pas del temps.

Les perspectives estructuralistes s'agrupen de nou en posicions oposades: d'acord amb la teoria de l'exclusió intergeneracional, els fills d'immigrants tindran pitjors resultats i adoptaran una actitud més contrària respecte als centres, sobretot en els grups més pobres i marginats de les segones generacions; la teoria de l'avantatge de la segona generació, al contrari, sosté que els fills d'immigrants aconseguiran millors resultats escolars i tindran visions més optimistes de les seves escoles. De nou la teoria de l'assimilació segmentada, adoptant una orientació intermèdia, subratlla que el resultat dependrà en bona part del rerefons socioeconòmic de les famílies, dels nivells de les expectatives que tinguin quant als seus fills, de les estructures familiars i les relacions intergeneracionals. L'èmfasi que posa aquesta teoria en les vies d'incorporació al país d'acollida faria preveure que hi hagi diferències constants entre nacionalitats, controlant fins i tot les variables de nivell individual. Així mateix, consideraria que la durada de la presència al país amb prou feines tindria influència sobre aquestes qüestions a causa dels efectes contradictoris del temps a què hem fet referència més amunt.

Els resultats escolars són crucials en aquesta fase de la vida. Si es detecta un abandonament prematur i massiu de l'escola entre fills d'immigrants, o bé s'observa que queden confinats en cursos inicials de formació professional inicial, l'èxit de la seva incorporació a la societat espanyola es trobaria seriosament en entredit. El resultat seria el mateix si obtinguessin sistemàticament pitjors notes i mantinguessin actituds uniformement negatives respecte als seus centres.

2.3.3. Altres factors de pes: llenguatge, ocupacions, assimilació descendent

Algunes qüestions psicològiques com ara l'ambició, les autoidentificacions nacionals i l'autoestima representen un preludi als resultats objectius de l'adaptació. Aquests resultats es comencen a manifestar en l'adolescència tardana i el començament de l'edat adulta, i inclouen l'èxit educatiu, l'estatus laboral i els guanys inicials, però també fets negatius indicadors d'una assimilació descendent, com ara l'abandonament pre-

matur de l'escola, embarassos d'adolescència, atur i conflictes amb la policia. El coneixement i l'ús de la llengua de la societat receptora també adquireixen importància, ja que la fluïdesa en la parla ha demostrat tenir influència en l'adopció de diferents trajectòries per a l'acomodació. Finalment, l'evolució en el temps dels nivells d'aspiracions, de les autoidentificacions i l'autoestima també són importants, ja que reflecteixen diverses trajectòries i hi guarden relació.

L'adolescència tardana és una època del desenvolupament juvenil adequada per examinar com s'ajusten a la realitat les perspectives que acabem de descriure. Moltes d'aquestes teories prediuen resultats uniformes per als processos d'acomodació de la segona generació (ingrés en el corrent majoritari, exclusió, avantatge de la segona generació...). L'excepció és la teoria de l'assimilació segmentada, que, com veiem al gràfic 2.1, descriu una pluralitat de trajectòries: unes desemboquen en un ràpid ascens formatiu i professional, mentre que altres apunten a l'estancament entre les classes obreres o l'assimilació descendent. La teoria identifica també els determinants inicials de tot el procés: el capital humà dels pares, l'estructura familiar o les vies d'incorporació.

La primera enquesta de la RELSEG, com també l'enquesta als pares que analitzarem al capítol 4, contenen prou indicadors del nivell d'educació i les habilitats ocupacionals de la primera generació. També contenen indicadors de la composició de les famílies. Les vies d'incorporació remeten als contextos governamentals, polítics i comunitaris en què es reben els immigrants pares. En el cas espanyol, aquestes dimensions es poden indicar per la situació legal dels pares al país, pel nivell d'educació i renda dels immigrants de la nacionalitat respectiva i per les seves característiques fenotípiques. Com demostren nombrosos estudis –també els fets a Espanya–, els immigrants no blancs tenen la probabilitat d'experimentar nivells de discriminació més alts i una via d'incorporació generalment més negativa (Yiu, 2013; Portes *et al.*, 2012; Flores, 2012).

La presència d'un important component estranger en la població contemporània d'Espanya ha estat celebrada pels uns mentre causava desesperació entre els altres. Cap d'aquestes dues visions es veu justificada per una informació fiable del que passa. El conjunt de teories presentat a la taula 2.1 ens subministra un marc de referència adequat per entendre el

que passa actualment. Més que no pas la primera generació d'immigrants, composta per persones socialitzades en països estrangers, són els seus fills els que compten com a expressió de les conseqüències de la immigració a llarg termini. Nascuts a Espanya o arribats aquí de petits, aquests nous espanyols estan cridats a exercir papers socials, culturals i polítics importants en la vida futura del país. La seva situació actual –la descriurem als capítols que segueixen– ens farà veure més clarament quin futur en podem imaginar.

III. La recerca longitudinal sobre la segona generació a Espanya (RELSEG)

3.1. L'estudi longitudinal de la segona generació

A Europa, de la mateixa manera que als Estats Units, l'estudi de la segona generació presenta una sèrie de reptes que el diferencien de la recerca sobre poblacions adultes més estables, inclosa la primera generació d'immigrants. L'aculturació, la inserció social i les autoidentitats dels adolescents i els joves de la segona generació són processos altament dinàmics que poden experimentar canvis substancials. Per aquest motiu, els dissenys de recerca que miren de seguir aquesta població al llarg del temps són preferibles als dissenys transversals. Les enquestes estàtiques als fills d'immigrants durant la primera adolescència poden representar adequadament aquest univers en el moment en què es duen a terme, però la majoria dels resultats captats –com ara les aspiracions, l'autoestima i les actituds– són variables «toves» fàcilment modificables amb el temps (Rumbaut, 1994; Portes i Rivas, 2011).

Les enquestes als adults de la segona generació, en canvi, poden captar resultats «durs» com ara el nivell d'educació, l'ocupació i l'estatus ocupacional, els ingressos, l'estat civil, la paternitat o maternitat, etc. Així i tot, deixen de banda la part d'aquesta població que ha restat a mig camí pels motius que sigui: perquè ha acabat a la presó o ha sofert altres tipus d'institucionalització o exclusió, o bé perquè ha abandonat el país. Aquestes enquestes es basen en mostres de la població de «supervivents» dels tra-

mes i els reptes de l'adaptació adolescent, de manera que tendeixen a produir relats excessivament optimistes del procés.⁽¹⁾

A més a més, però, amb les enquestes estàtiques dels joves adults no es poden crear models causals creïbles dels factors que menen a cada resultat «dur». Això s'explica perquè depenen del record dels enquestats per construir indicadors de predictors clau com ara l'estatus socioeconòmic dels pares quan ells eren adolescents, la composició familiar en aquell moment, les característiques de l'escola on anaven i les actituds i aspiracions que tenien aleshores. Una llarga tradició metodològica mostra que la validesa d'aquests informes retrospectius és dubtosa, ja que es tendeixen a acolorar amb les realitats presents (Singleton i Straits, 2005). La combinació de mostres esbiaixades i el record selectiu fan qüestionables les explicacions causals dels processos altament dinàmics d'aculturació i adaptació social que s'esdevenen en els anys de transició de l'adolescència (ibídem; Haller *et al.*, 2011).

Els dissenys longitudinals per a l'estudi de la segona generació poden adoptar dues formes. D'una banda, estudis de panell en els quals la mostra se segueix en el temps i és entrevistada repetidament en moments clau de transició al llarg de la vida. D'altra banda, estudis de cohort en els quals mostres diferents de la mateixa població són entrevistades en períodes de temps successius. El primer mètode permet seguir els canvis *individuals* a través del temps i identificar-ne els determinants. El segon mètode no permet fer això, però pot identificar els canvis *grupals* que han tingut lloc en el temps i destacar els factors col·lectius que hi han menat (Firebaugh, 2008). Aquests factors es poden atribuir al procés de maduració de la cohort objecte de l'estudi i a esdeveniments històrics que han tingut lloc entre les diverses entrevistes.

Una altra característica dels dissenys longitudinals és la capacitat que tenen per establir un ordre temporal clar entre els determinants potencials i els resultats. Això és especialment important en l'estudi de processos molt dinàmics, com ara els de l'aculturació i la integració social dels immigrants. En el cas dels joves de la segona generació, per exemple, podem

(1) Vegeu, per exemple, les conclusions a què arriben Kasinitz *et al.* (2008) sobre la base d'una mostra transversal d'adults de la segona generació a Nova York. Per a comentaris addicionals sobre aquest estudi, vegeu Haller *et al.* (2011).

observar una correlació entre aspiracions i èxit acadèmic. Amb les dades transversals, però, és impossible treure l'entrellat entre la causa i l'efecte. De la mateixa manera, el domini de dues llengües es correlaciona positivament amb el desenvolupament cognitiu, però un cop més l'ordre causal entre aquestes dues variables resulta ambigu.

Així mateix, com hem esmentat més amunt, una altra limitació dels estudis transversals de poblacions joves és que depenen de la informació aportada pels enquestats sobre la família i les característiques dels progenitors. Aquesta informació sovint es veu influïda per la naturalesa de les relacions entre pares i fills, la composició de la família i la seva situació socioeconòmica. Per determinar la validesa d'aquestes informacions, cal fer entrevistes independents amb almenys una submostra aleatòria de pares. Si no es fa així, l'anàlisi i els models causals corren el risc que els resultats actuals condicionin les informacions retrospectives de les presumptes causes (Singleton i Straits, 2005; Portes *et al.*, 2012).

Els estudis longitudinals dissenyats per superar totes aquestes limitacions són difícils i costosos de fer. Corren el risc d'una mortaldat excessiva de la mostra en les enquestes de seguiment, i això a la pràctica nega totalment el valor de l'exercici. Com més temps passa entre l'enquesta inicial i les enquestes successives, més significatius en són els resultats, però també més alt és el risc d'una pèrdua important de casos. Per exemple, un estudi de panell entre estudiants amb un període d'un any entre la mostra original i la de seguiment probablement recupera una proporció important dels enquestats a la mostra original, però no és gaire probable que ofereixi resultats significatius, ja que en un espai de temps tan breu no hi ha hagut gaires canvis. Al contrari, un espai de tres anys o més pot posar de manifest canvis importants relacionats amb el temps en aquesta població jove, tot i que corre el risc d'una important disminució de la mostra (Firebaugh, 2008).⁽²⁾

L'estudi CILS (*Children of Immigrants Longitudinal Study* o estudi longitudinal sobre els fills d'immigrants), realitzat als Estats Units entre els

(2) Per a un debat dels pros i contres dels dissenys longitudinals a l'hora d'estudiar els fills d'immigrants, vegeu Portes i Rumbaut (2001) i Haller *et al.* (2011).

anys 1991 i 2006, va afrontar aquestes dificultats. Per dur-lo a terme es van adoptar les decisions següents:

- Estudiar àmplies mostres d'estudiants que tinguessin almenys un pare d'origen estranger i que estiguessin cursant vuitè i novè (equivalent a primer i segon d'ESO, amb una mitjana d'edat de 14 anys), fent-ne un seguiment durant tres o quatre anys fins al darrer curs de l'ensenyament mitjà.
- En aquest punt, enquestar per segona vegada els que haguessin continuat la formació escolar i estiguessin a punt de graduar-se i els que l'haguessin abandonat, per constatar els nivells d'adaptació respectius en el moment crucial de transició de l'escola a la feina o de l'escola a l'ensenyament superior i determinar clarament els factors que intervenen en la seva adaptació i en l'èxit o el fracàs que se'n deriva. Mitjançant enquestes en dos moments diferents del desenvolupament temporal dels joves, va ser possible establir amb més confiança l'ordre causal i examinar com canvien determinats resultats en el temps (per exemple, les aspiracions).
- Enquestar una mostra relativament àmplia de pares dels joves entrevistats a fi d'obtenir informació de primera mà sobre les famílies d'aquests joves, atesa la importància de la família per a l'adaptació dels fills al context social.

La primera enquesta del CILS es va fer el 1992 i hi van participar 5.262 estudiants amb progenitors originaris de 77 països. Les mostres es van agafar de 49 escoles de les àrees metropolitanes de Miami/Fort Lauderdale a Florida i de San Diego a Califòrnia.

Els bons resultats obtinguts en aplicar-se aquests enfocaments en la realització del CILS invitaven a assajar de nou la seva aplicació en contextos diferents del nord-americà amb una finalitat doble. En primer lloc, naturalment, la d'aportar un instrument útil per aprofundir en les problemàtiques de la integració dels joves fills d'immigrants. I després, col·lateralment, per verificar, en un context migratori diferent del dels Estats Units, la validesa i la fecunditat de la teoria de l'assimilació segmentada derivada del mateix CILS. Així va néixer el projecte RELSEG.

3.2. La recerca longitudinal sobre la integració de la segona generació a Espanya (RELSEG)

3.2.1. L'enquesta inicial de la RELSEG

Seguint el model del CILS, doncs, el nou estudi va adoptar un disseny de panell per mesurar tant el canvi individual com el canvi col·lectiu al llarg del temps. La RELSEG és el resultat d'un esforç de col·laboració entre el Centre de Migració i Desenvolupament (CMD) de la Universitat de Princeton, l'Institut de Migracions de la Universitat de Comillas i, posteriorment, l'Institut Universitari d'Investigació Ortega y Gasset, amb l'objectiu explícit d'omplir el buit existent en la literatura de recerca, com també produir dades comparatives amb els resultats del CILS.

Amb aquesta finalitat, es va buscar la cooperació de les autoritats competents a les comunitats autònomes de Madrid i Catalunya, les dues principals zones de concentració d'immigrants a Espanya. Un cop obtinguda aquesta cooperació, es va procedir a l'extracció de mostres aleatòries dels centres de secundària a les zones metropolitanes de Madrid i Barcelona, estratificades segons la titularitat dels centres (públics i concertats) i l'àrea geogràfica dins de cada ciutat. A aquest efecte, les autoritats educatives respectives de les comunitats autònomes van proporcionar llistes completes dels centres. Aquest disseny de mostra aleatòria estratificada va mantenir una fracció constant per tipus d'escola i per zona dins de cada àrea metropolitana, aconseguint doncs que la mostra fos estadísticament representativa dels universos respectius.

Dins de cada centre escolar, es van incloure tots els alumnes elegibles. Es va definir la segona generació com els joves nascuts a Espanya o arribats al país abans d'haver fet 12 anys i amb almenys un dels pares nascuts a l'estranger. Com ja hem dit, als nascuts al país receptor se'ls defineix com a segona generació en sentit propi, mentre que als nascuts a l'estranger i arribat de petits al país receptor se'ls considera la «generació 1,5» (Rumbaut, 2004; Portes i Rivas, 2011). La majoria d'infants d'origen immigrant van a les escoles públiques, tot i que una minoria significativa va a escoles concertades. Una de les preguntes subsidiàries per a l'anàlisi és si les identitats, els plans de futur i l'autoestima dels joves varien segons el tipus d'escola a

la qual han assistit. Geogràficament, la mostra també es va estratificar per zones per assegurar la inclusió de totes les escoles a cadascuna de les àrees metropolitanes. A causa de la concentració de centres escolars als nuclis urbans centrals de cadascuna de les ciutats, una mostra aleatòria simple hauria exclòs les escoles situades a moltes de les zones suburbanes. En total van participar en l'estudi 180 escoles: 101 a Madrid i 79 a Barcelona. D'aquestes escoles, 111 eren públiques i la resta concertades.

L'educació secundària bàsica és obligatòria a Espanya i els alumnes que la cursen estan majoritàriament en la primera adolescència. Totes dues circumstàncies resulten metodològicament útils, ja que garanteixen que una mostra extreta de les escoles serà representativa de la cohort d'edat respectiva, ja que quasi tots els seus membres es troben encara escolaritzats. L'estudi, doncs, es va dirigir als tres primers anys de l'ensenyament secundari (ESO), que correspon a la població amb una edat mitjana entre 13 i 14 anys (l'univers d'interès). En aquestes edats, quasi tots els adolescents estan matriculats a l'escola i són prou madurs per poder omplir un qüestionari senzill.

El treball de camp de l'enquesta inicial es va dur a terme principalment al llarg de l'any 2008 i el primer trimestre del 2009. La mida total de la mostra va ser de 6.905 casos: 3.375 a Madrid i 3.530 a Barcelona. La taula 3.1 presenta les característiques demogràfiques bàsiques desglossades per àrees metropolitanes.⁽³⁾

3.2.2. L'enquesta als pares

Aproximadament un any després d'haver fet l'enquesta als adolescents, el projecte va emprendre un nou estudi, en aquesta ocasió centrat en els pares, per complementar les dades obtingudes dels fills. Per a això, es van enviar cartes a les adreces dels domicilis que havien proporcionat els alumnes, amb un qüestionari que havien d'omplir els pares. La carta explicava els objectius del projecte i incloïa un incentiu en forma de premi monetari que seria adjudicat mitjançant extracció aleatòria entre tots els pares que tornessin el qüestionari emplenat. Per aquest mètode es van obtenir uns

(3) El qüestionari emprat a l'enquesta original es pot consultar a la pàgina web del projecte de l'Institut José Ortega y Gasset i de la Universitat de Princeton.

TAULA 3.1

Característiques demogràfiques bàsiques de la mostra original de fills d'immigrants, 2008

VARIABLE	VALORS	BARCELONA	MADRID	TOTALS
Sexe %	Home	54,13	48,54	51,38
	Dona	45,87	51,46	48,62
Edat	Mitjana	13,48	14,36	13,91
	Mediana	13,00	14,00	14,00
País de naixement	Espanya %	15,94	13,56	14,77
	Estranger %	84,06	86,44	85,23
Anys de residència a Espanya (entrevistats nascuts a l'estranger)	Mitjana	6,14	6,78	6,45
	Mediana	5,00	6,00	5,00
Composició familiar	Viu amb tots dos pares biològics %	65,80	66,87	66,32
Curs d'ESO %	1r	33,59	8,77	21,67
	2n	34,73	54,40	44,18
	3r	31,68	36,83	34,15
Coneixement del castellà %				
El parla:	Poc	3,69	1,05	2,39
	Una mica	5,68	3,45	4,58
	Bé	23,86	22,95	23,42
	Perfectament	66,77	72,55	69,61
L'entén:	Poc	3,03	0,78	1,93
	Una mica	3,50	2,37	2,95
	Bé	18,09	19,46	18,76
	Perfectament	75,38	77,39	76,36

700 qüestionaris vàlids, una xifra que representava menys de la meitat de l'objectiu fixat per a la mostra de pares: 1.750 casos o una quarta part de la mostra de fills. L'equip del projecte va recórrer aleshores als números de telèfon facilitats pels alumnes i durant pràcticament tot l'estiu i una part de la tardor del 2010 es va ocupar d'anar trucant als telèfons de Madrid i Barcelona. Els membres de l'equip duien un recompte dels qüestionaris completats per assegurar-se que hi hagués un equilibri aproximat entre totes dues ciutats i que totes les nacionalitats principals recollides a l'enquesta original estiguessin representades.

TAULA 3.2

Característiques sociodemogràfiques de la mostra RELSEG de pares, 2009-2010

CARACTERÍSTICA	BARCELONA	MADRID	TOTAL
Mitjana d'edat	42,0	43,2	42,6
Sexe (dona) %	66,0	69,2	67,7
Té la nacionalitat espanyola %	34,3	41,0	37,9
Anys a Espanya, mitjana	10,7	11,9	11,4
Idioma parlat a la llar:			
Castellà %	71,7	77,5	74,8
Català %	2,1	0,0	1,0
Un altre %	26,2	22,5	24,2
Coneixement del castellà, mitjana ^a	3,4	3,6	3,5
Estructura familiar:			
Tots dos pares biològics presents %	73,8	67,9	70,8
Educació:			
Menys de secundària %	48,9	42,2	45,6
Secundària %	34,7	40,1	37,5
Estudis universitaris incomplets %	9,6	8,8	9,2
Graduats universitaris %	6,8	8,9	7,7
Situació laboral:			
Treballen %	57,2	60,7	59,0
Desocupats %	22,5	23,7	23,1
Incapacitats, altres %	20,3	15,6	17,9
Estatut ocupacional, mitjana ^b	86,4	85,1	85,8
n	871	972	1.843

a. Índex de Coneixement de l'Espanyol (ICE). Compost de la suma simple de la capacitat de comprendre, parlar, llegir i escriure el castellà. Rang: d'1 (més baix) a 4 (més alt).

b. Escala PRESCA2 d'estatus ocupacional per a Espanya. Puntuacions de 0 a 270.

En total es van obtenir dades de 1.843 progenitors, la qual cosa representava el 28% de l'enquesta original als alumnes. Les principals nacionalitats representades en totes dues enquestes són idèntiques. La mostra de pares inclou l'Equador (28%), el Marroc (10,5%), Colòmbia (7,8%), el Perú (6,7%), la República Dominicana (5,5%) i Romania (5,1%). Entre els adolescents fills d'immigrants nascuts a l'estranger, les xifres corresponents

eren: l'Equador (28,6%), el Marroc (7,1%), Colòmbia (8,4%), el Perú (6,1%), la República Dominicana (5,2%) i Romania (5%). Cap altra nacionalitat en cap de totes dues mostres va passar del 5% del total. Aquesta enquesta va proporcionar les dades necessàries per avaluar els efectes parentals sobre aspectes clau del procés d'adaptació independentment de les dades obtingudes dels fills. La taula 3.2 presenta algunes característiques descriptives de l'enquesta de la RELSEG als pares.

3.2.3. Seguiment de la mostra de RELSEG en el temps

Tres anys després de l'enquesta original als alumnes del 2008-2009, es va endegar l'enquesta de seguiment. L'objectiu era obtenir informació sobre un conjunt de resultats d'integració en l'etapa estratègica de transició de l'escola a la feina o a una altra etapa dels estudis. Com ja hem advertit, les enquestes durant la primera adolescència només poden captar variables contextuals i psicològiques, com ara les aspiracions i l'autoestima, que indiquen camins alternatius d'integració, però no garanteixen quin serà el resultat final. Als 17-18 anys, aquests resultats han començat a cristal·litzar. Aquest és el cas especialment a Espanya, on un nombre elevat de joves deixen els estudis després de l'educació secundària per entrar al mercat laboral (Aparicio i Tornos, 2006; Gibson i Carrasco, 2009).

El qüestionari⁽⁴⁾ estava dirigit a aportar informació sobre una àmplia gamma de possibles detalls –des d'èxits i esdeveniments objectius fins a actituds i opinions subjectives–. Els més importants són aquests:

- Indicadors educatius:
 - Anys d'escolarització completats.
 - Si continua o no a l'escola.
 - Tipus de centre educatiu al qual ha assistit.
 - Nota més alta i nota mitjana a l'últim any a escola.
 - Motius pels quals ha abandonat els estudis.
 - Plans per tornar a estudiar.

(4) El qüestionari es pot consultar a les pàgines web citades a la nota anterior.

- Indicadors laborals:
 - Ocupació actual.
 - Si treballa, estatus ocupacional.
 - Si treballa, nombre d'hores setmanals.
 - Si treballa, tipus d'ocupació (formal o informal).
 - Si treballa, lloc de l'ocupació.
- Ingressos:
 - Personals.
 - Familiars.
- Situació familiar:
 - Nombre de persones a la llar.
 - Tipus de persones amb què viu la persona enquestada.
 - Titularitat de l'habitatge (en propietat, de lloguer, etc.).
- Situació legal a Espanya (nacionalitat espanyola, resident, irregular):
 - La pròpia.
 - La dels pares.
- Estat civil:
 - Propi.
 - Dels pares.
- Indicadors d'assimilació descendent:
 - Ha abandonat l'escola.
 - Desocupat i cercant feina.
 - Ingressos familiars per sota del llindar de pobresa.
 - S'ha afegit a una banda/quadrilla els darrers tres anys.
 - Ha tingut un fill o més els darrers tres anys.

- Autoidentitat:
 - Autoidentificació nacional (espanyola/estrangera).
 - Importància de l'autoidentificació.
- Relacions socials:
 - Relacions amb els pares (dissonants/consonants/selectives).
 - Nombre d'amics.
 - Etnicitat/nacionalitat dels amics.
- Objectius futurs:
 - Aspiracions educatives i ocupacionals (ideal).
 - Expectatives educatives i ocupacionals (realistes).

3.2.3.1. Localització i recuperació de la mostra

L'enquesta de seguiment va començar sol·licitant la col·laboració del sistema escolar a les dues àrees metropolitanes on es desenvolupa l'estudi, Madrid i Barcelona. De la mateixa manera que amb l'enquesta original, les autoritats autonòmiques respectives van estar d'acord a col·laborar amb l'estudi i van enviar cartes a aquest efecte a totes les escoles seleccionades. Aquestes cartes i les comunicacions posteriors van ser vitals per obtenir l'acord de participar per part dels directors dels centres escolars, la qual cosa va facilitar molt el treball de l'equip de camp.

Un cop enviades les cartes a les escoles triades, el pas següent va ser enviar-hi equips compostos per dos entrevistadors. Els equips estaven formats per treballadors de camp experimentats que havien participat en la primera fase del projecte. Els objectius que perseguien eren aquests:

- identificar i tornar a entrevistar tots els que havien participat a la primera enquesta;
- obtenir informació sobre on eren els que havien deixat l'escola;
- identificar i entrevistar altres alumnes fills d'immigrants que estiguessin a l'escola;

- seleccionar i entrevistar una mostra d'alumnes autòctons (fills de pares nascuts a Espanya).

Els qüestionaris van ser repartits en sessions de grup supervisades per un membre de l'equip de camp. Cada equip duia una llista dels alumnes originalment entrevistats amb els quals s'havia contactat a les escoles corresponents. A més a més, gràcies als directors, tutors i professors, es van fer indagacions sobre on eren els alumnes absents. La informació obtinguda es va incorporar a la fitxa de seguiment de cada cas. Així, els equips de camp van completar les tasques següents:

- contactar i tornar a entrevistar tots els alumnes de la mostra original que continuaven estudiant a la mateixa escola;
- recollir informació sobre els entrevistats originals que havien canviat d'escola o abandonat els estudis;
- elaborar una mostra de reemplaçament d'alumnes fills d'immigrants;
- fer una mostra nova d'alumnes fills de pares autòctons.

Aquesta etapa del projecte es va dur a terme de manera seqüencial des de l'octubre del 2011 al gener del 2012 a l'àrea metropolitana de Madrid, i entre el febrer i el maig del 2012 a Barcelona. L'enquesta a les escoles pretenia assolir tres objectius alhora: crear un panell d'individus seguits en el temps; crear una mostra transversal de la mateixa població, i crear una mostra comparativa de joves fills de pares nascuts a Espanya. Mentre que l'esforç fet a les escoles va aconseguir satisfactòriament els dos darrers objectius, es va quedar molt curt en el primer. Això s'explica perquè molts alumnes abandonen l'escola abans del que toca per incorporar-se al món laboral, però també perquè molts havien canviat d'escola o començat altres estudis. Per tant, va ser necessari buscar camins alternatius per recuperar el nombre més alt possible de casos de la mostra original.

De l'enquesta inicial disposàvem d'identificadors personals per a 5.240 dels alumnes entrevistats. Per tant, els noms i números de telèfon van ser la base per a l'esforç de localització i recuperació a l'etapa següent. A Madrid aquesta segona etapa va començar abans que acabés la primera, i a Barcelona es van dur a terme simultàniament. Tant en una ciutat com en l'altra, es van prolongar diversos mesos després que hagués acabat el

treball de camp a les escoles. S'anaven fent trucades telefòniques per localitzar altres casos de la mostra original i entrevistar-los un per un. A l'entrevista telefònica, els entrevistadors llegien al començament una declaració en què destacaven el caràcter voluntari de la participació i l'incentiu per fer-ho: l'oportunitat de guanyar un dels tres premis de 1.500 euros cadascun, atorgats mitjançant un sorteig entre tots els participants.

3.2.3.2. Utilització de les xarxes socials: Facebook i Tuenti

Com hem dit, mentre que la mostra de reemplaçament de fills d'immigrants i la d'autòctons es van completar sense dificultat durant les visites a les escoles, aquesta fase, juntament amb la segona –basada en les entrevistes telefòniques– van tenir un èxit limitat en la localització de la mostra original. A Madrid, per exemple, a finals del març del 2012 només s'havien recuperat per aquests mitjans 793 casos, és a dir, el 26% de la mostra original localitzable (N=3.002). Davant d'aquests resultats, va ser necessari recórrer a mètodes alternatius de recuperació. Entre els que teníem a la reserva hi havia les xarxes socials d'internet, ja que els joves actualment tendeixen a fer-ne un ús freqüent. A Espanya la més popular entre els joves és Facebook, a la qual a Madrid s'afegeix Tuenti.

A partir dels noms dels joves originalment enquestats com a dada bàsica, es van organitzar cerques en aquestes dues xarxes. Un cop trobada una coincidència, s'enviava un missatge invitant la persona perquè es fes «amiga». Si la invitació era acceptada, s'enviava un segon missatge explicant l'objectiu de l'estudi i els incentius per participar-hi. Arribats a aquesta fase, podia passar una de les quatre situacions següents:

- a) que la persona identificada fos en efecte la que havia estat entrevistada originalment i que acceptés emplenar el qüestionari en línia o per telèfon;
- b) que la persona identificada no fos la que havia estat entrevistada originalment;
- c) que la persona identificada sí que fos la que havia estat entrevistada originalment, però que tingués objeccions o preguntes sobre l'estudi;

d) que la persona identificada no respongués a la invitació.

Si es donava la situació d), s'enviaven reiterats missatges d'invitació fins que la persona s'unís com a amiga, la qual cosa passava en bastants casos. Si la situació era la c), en seguia un procés interactiu que incloïa xats amb un membre de l'equip i es remetia la persona a la pàgina web del projecte en cadascuna de les xarxes. La majoria de les vegades, el procés tenia èxit. La interacció, però, no acabava amb el qüestionari emplenat, sinó que se'ls invitava a afegir-se a l'equip de camp i formar part de l'estudi. Aquest procés de formació de xarxes va prendre formes diverses: primer, la tramesa regular de missatges informant els entrevistats dels progressos fets i donant la benvinguda als nous participants; segon, la creació d'un blog en el qual s'invitava els entrevistats a penjar vídeos, fotografies i missatges d'ells mateixos i els seus projectes; tercer, la cerca de pistes per localitzar altres companys d'escola que havien participat a l'enquesta original.

Per estimular les derivacions, es va establir un procés d'emulació entre els graduats de les escoles inclosos a la primera enquesta de l'estudi. El blog presentava una llista dels centres i convidava els entrevistats a recolzar l'equip del projecte proporcionant pistes, de manera que la seva escola es convertís en una de les guanyadores per haver completat la llista de participants originals. En aquest mateix missatge se'ls estimulava perquè pengessin al blog vídeos, fotografies i altres materials que volguessin.

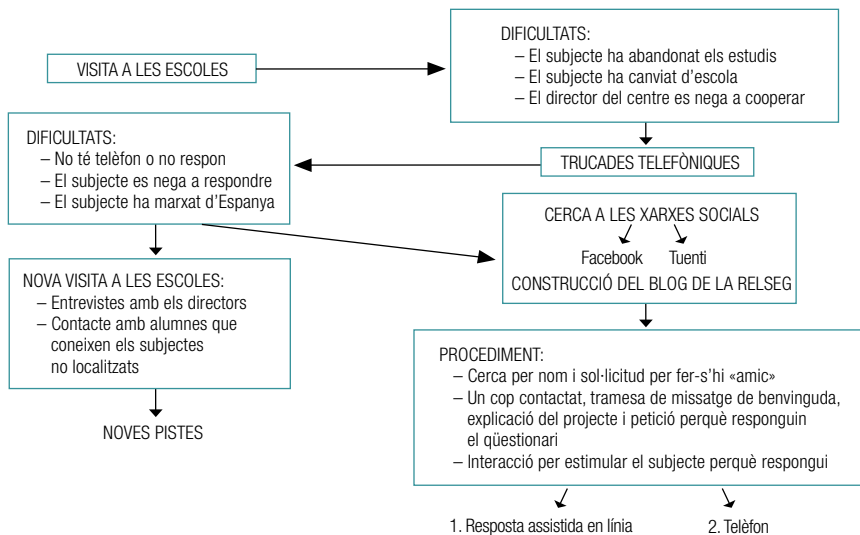
Aquest esforç de localització a través d'internet va tenir diverses conseqüències importants. En primer lloc, va augmentar espectacularment la xifra dels enquestats localitzats. En segon lloc, es va convertir en una font d'informació sobre les activitats, les opinions i els plans d'un nombre considerable d'aquests joves. En tercer lloc, va crear un fenomen social emergent en forma d'una xarxa de contactes de creixement ràpid entre els membres de l'equip del projecte i els enquestats, com també entre aquests darrers.

Un darrer pas en el procés de recuperació va ser tornar a visitar els centres escolars originals i demanar la col·laboració del personal per localitzar els enquestats que encara no s'havien pogut trobar. Amb això es van obtenir més pistes que van permetre localitzar i enquestar més de 300 ca-

sos addicionals. La complexitat del procés de recuperació de la mostra original queda il·lustrada al gràfic 3.1, que conté un diagrama de flux desenvolupat per l'equip de camp del projecte que representa els successius passos adoptats per cercar els enquestats originals.

GRÀFIC 3.1

Diagrama de fluxos dels passos fets per seguir el rastre de la mostra original

Font: equip de camp de la RELSEG, 2012.

Al final del novembre del 2013, l'equip de la RELSEG havia aconseguit recuperar, gràcies a les diverses estratègies, 3.810 casos, la qual cosa representa el 73% de la mostra original localitzable. Com a dada comparativa, la primera enquesta de seguiment de la CILS als Estats Units va recuperar el 81,5% de la mostra original, i la segona, feta el 2002-2003, en va recuperar el 68,7%. Els panells nacionals als Estats Units solen recuperar entre el 60% i el 70% dels enquestats originals (Haller *et al.*, 2011). La taula 3.3 presenta la mostra final de l'enquesta de seguiment de la RELSEG, des-

glossada per ciutats i modes de recuperació. Addicionalment, i en aquesta fase, l'enquesta va proporcionar una mostra de reemplaçament de 1.534 casos addicionals d'enquestats fills d'immigrants i 1.965 casos d'autòctons (fills de pares nascuts a Espanya). Totes dues tenen els mateixos perfils d'edat mitjana i sexe que la mostra de seguiment. En total, la base de dades per a les anàlisis posteriors comprèn 7.310 joves adults de tots dos sexes.

TAULA 3.3

Enquesta de seguiment de la mostra original identificada i mostres addicionals, RELSEG, 2011-2012

En percentatges

CIUTAT	ENTREVISTATS A LES ESCOLES	ENTREVISTA TELEFÒNICA	PISTES DEL PERSONAL DE LES ESCOLES	XARXES SOCIALS A INTERNET ^a	PISTES D'ALTRES ENTREVISTATS A TRAVÉS DE LES XARXES SOCIALS	TOTAL	REEMPLAÇAMENTS ^b	AUTÒCTONS ^b	TOTAL GENERAL	
Madrid	28,9	69,7	63,5	55,1	54,3	50,2	60,2	46,4	54,4	3.977
Barcelona	71,1	30,3	36,5	44,9	45,7	49,8	39,8	50,6	45,6	3.333
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
n	1.182	669	342	904	714	3.811	1.534	1.965	7.310	7.310

a. Facebook i Tuenti.

b. Els components de la mostra de reemplaçament i els fills de pares autòctons van ser entrevistats a les escoles.

3.3. Mortalitat de la mostra

D'acord amb el model metodològic de l'estudi CILS, s'ha volgut investigar en quina mesura la mostra de seguiment de la RELSEG té biaixos respecte a l'enquesta original o bé si la representa relativament bé. Amb aquesta finalitat, primer comparem totes dues mostres en una sèrie de variables objectives mesurades en totes dues enquestes. La taula 3.4 en presenta els resultats. En una llarga selecció de variables, les diferències que apareixen són molt petites i, encara que algunes són estadísticament significatives, això és degut a les grans dimensions de la mostra. Més revelador és el coeficient V de Cramer de la intensitat d'associació, que és insensible a la mida de la mostra. Amb poques excepcions, el coeficient no passa de 0,10, la qual cosa indica un biaix molt petit de la mostra de seguiment en relació amb la mostra original.

TAULA 3.4

Distribució de freqüències de les enquestes original (2008) i de seguiment (2012) de la RELSEG en relació amb les variables objectives

VARIABLES	MOSTRA ORIGINAL	MOSTRA DE SEGUIMENT	V DE CRAMER
Sexe (home)	51,3	48,8	0,054
Edat: 12 o menys	14,1	15,6	0,088
13	25,6	24,7	
14	31,4	30,7	
15	20,2	21,5	
16 o més	8,7	7,5	
País de naixement (Espanya)	14,8	17,2	0,076
Coneixement del castellà: ^a			
Poc	9,3	8,7	0,017
Regular	33,5	34,9	
Bo	25,6	25,1	
Excel·lent	1,6	31,3	
Composició familiar:			
Viu amb tots dos pares biològics	66,4	67,6	0,080
Altres composicions familiars	33,6	32,4	
Situació laboral del pare, 2008:			
Treballa	90,1	90,6	0,018
Desocupat/altres	9,9	9,4	
Nivell educatiu del pare:			
No universitari	81,2	80,2	0,028
Una mica d'universitat o més	18,8	19,8	
Situació laboral de la mare, 2008:			
Treballa fora de casa	78,2	79,1	0,022
Treballa a la llar/altres	21,8	20,9	
Nivell educatiu de la mare:			
No universitari	78,0	76,8	0,030
Una mica d'universitat o més	22,0	23,2	
País de residència del pare biològic, 2008:			
Espanya	87,9	88,3	0,013
Un altre	12,1	11,7	
El pare té nacionalitat espanyola (sí)	48,3	49,0	0,016
País de residència de la mare, 2008:			
Espanya	91,0	92,1	0,033
Un altre	9,0	7,9	

VARIABLES	MOSTRA ORIGINAL	MOSTRA DE SEGUIMENT	V DE CRAMER
La mare té nacionalitat espanyola (sí)	49,1	49,5	0,009
Ciutat de residència, 2008:			
Madrid	48,5	50,1	0,037
Barcelona	51,5	49,9	
Tipus d'escola a la qual ha anat, 2008:			
Pública	82,3	82,9	0,017
Concertada	17,7	17,7	

a. Basat en les puntuacions de l'Índex de Coneixement de l'Espanyol (ICE). Vegeu la taula 3.2.
menys de 2 = poc; 2 a 3 = regular; 3 a 3,5 = bo; 3,5 o més = excel·lent.

Una altra prova del possible biaix de la mostra de seguiment l'aconseguim construint una nova variable («Absents») en aquesta enquesta, tot correlacionant-la amb una sèrie de variables objectives i psicosocials mesurades a l'enquesta original. La taula 3.5 en presenta els resultats. Com podem veure-hi, les correlacions són uniformement baixes, la qual cosa indica que no hi ha un biaix significatiu en la composició de la segona mostra respecte a la primera.

TAULA 3.5

Correlacions d'«Absent» a l'enquesta de seguiment amb variables a l'enquesta original, 2008-2012

VARIABLE	CORRELACIÓ ^a
Sexe (dona)	-0,054
Edat	-0,082
País de naixement (Espanya)	-0,076
Coneixement del castellà ^b	-0,004
Anys de residència a Espanya	0,096
Viu amb el pare i la mare	0,080
Estatut socioeconòmic familiar ^c	0,037
Nombre de germans més grans	-0,028
Nombre de germans més petits	-0,027
Situació laboral del pare (treballa)	0,018
Estatut ocupacional del pare ^d	0,031

VARIABLE	CORRELACIÓ ^a
Nivell educatiu del pare	0,028
Situació laboral de la mare (treballa fora de casa)	0,022
Estatus ocupacional de la mare ^d	0,016
Nivell educatiu de la mare	0,030
País de residència del pare (Espanya)	-0,013
Anys de residència a Espanya del pare	0,059
El pare té la nacionalitat espanyola	-0,016
País de residència de la mare (Espanya)	-0,033
Anys de residència a Espanya de la mare	0,067
La mare té la nacionalitat espanyola	0,052
Autoestima ^e	-0,036
Familisme ^f	-0,029

a. Present a l'enquesta de seguiment = 1 ; absent = 0.

b. Índex compost (ICE) de l'habilitat per comprendre, parlar, llegir i escriure el castellà (vegeu la taula 3.2).

c. Índex compost (ESEF) de les puntuacions estandaritzades de l'estatus ocupacional del pare i de la mare i nivell educatiu de tots dos. Escala estandaritzada a la mitjana = 0; desviació típica = 1.

d. Puntuacions a l'escala PRESCA2 de prestigi ocupacional a Espanya. Mostra limitada als pares que treballen.

e. Puntuacions a l'escala d'autoestima de Rosenberg. Rang: 1-4 (vegeu el capítol 5).

f. Puntuacions a l'Índex d'Actituds Familistes. Compost per quatre indicadors de cohesió familiar (vegeu el capítol 6).

Fent un desglossament detallat per país de naixement podem apreciar també l'estreta semblança entre totes dues mostres. Els resultats que presenta la taula 3.6 indiquen un paral·lelisme clar entre totes dues sèries, amb l'única diferència de més de l'1% registrada entre els fills d'immigrants nascuts a Espanya, la segona generació en sentit estricte. En aquest cas el coeficient V de Cramer d'intensitat d'associació és de més de 0,10 ($V = 0,13$), però això és degut més al gran nombre de categories nacionals que no pas a discrepàncies significatives entre elles.

Una circumstància afortunada d'aquests resultats és que la majoria de les variables objectives de la mostra de reemplaçament, que es va fer amb l'objectiu de compensar la disminució de la mostra a l'enquesta de seguiment, s'assemblen molt a les d'aquesta darrera. No hi havia motius per anticipar aquest patró, ja que la mostra de reemplaçament es va recollir exclusivament a les escoles, i molts membres de la mostra original ja n'havien marxat en el moment de l'enquesta. No obstant això, com es desprèn dels resultats de la taula 3.7, totes dues mostres són semblants en una sèrie de variables importants. Aquesta evidència es presenta de dues maneres:

com a mitjanes i percentatges i com a correlacions de variables seleccionades amb una nova variable, «Tipus d'enquesta», codificada amb 1 si correspon a la mostra de seguiment i amb 2 si correspon a la mostra de reemplaçament.

TAULA 3.6

País de naixement de les mostres original i de seguiment de la RELSEG

En percentatges

PAÍS DE NAIXEMENT	MOSTRA ORIGINAL	MOSTRA DE SEGUIMENT
Espanya	14,8	17,2
Argentina	2,7	2,4
Bolívia	4,6	4,4
Bulgària	1,3	1,4
Colòmbia	7,9	7,5
Cuba	0,5	0,3
Equador	26,3	27,3
Filipines	1,6	1,8
Guinea Equatorial	0,8	1,0
Marroc	6,7	6,4
Perú	5,8	5,8
Polònia	0,6	0,6
República Dominicana	4,9	4,5
Romania	4,7	4,7
Ucraïna	0,9	0,9
Veneçuela	1,2	1,2
Xile	1,2	1,4
Xina	3,5	2,1
Un altre, Europa de l'Est	0,5	0,6
Un altre, Europa Occidental	2,1	2,1
Un altre, Àsia	3,1	2,8
Un altre, Amèrica Central	3,9	3,5
Un altre	0,4	1,0
Total	100,0	100,0
n	6.872	3.767

Com podem veure a la taula 3.7, aquestes correlacions són uniformement insignificants amb l'excepció predictable d'estar matriculat actualment a l'escola, que és universal entre els nous enquestats, però només parcial entre els originals. La semblança entre totes dues mostres significa que els seus membres poden ser considerats com a part del mateix univers de joves fills d'immigrants, amb una edat mitjana de 17-18 anys. Les mostres, per tant, es poden unir en les anàlisis que segueixen, augmentant així considerablement el seu poder estadístic i la representativitat.

TAULA 3.7

Mitjanes i correlacions en variables objectives de les mostres de seguiment i de reemplaçament, 2012

VARIABLE	MOSTRA DE SEGUIMENT	MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	CORRELACIÓ AMB «TIPUS D'ENQUESTA»
Sexe (home), %	49,37	51,89	-0,002
Edat, mitjana	17,45	17,18	0,084
Nascut a Espanya, %	18,92	24,51	-0,062
Anys de residència mitjana a Espanya, 2012 ^a	9,58	9,02	
Situació familiar:			
Presència de tots dos pares biològics	64,30	64,68	-0,004
Només la mare	26,83	26,21	
Una altra situació	8,87	9,11	
Situació legal:			
Nacionalitat espanyola	52,79	53,91	-0,007
Resident legal	38,44	39,58	
Una altra situació	8,77	6,51	
Estudia actualment	84,57	99,54	0,215
País de naixement			
Espanya	17,2	24,5	0,114 ^b
Argentina	2,4	1,7	
Bolívia	4,4	4,2	
Colòmbia	7,5	5,9	
Cuba	0,3	0,5	
Equador	27,3	24,9	

VARIABLE	MOSTRA DE SEGUIMENT	MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	CORRELACIÓ AMB «TIPUS D'ENQUESTA»
Filipines	1,8	0,6	
Guinea Equatorial	1,0	0,0	
Marroc	6,4	5,8	
Perú	5,8	7,1	
Polònia	0,6	0,5	
República Dominicana	4,5	3,8	
Romania	4,7	4,8	
Ucraïna	0,9	0,3	
Veneçuela	1,2	1,1	
Xile	1,4	0,7	
Xina	2,1	2,3	
Un altre, Europa de l'Est	2,0	1,8	
Un altre, Europa Occidental	2,1	1,6	
Un altre, Àsia	2,8	2,7	
Un altre, Amèrica Central	3,5	2,8	
Un altre	0,1	2,4	
Nivell educatiu del pare:			
Secundària o menys	81,1	76,4	-0,053
Almenys una mica d'universitat	18,9	23,6	
Situació laboral del pare:			
No treballa	37,6	33,5	-0,039
Treballa	62,4	66,5	
Nivell educatiu de la mare:			
Secundària o menys	79,3	76,4	-0,031
Almenys una mica d'universitat	20,7	23,6	
Situació laboral de la mare:			
No treballa fora de la llar	29,7	31,0	0,013
Treballa fora de la llar	70,3	69,0	
Totals	100,0	100,0	
n	3.805	1.528	

a. Només els nascuts a l'estranger.
b. Coeficient V de Cramer.

En síntesi, les enquestes del 2012 van tenir èxit a produir una submostra no esbiaixada de la mostra original del 2008 i a afegir a aquesta darrera una nova mostra que reproduïx amb força fidelitat la majoria de les característiques dels enquestats originals. Sobre la base d'aquests resultats, no caldrà introduir correccions per biaix mostral en l'anàlisi de canvis individuals, si s'utilitza la mostra de seguiment, o de canvis col·lectius de mitjana, combinant les mostres de seguiment i les de reemplaçament. Aquesta afortunada circumstància ens permetrà utilitzar plenament el poder del disseny longitudinal de l'estudi.

IV. La veu dels immigrants: situacions i aspiracions de la primera generació

Al capítol anterior hem explicat de quina manera allò que els immigrants desitgen o ambicionen per als seus fills afecta el seu èxit escolar i, per extensió, el conjunt dels processos d'integració a la societat. Naturalment, aquesta no és l'única aportació dels pares al futur dels seus fills. Al contrari, com vèiem al capítol 2, la determinació inicial dels itineraris seguits per la generació dels fills depèn bàsicament d'allò que els pares duïen en arribar: sobretot els nivells de capital humà i d'ambició, les estructures familiars, les adscripcions nacionals, l'empremta dels estils de recepció trobats als països d'acollida, la situació legal, etc. Però bona part de l'evidència que tenim sobre tot plegat prové d'estudis fets a altres països, la qual cosa fa que ens preguntem si tots aquests factors relatius als pares afectaran de la mateixa manera els fills dels immigrants a Espanya.

En aquest capítol ens ocupem de trobar respostes –en la mesura que puguem– a aquest interrogant, amb el suport de les dades que ha posat de manifest l'enquesta als pares feta per la RELSEG. L'anàlisi inclou tant dades objectives sobre la situació socioeconòmica dels immigrants com avaluacions i actituds subjectives recollides a l'enquesta als pares que vam fer el 2010, en alguns casos posant aquestes dades en paral·lel amb la informació aportada per les enquestes als fills. En els apartats que segueixen abordarem aquestes quatre qüestions:

- el capital humà que duïen els pares en arribar i les estructures familiars en què eduquen els seus fills;

- els contextos o vies de recepció que els pares van trobar a causa de la seva nacionalitat, un factor que continua afectant l'acomodació social tant d'ells com dels seus fills;
- la categoria de les feines que tenen, ja que això afecta els ingressos que obtenen i les aspiracions per als fills;
- el que tot això implica per configurar les aspiracions i els plans de futur dels pares respecte als fills, ja que aquests plans poden afectar l'acomodació dels fills a la societat espanyola.

4.1. Capital humà i estructures familiars dels pares i mares immigrants

El nivell de capital humà dut pels immigrants a Espanya és generalment modest. Com veiem a la taula 4.1, menys del 25% de la mostra de la RELSEG té una mica de formació universitària i només el 10% aproximadament té un grau universitari. Lògicament la resta, al voltant del 90%, tenen ocupacions subordinades, manuals o no. Aquestes xifres són coherents amb les de l'Enquesta nacional d'immigrants de l'INE, feta el 2007 sobre una mostra representativa de la població immigrant del país. Segons aquesta enquesta, només el 22% de la població nascuda a l'estranger té alguna formació universitària, mentre que al voltant del 40% tan sols hauria acabat l'educació secundària. Únicament el 10% d'aquesta mostra afirmava estar ocupat en feines superiors no manuals. Les xifres obtingudes per la mostra de la RELSEG són molt semblants.

En la mesura que les famílies amb tots dos pares constitueixen un actiu valuós per a la bona inserció dels joves fills d'immigrants, podem afirmar que aquests joves, segons les dades de què disposem, parteixen de posicions favorables. Més del 70% dels pares són casats, i la resta conviu amb les seves parelles (7%), estan divorciats (13%), són vidus o viuen sols (2%). Aquestes xifres són molt semblants a les obtingudes pel CILS als Estats Units sobre els progenitors immigrants: el 63,2% dels fills viuen amb tots dos pares biològics i el 13,2% amb un progenitor i un padrastre o madrastra (Portes i Rumbaut, 2001).

TAULA 4.1

Educació i ocupacions dels pares i mares immigrants, RELSEG 2010^a

En percentatges

a) Educació	BARCELONA	MADRID	TOTAL
Secundària bàsica o inferior	40,90	37,96	38,90
Secundària o tècnica	35,40	39,06	37,71
Una mica d'universitat	13,26	11,49	12,34
Grau universitari o superior	9,22	11,49	10,40
Altres	1,22	0,00	0,65
Total	100,00	100,00	100,00
b) Ocupacions			
Feines manuals ^b	49,76	58,07	54,12
Feina d'escassa qualificació en una oficina ^c	41,92	31,95	36,69
Llocs intermedis, directius i professionals	8,32	9,96	9,19
Total	100,00	100,00	100,00
n	865	949	1.814

S'exclouen els casos perduts.

a. Basat en les característiques dels progenitors (pares i mares) enquestats; les dels cònjuges respectius reproduïxen de prop les expressades aquí.

b. Serveis domèstics, peons en la construcció, cambriers, treballadors informals, etc.

c. Administratius, altres feines d'oficina, mecànics, tècnics, etc.

4.2. Contextos de recepció, capital humà i vies d'incorporació

És prou sabut que hi ha dos factors, entre altres, que influeixen en les formes d'acolliment de les migracions a tots els països. D'una banda, el conjunt d'estereotips respecte a les ètnies, religions, cultures o nacions que solen impregnar amplis sectors de les poblacions de totes les societats receptors, i que porten a considerar benvinguts uns immigrants i a discriminar-ne d'altres. D'altra banda, les legislacions dels països receptors, que categoritzen com a *intrusos* els que hi arriben saltant-se els tràmits i les autoritzacions que imposen els governs a la immigració.

En el cas d'Espanya, calia suposar que es podrien produir, a causa dels esmentats estereotips, discriminacions negatives en les vies de recepció dels immigrants marcats per trets fenotípics diferents dels de la població espanyola en general, o bé per peculiaritats religioses o culturals que poguessin

impedir una interacció normal amb els autòctons.⁽¹⁾ Més endavant examinarem com afectarien aquests estereotips nacionals a l'acomodació a Espanya dels immigrants de diferents nacionalitats, però de moment aquí convé recordar dues qüestions que ja hem esmentat al capítol 1: en primer lloc, el gran nombre de nacionalitats que componen el flux de la immigració a Espanya; en segon lloc, la gran diversitat d'aquests fluxos quant a les característiques que solen indicar-se com a decisives per afavorir o dificultar la integració. A la nostra mostra trobem contingents apreciables d'immigrants no blancs (d'Àfrica, Àsia, el Carib i la regió andina d'Amèrica del Sud), que professen religions no cristianes (marroquins, pakistanesos, xinesos...), que parlen idiomes diferents (romanesos, búlgars, etc.).⁽²⁾ La taula 4.2 presenta la distribució per país d'origen de la mostra de pares.

L'altre indicador del context de recepció amb què ha treballat la RELSEG és el de la seva situació administrativa a Espanya. Naturalment que els immigrants que tenen un estatus administratiu correcte, sobretot si han aconseguit la nacionalitat espanyola, parteixen d'una posició molt més sòlida a l'hora de defensar els seus drets i crear els seus negocis. Els acabats d'arribar a Espanya no poden aconseguir la nacionalitat de seguida, de manera que considerem la possibilitat d'obtenir-la aviat com un indicador d'haver gaudit d'un millor context de recepció i de tenir millors perspectives de futur. Com podem veure a la taula 4.3, només una tercera part dels progenitors dels joves enquestats a la RELSEG havien obtingut la nacionalitat espanyola, tot i que ja feia una mitjana de deu anys que residien a Espanya en el moment de l'entrevista. La resta estava en diverses situacions temporals: des de l'espera d'un permís de residència fins a la irregularitat. Les xifres corresponen amb les de l'Enquesta nacional

(1) Warner i Srole (1945), al seu estudi –ja clàssic– de la Yankee City, sostenen que com més s'acosti un grup immigrant als trets fenotípics, la religió i la llengua de la població nativa, més gran serà la seva acceptació i més ràpid el procés d'assimilació.

(2) Segons la darrera enquesta sobre actituds envers la immigració feta pel CIS el 2011, dues terceres parts dels enquestats no consideren positiu que Espanya estigui composta de diverses religions i el 60% que estigui composta de diverses races. Quan es pregunta pels grups que els mereixen més simpatia, cal remarcar que el 47,6% respon espontàniament que «cap». En particular, els que reben més simpatia són els llatinoamericans (11,6% els esmenta espontàniament), seguits dels subsaharians. En canvi, els que suscitaven més antipaties són els marroquins/nord-africans (esmentats pel 19,9%), seguits dels romanesos (16,5%), probablement perquè hom sol associar aquesta nacionalitat als romanis (gitanos de l'Europa central). Aquestes xifres no augurarien un context de recepció gaire positiu, tot i que quan es demana als enquestats què els influeix més en el tracte amb els immigrants, només l'11,5% respon que el color de la pell, el 28,2% la seva cultura i el 24,2% la seva nacionalitat.

d'immigrants del 2007, segons la qual el temps mitjà de residència a Espanya era també de deu anys, tot i que la proporció dels nacionalitzats baixava al 21%. Aquesta proporció més baixa es podria atribuir, entre altres motius, a la inclusió a l'enquesta nacional d'individus solters, més joves que els pares de família computats per la RELSEG, naturalment més interessats a regularitzar la seva situació administrativa a fi d'assegurar l'estabilitat i el benestar familiar.

TAULA 4.2

Orígens nacionals de la mostra de pares, RELSEG 2010

País de naixement	MADRID		BARCELONA		TOTAL	
	n	%	n	%	n	%
Equador	305	31,4	212	23,8	517	27,7
Marroc	83	8,5	113	12,7	196	10,5
Colòmbia	94	9,7	51	5,7	145	7,8
Perú	61	6,3	64	7,2	125	6,7
República Dominicana	39	4,0	64	7,2	103	5,5
Romania	80	8,2	15	1,7	95	5,1
Bolívia	41	4,2	51	5,7	92	4,9
Xina	30	3,1	55	6,2	85	4,6
Argentina	7,0	0,7	31	3,5	38	2,0
Filipines	13	1,3	30	3,4	43	2,3
Bulgària	23	2,4	4,0	0,4	27	1,4
Xile	9,0	0,9	18	2,0	27	1,4
Ucraïna	16	1,6	9,0	1,0	25	1,3
Altres	171	17,7	175	19,5	346	18,8
Total	972	100	892	100	1.864	100

Només s'inclouen les nacionalitats que presenten almenys 25 casos a la mostra.

Un cop que hem constatat fins a quin punt la nacionalitat d'origen i la situació administrativa dels pares immigrants repercuteixen en el context de recepció, la RELSEG s'ha preguntat si aquestes variables són del tot independents entre elles, i independents del capital humà al qual ens hem referit més amunt, o més aviat la nacionalitat té a veure amb aquest capital humà, amb l'estatus ocupacional –del qual ens ocuparem tot seguit– i fins i tot amb les situacions administratives que tant impacten sobre la

recepció que troben els immigrants. En resum: sobre la qüestió de si la nacionalitat és una mena de variable reina pel que fa a la recepció, que co-determina en bona part les característiques de tot allò que es relaciona amb la recepció i la integració.

TAULA 4.3

Any d'arribada dels pares i situació administrativa, RELSEG 2010

	BARCELONA	MADRID	TOTAL
Any d'arribada			
Mitjana	1999	1998	1998
Desviació estàndard	6,0	6,9	6,5
Situació administrativa			
Progenitor entrevistat			
Té la nacionalitat espanyola %	34,3	41,1	37,9
Cònjuge			
Té la nacionalitat espanyola %	32,6	42,2	37,4
n	865	949	1.814

Per tal de discernir-ho es van distribuir primer les dades de la mostra per nacionalitats, nivell d'educació dels pares, tipus de feina i estatus ocupacional assolit. La taula 4.4 recull aquesta distribució; cal remarcar que les diferències entre les xifres són totes molt significatives. Pel que fa als nivells educatius, els pares que van accedir a la universitat o que van arribar a obtenir un títol universitari van des de menys del 5% entre els xinesos fins a més del 50% entre els argentins i els veneçolans. La diversitat en la qualitat de les feines aconseguides és igualment gran. Per tal de mesurar-la hem fet servir l'escala de prestigi ocupacional PRESCA2, de Carabaña i Gómez Bueno (1996), i hem comprovat que aquesta diversitat oscil·la entre els 73 punts dels immigrants ucraïnesos i els 130,4 punts dels veneçolans.⁽³⁾

(3) Puntuacions segons l'escala de prestigi ocupacional PRESCA2, desenvolupada per a Espanya per Carabaña i Gómez Bueno (1996). La puntuació de l'escala va de 0 a 350.

TAULA 4.4

Diferències nacionals en educació, tipus de feina i estatus ocupacional dels pares immigrants, RELSEG 2010

NACIONALITAT	EDUCACIÓ		OCUPACIONS		n
	SECUNDÀRIA O TÈCNICA	UNA MICA D'UNIVERSITAT O MÉS	OCUPACIÓ NO MANUAL: SUPERVISIÓ I OCUPACIONS PROFESSIONALS	ESTATUS OCUPACIONAL %	
	Puntuació mitjana ^a				
Equador	36,2	23,2	6,3	81,5	574
Marroc	22,0	11,8	6,1	78,5	195
Colòmbia	42,1	24,8	6,3	84,3	145
Perú	42,4	32,0	5,2	81,4	125
República Dominicana	42,6	14,8	2,6	80,6	101
Romania	67,4	9,5	7,6	78,1	95
Bolívia	31,9	18,7	0,0	73,9	91
Xina	51,8	4,8	23,2	109,1	84
Pakistan	11,1	15,6	3,9	93,3	45
Filipines	25,6	53,5	0,0	77,1	43
Argentina	31,6	55,3	36,4	110,7	38
Bulgària	55,6	29,6	5,6	75,5	27
Xile	48,2	32,0	27,8	101,4	27
Ucraïna	58,3	37,5	0,0	73,2	25
Veneçuela	20,0	56,0	47,6	130,4	25
Altres	34,7	29,5	17,1	97,7	173
	Chi ² = 24,55		Chi ² = 130,83		F test = 14,52
	p < 0,000		p < 0,000		p < 0,000
	V de Cramer = 0,262		V de Cramer = 0,353		R ² = 0,149

Les xifres es refereixen als pares o mares que han contestat. La categoria de referència és menys de secundària.
a. Les puntuacions mitjanes es donen segons l'escala PRESCA2. La puntuació de l'escala va de 0 a 350.

El temps de residència a Espanya i l'adquisició de la ciutadania també varien; la taula 4.5 en presenta les dades. Mentre que els filipins han residit aquí una mitjana de 17 anys, en el cas dels búlgars només arriben als 8. Aquestes diferències en el temps de residència es reflecteixen a l'hora d'aconseguir la nacionalitat: el 63% dels filipins la tenen, però en el cas dels búlgars només és el 4%. Cap ucraïnès de la mostra de pares té la na-

cionalitat, mentre que el 73% dels dominicans –un altre grup de llarga residència– sí que la té; és el percentatge més alt de la llista.⁽⁴⁾

TAULA 4.5

Diferències en el temps de residència i nacionalitat espanyola dels pares immigrants, RELSEG 2010

NACIONALITAT	TEMPS DE RESIDÈNCIA A ESPANYA		n
	Anys	%	
Equador	10,5	44,3	574
Marroc	16,5	29,1	195
Colòmbia	9,8	43,9	145
Perú	10,5	55,2	125
República Dominicana	12,8	72,6	101
Romania	7,8	5,4	95
Bolívia	7,7	18,0	91
Xina	10,6	6,2	84
Pakistan	10,2	17,8	45
Filipines	17,0	63,0	43
Argentina	9,9	43,2	38
Bulgària	8,2	3,7	27
Xile	12,2	37,0	27
Ucraïna	8,9	0,0	25
Veneçuela	13,6	48,0	25
Altres	12,6	26,6	173
	F-test = 14,52	Chi² = 13,83	
	p < 0,000	p < 0,000	
	R² = 0,149	V de Cramer = 0,353	

Aquestes diferències en els contextos de recepció, capital humà i vies d'incorporació són importants perquè podem preveure que es reflectiran en nivells diferents d'adaptació dels fills. En particular, la teoria de l'assimilació segmentada pronostica que l'itinerari que prendran els fills per integrar-se dependrà de les qualificacions dels pares i del context de re-

(4) No obstant això, el temps de residència no ho explica tot, ja que a Espanya l'obtenció de la nacionalitat depèn d'una legislació que afavoreix determinats grups. Els filipins, llatinoamericans i altres grups, vinculats històricament a Espanya, només requereixen dos anys de residència regular a Espanya per obtenir la nacionalitat espanyola, mentre que els procedents d'altres països requereixen deu anys. D'altra banda, l'obtenció de la nacionalitat espanyola probablement té menys interès per als ciutadans d'altres països de la UE, com pot ser el cas dels romanesos o els búlgars.

cepció. S'han d'examinar encara els determinants de l'èxit que puguin tenir els pares en el mercat laboral espanyol i les seves actituds i propòsits respecte al seu propi futur i el dels seus fills.

4.3. Factors condicionants de l'estatus ocupacional i ingressos dels pares immigrants

A l'apartat anterior esmentàvem de passada les enormes diferències en la qualitat de les feines que aconseguen els immigrants de diverses nacionalitats. Els condicionants del nivell d'ocupació, però, mereixen una consideració més detinguda perquè en depenen els ingressos que obtindran els immigrants i, per tant, els itineraris d'integració que podran pagar per als seus fills.

Amb l'objectiu de mesurar el pes d'aquests condicionants, la RELSEG va construir dos models per poder relacionar l'estatus ocupacional i els salaris percebuts amb les xifres recollides sobre l'edat dels pares, el sexe, l'estat civil, el temps de residència a Espanya, el coneixement del castellà, el nivell educatiu, l'adquisició de la nacionalitat espanyola i el país de procedència. Aleshores, mitjançant l'estimació de regressions,⁽⁵⁾ es va constatar que el sexe (home), el temps de residència a Espanya i el nivell educatiu assolit repercuteixen de manera significativa i positiva en l'estatus ocupacional: els homes tenen 15 punts d'avantatge en prestigi ocupacional; cada any més al país fa augmentar en mig punt el seu estatus; els pares que van poder accedir a la universitat obtenen un avantatge de 12 punts i arriben a un substancial avantatge de 23 punts els que van aconseguir graduar-s'hi. Cap altre factor mostra tenir efectes significatius, llevat dels que es refereixen a determinades nacionalitats.

(5) Per a l'estatus ocupacional dels pares s'ha fet servir una regressió de mínims quadrats, suprimint els casos perduts i utilitzant errors típics robustos per ajustar per la inclusió en agregats escolars de la mostra original. Els predictors inclouen l'edat (lineal i quadràtica), el sexe, el temps d'estada a Espanya (en anys), un indicador binari de la possessió de la nacionalitat espanyola, un altre indicador binari de l'estat civil (casat/no casat), coneixement del castellà i nivell d'educació, als quals s'afegeix en el segon model els efectes de la nacionalitat d'origen. L'estatus ocupacional es calcula d'acord amb l'escala PRESCA2. Els ingressos es donen en cinc categories ordinals (de menys de 500 euros a 4.000 euros o més). El coneixement del castellà es quantifica segons un índex compost per la suma de les habilitats dels enquestats per comprendre, parlar i llegir la llengua, que dóna un coeficient alfa de consistència interna molt alt, 0,85. El nivell educatiu és una variable ordinal amb quatre categories (bàsic, mitjà, una mica d'universitat i grau universitari).

Pel que fa a aquesta darrera qüestió, un cop controlades les altres variables, es pot observar que, per comparació als europeus occidentals i els nord-americans de la mostra, els pares immigrants d'origen marroquí es veuen afectats per 20 punts de deteriorament d'estatus, i que aquesta puntuació puja fins als 24 punts en el cas dels filipins. Aquesta dada mereix una consideració especial perquè, com hem vist més amunt, els filipins es troben entre els immigrants que fa més temps que resideixen a Espanya i els que s'han nacionalitzat més. Només dues nacionalitats, xinesos i veneçolans, presenten un avantatge ocupacional notable. I és que la puntuació del prestigi laboral dels pares xinesos, malgrat el baix nivell educatiu que tinguin, es valora com la dels *propietaris* o *directius* de les seves pròpies empreses. I els veneçolans, com veïem a la taula 4.4, són els més formats en matèria d'èxit universitari, una circumstància que es reflecteix en les feines que tenen, fins i tot després que es controlï la variable de l'èxit educatiu.

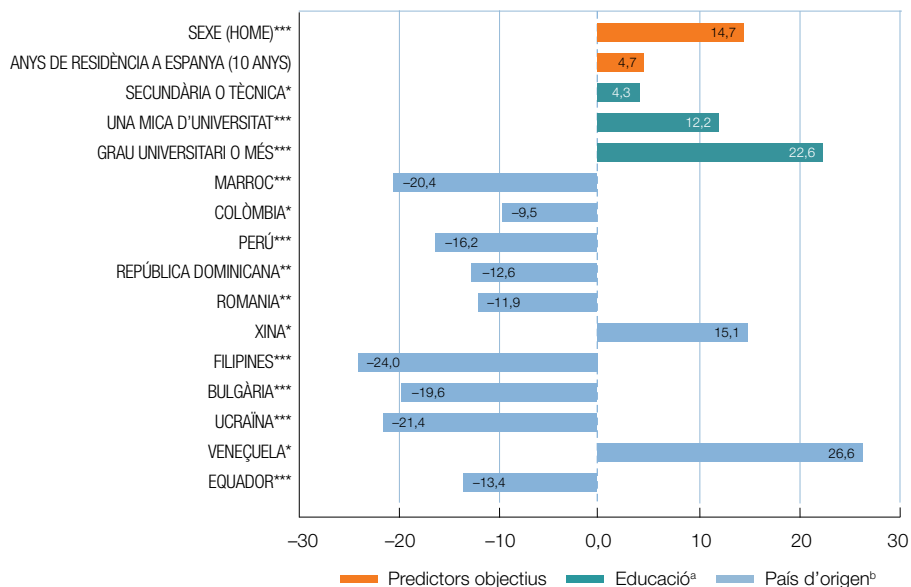
El gràfic 4.1 representa les diferències de puntuació quant a prestigis ocupacionals que es van obtenir amb les regressions calculades. La distribució dels resultats, doncs, reflecteix –amb les excepcions que hem esmentat– el lloc subordinat que ocupen els immigrants de països menys desenvolupats en el mercat laboral espanyol.

Respecte als ingressos,⁽⁶⁾ les regressions que mostren fins a quin punt depenen d'unes variables determinades ens revelen primer que un títol universitari, per comparació a un certificat d'ensenyament mitjà o de nivell inferior, eleva les probabilitats d'assolir un estatus d'ingressos alts en una proporció de 7 a 1: aquest és l'efecte més remarcable en el model. Fins i tot els qui tenen una formació universitària incompleta, sense haver aconseguit un títol, tenen un avantatge de quasi 3 a 1.

En segon lloc, ens revelen que els homes tenen un avantatge significatiu en ingressos salarials, que és de quasi 4 a 1 per als casats, per comparació als progenitors solters o divorciats. Aquest resultat concorda, tal com descriu el capítol 2, amb la importància atorgada a l'estructura familiar per la teoria de l'assimilació segmentada.

(6) Per predir ingressos elevats, com que la variable és ordinal, fem servir la regressió logística ordinal, i els *odds ratios* que faciliten la interpretació. Per a l'estimació dels models s'han fet servir els mateixos predictors que per a l'estatus ocupacional.

Pes dels diversos determinants de l'estatus ocupacional, RELSEG 2010

Les barres representen els coeficients de regressió sense estandaritzar. Indiquen l'efecte net de cada predictor, tot controlant la resta a l'escala PRESCA2 de prestigi ocupacional. Només s'hi han inclòs els efectes significatius.

a. La categoria de referència és l'educació secundària o menys.

b. El model inclou totes les nacionalitats amb almenys 25 casos, però només es presenten les que tenen efectes significatius. La categoria de referència és «Altres nacionalitats» (N=47).

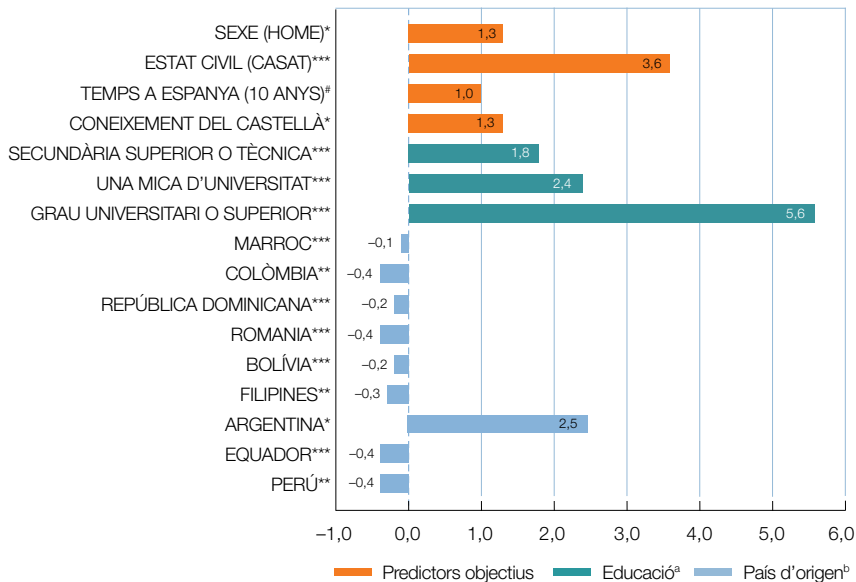
p<0,10 * p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

En tercer lloc, el país d'origen també determina grans diferències en els ingressos familiars. Com que el capital humà –és a dir, l'edat i l'educació– està estadísticament controlat, aquestes diferències s'han d'atribuir a les diferents vies d'incorporació trobades a Espanya pels diversos col·lectius nacionals d'immigrants. I és que els nord-africans i molts llatinoamericans i asiàtics, per comparació amb els procedents dels països de l'Europa occidental i Amèrica del Nord, es troben en un significatiu desavantatge econòmic, ja que les seves probabilitats de tenir un estatus econòmic alt són més reduïdes. Entre els marroquins, aquestes probabilitats són menys d'una cinquena part de les que tenen els europeus occidentals i nord-americans; passa una cosa semblant amb els immigrants de la República Dominicana, encara que aquestes probabilitats augmenten per

als bolivians, colombians i peruans, sense que en cap cas, però, arribin a la meitat de les que tenen els europeus occidentals i els nord-americans. Només els argentins tenen un avantatge econòmic notable (del 147%) en la probabilitat d'aconseguir sous més elevats. Així, doncs, les vies d'incorporació, en tant que referides als països d'origen, contribueixen significativament a explicar les diferències en l'estatus econòmic. El gràfic 4.2 mostra els resultats més significatius de l'estimació de regressions relativa als ingressos familiars.

GRÀFIC 4.2

Determinants dels ingressos familiars a Espanya entre els pares immigrants, RELSEG 2010

Les barres representen *odds ratios*. Indiquen l'efecte net de cada predictor en les probabilitats d'aconseguir ingressos alts a Espanya (la categoria d'ingressos de més de 4.000 euros mensuals). Només s'hi han inclòs els efectes significatius. Els efectes de més d'1 indiquen una probabilitat positiva; els de menys d'1, negativa.

a. La categoria de referència és l'educació secundària o menys.

b. El model inclou les nacionalitats amb almenys 25 casos, però només es representen les que tenen efectes significatius. La categoria de referència és «Altres nacionalitats».

p<0,10 * p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

Tots aquests resultats són coherents amb les prediccions de la teoria del capital humà sobre els efectes de l'educació en l'estatus ocupacional i els ingressos (Sewell i Hauser, 1972). També reproduïxen les conegudes diferències de sexe pel que fa a totes dues variables. Fora d'això, els resultats més importants són les grans i nombroses diferències que hi ha entre les diverses nacionalitats quan es controlen les prediccions basades en el capital humà. Aquestes diferències indiquen alguna cosa important sobre els contextos de recepció trobats a Espanya pels diversos col·lectius i les seves diferents experiències d'èxit i fracàs en el mercat laboral. Queda per veure fins a quin punt influeixen en l'adaptació dels fills, una qüestió que examinarem més endavant.

4.4. Aspiracions, expectatives i plans de futur dels pares per als seus fills

Acabem d'examinar en quina mesura es troben desfavorits els pares immigrants quant a les feines que fan i els sous que n'obtenen. Es planteja aleshores la pregunta de si això no els durà pas a projectar futurs d'una certa decepció o de baixes expectatives d'èxit per a l'educació dels seus fills, rebaixant les ambicions que puguin tenir respecte al nivell d'educació, un nivell que, com vèiem al capítol 2,⁽⁷⁾ és molt important per a l'èxit escolar dels fills, però també per als itineraris posteriors d'integració que adoptaran aquests mateixos nois i noies en esdevenir adults (Portes, 2001).

4.4.1. Les ambicions parentals: educació dels fills i plans de futur

Aquesta anàlisi de les ambicions parentals centra l'atenció en dues dimensions: les aspiracions educatives o *fins ideals* i les expectatives o *objectius realistes*. La taula 4.6 mostra com es distribueixen les aspiracions ideals i les expectatives realistes en l'enquesta als pares. Com a referència, però, presentem també les dades que a aquest respecte va aportar l'enquesta als fills feta el 2008.

(7) En tractar el paper de l'ambició en la integració dels adolescents i joves fills d'immigrants, assumim els punts de vista del model de Wisconsin sobre aquesta qüestió.

De les dades es desprèn que les aspiracions i expectatives parentals⁽⁸⁾ són molt més altes que no pas les dels fills. El 77% dels pares aspiren a una graduació universitària per als seus fills, tot i que tan sols el 40% d'aquests darrers situaven les seves aspiracions tan amunt. Les expectatives són molt més baixes per a totes dues generacions, però mentre que el 46% dels pares creuen que els seus fills obtindran un grau o postgrau universitari, només el 23% dels fills hi coincideixen. Aquests resultats es donen, sense diferències importants, tant a Madrid com a Barcelona i en immigrants de tots els col·lectius, independentment de l'estatus socioeconòmic o el domini de la llengua. Així mateix, aquests resultats coincideixen amb la hipòtesi discutida al capítol 2 de la davallada en l'afany d'èxit que tenen els immigrants a conseqüència de la integració. Els pares immigrants apunten alt, però els fills, davant la realitat del seu entorn, es proposen objectius més modestos.

En els plans de futur apareix una notable discrepància final: la gran majoria dels progenitors immigrants (el 85%) desitgen i esperen que els seus fills romanguin a Espanya, però només una quarta part dels fills comparteixen aquest desig. La resta vol traslladar-se a algun altre país, sobretot a Amèrica del Nord (23%) o a altres països d'Europa occidental (15,8%). Aquesta discrepància assenjala que, tot i que molts immigrants consideren Espanya com la destinació última de la seva migració, molts dels seus fills, si més no durant l'adolescència, veuen Espanya com una plataforma per passar a una altra destinació. Un cop més, aquesta tendència es dona sense excepció en tots els col·lectius i en tots els nivells socioeconòmics.

Però deixem per al capítol 6 l'anàlisi de les aspiracions dels adolescents i de la manera com hi influeixen les ambicions dels pares, i fixem-nos ara en els determinants d'aquestes ambicions. Per a això examinarem detalladament totes dues classes d'ambicions: les ideals (aspiracions) i les realistes o les que els pares creuen que els fills podran assolir realment (expectatives), tenint a més a més en compte una estimació de la participació parental en les activitats escolars dels fills.

(8) Per mesurar les aspiracions, vam preguntar als pares quin era el nivell educatiu més alt que *desitjarien* per al seu fill. Per mesurar les expectatives, quin era el nivell educatiu més alt que pensaven que *obtindria*. En tots dos casos, hi havia set respostes possibles: acabar l'ESO, acabar el batxillerat, formació professional mitjana, formació professional superior, algun any d'universitat, obtenir un grau universitari, fer un mestratge o doctorat.

TAULA 4.6

Aspiracions i expectatives educatives, més plans de vida de pares i fills, RELSEG 2010 i 2008

En percentatges

CARACTERÍSTIQUES	PARES (2010)			FILLS (2008)		
	MADRID	BARCELONA	TOTAL	MADRID	BARCELONA	TOTAL
Aspiracions educatives per al fill						
Secundària o menys	5,0	5,6	5,3	25,6	28,1	26,9
Grau tècnic	17,2	12,7	15,1	21,6	15,1	18,4
Una mica d'universitat	1,9	3,7	2,7	14,2	15,7	14,9
Grau universitari	59,7	62,8	61,2	29,1	31,1	30,1
Postgrau	16,2	15,2	15,7	9,4	10,0	9,7
Expectatives educatives per al fill						
Secundària o menys	13,0	17,1	14,9	45,1	43,6	44,3
Grau tècnic	32,6	25,5	29,2	22,3	18,1	20,2
Una mica d'universitat	5,8	13,2	9,4	11,9	13,5	12,7
Grau universitari	39,3	33,5	38,5	15,6	18,7	17,2
Postgrau	9,3	10,8	10,0	5,1	6,1	5,6
Pla de futur per al fill						
Viure a Espanya	84,7	85,3	85,0	27,2	24,5	25,9
Traslladar-se a un altre país	15,3	14,6	15,0	72,8	75,4	74,1

4.4.2. La implicació dels pares en la vida escolar dels fills

Els indicadors que vam fer servir per concretar-la eren quatre:

- parlen amb els fills sobre el que els passa quotidianament a l'escola;
- els ajuden a fer els deures;
- parlen amb ells sobre els estudis que volen fer quan acabin l'ensenyament obligatori;
- assisteixen a les reunions de pares i mares a l'escola.

Els pares i mares havien de respondre amb quina freqüència feien aquestes activitats amb els fills: mai, quasi mai, algunes vegades o quasi sempre. Amb les respostes obtingudes es va construir un índex sintètic que vam

anomenar Índex d'Implicació Escolar dels Pares (IIEP).⁽⁹⁾ Tenint en compte que 4 és el valor més alt i 1 el més baix, la mitjana d'implicació escolar dels pares és de 3,29 a Madrid i la mediana 3,50. A Barcelona, la implicació escolar dels pares és una mica més baixa: la mitjana és 3,05 i la mediana 3,25. En tots dos casos, però, aquestes xifres indiquen un grau d'implicació relativament alt, al contrari del que molt sovint se sent dir sobre els pares immigrants. La taula 4.7 ens permet una anàlisi detallada dels quatre indicadors que componen l'IIEP.

TAULA 4.7

Implicació dels pares en l'educació dels fills, RELSEG 2010

En percentatges

	MADRID		BARCELONA	
	PARE	MARE	PARE	MARE
n	298	672	298	579
Parla amb el seu fill sobre el que passa a l'escola				
Mai	1,0	0,7	3,6	4,2
Quasi mai	5,4	5,1	10,7	5,9
Algunes vegades	22,3	15,1	36,5	34,1
Quasi sempre	71,3	79,1	49,2	55,8
Ajuda el seu fill amb els deures de l'escola				
Mai	16,9	26,8	29,7	32,1
Quasi mai	23,3	23,9	15,7	19,4
Algunes vegades	38,9	33,5	38,6	33,1
Quasi sempre	20,9	15,8	16,0	15,4
Parla amb el seu fill sobre el que estudiarà quan acabi l'ESO				
Mai	3,7	1,3	7,8	5,9
Quasi mai	5,7	4,2	12,1	9,5
Algunes vegades	23,2	20,3	40,7	44,3
Quasi sempre	67,3	74,2	39,4	40,3

(9) Els components de l'escala són mesures ordinals. En sumar-les i dividir per quatre obtenim una mesura que assumim com d'interval. Hi ha procediments més complexos per efectuar aquesta transformació, però per als propòsits que tenim l'IIEP és una variable amb bones característiques mètriques.

	MADRID		BARCELONA	
	PARE	MARE	PARE	MARE
Assisteix a les reunions de pares i mares a l'escola				
Mai	9,5	6,4	10,8	10,7
Quasi mai	11,1	8,7	7,2	6,2
Algunes vegades	22,3	21,2	29,1	20,1
Quasi sempre	57,1	63,7	52,9	63,0

Segons aquestes dades, la freqüència amb què els pares parlen amb els seus fills sobre el que passa a l'escola seria més aviat alta, com també la freqüència amb què comenten amb ells el que pensen estudiar en acabar l'ESO. En tots dos casos, però, sorprèn la gran discrepància entre Madrid i Barcelona, ja que aquestes conductes són molt més freqüents a la primera ciutat que no pas a la segona, tot i que no tenim una explicació per justificar aquesta diferència.

L'assistència a les reunions de pares i mares a l'escola, en canvi, és assídua en totes dues ciutats i es produeix amb més freqüència de la que podríem esperar, tenint en compte les nombroses queixes dels directors i professors a aquest respecte.⁽¹⁰⁾

D'altra banda, observem que l'ajuda amb els deures és molt més escassa: el 40% dels pares i el 50% de les mares diuen que no ajuden «mai» o «quasi mai» els seus fills a fer els deures. Les diferències entre Madrid i Barcelona aquí tampoc no són importants.

En conclusió, si més no pel que afirmen ells mateixos, la gran majoria dels progenitors s'impliquen en l'educació dels seus fills, sobretot a l'hora de parlar-hi pel que fa a les seves activitats a l'escola i el seu futur educatiu. Aquesta implicació, però, minva a l'hora d'ajudar-los a fer els deures, una cosa que probablement s'explica pel baix nivell educatiu d'una proporció considerable de pares, per les diferències en els sistemes educatius entre països i pel poc temps de què disposen molts dels progenitors. Aquest resultat és interessant perquè, segons alguns estudis fets als Estats Units, la

(10) A les visites a les escoles per fer l'enquesta, aquesta va ser una de les queixes principals sobre les famílies dels alumnes estrangers que els directors i els professors esmentaven a l'equip d'enquestadors. Hi ha diversos estudis que ho confirmen; vegeu Terrén i Carrasco (2007) i Garreta (2008).

implicació dels pares tindria –després de les aspiracions– una influència important en el rendiment escolar dels fills. Dels diversos components de la implicació, però, el que hi influiria menys és l’ajuda directa dels pares a l’hora de fer els deures (Pérez-Díaz, 2009). Aquesta alta implicació dels pares en la vida escolar dels fills ens diu moltes coses sobre la intenció d’oferir-los un bon futur, però de què depèn aquesta intenció?

4.4.3. Els determinants de les ambicions parentals

Posades en relació les aspiracions, les expectatives i la implicació dels pares, d’una banda, amb els predictors d’edat, sexe, anys de residència a Espanya, estat civil, adquisició de la nacionalitat i estatus socioeconòmic familiar, de l’altra, comprovem que, respecte a les primeres tres variables, els resultats pel que fa als seus condicionants resulten molt semblants.⁽¹¹⁾ Com podem veure a la taula 4.8, l’estatus socioeconòmic de la família i el coneixement de la llengua són els determinants principals de la implicació a l’escola.⁽¹²⁾ La influència associada amb l’estat civil dels pares i el temps de residència a Espanya seria més petita, però encara positiva. I, un cop controlades totes les variables, la majoria de les nacionalitats mostrarien que no influeixen en el suport als fills, amb la notable excepció dels xinesos, els progenitors dels quals tendeixen a no implicar-se en la vida escolar dels fills.⁽¹³⁾

Pel que fa a les aspiracions educatives, l’estatus socioeconòmic familiar i el coneixement del castellà constitueixen també determinants principals, associats tots dos a nivells d’ambició més elevats. No obstant això, hi ha diversos efectes significatius que s’associen amb algunes nacionalitats i que fan minvar –per comparació a la categoria «altres», composta principalment per europeus occidentals i nord-americans– les aspiracions o expectatives d’aquests col·lectius. L’efecte més fort i consistent s’associa al col·

(11) L’índex de l’estatus socioeconòmic de la família es va construir com la suma de mesures estandaritzades de l’educació i l’estatus ocupacional del progenitor que responia l’enquesta, l’educació i l’estatus familiar del cònjuge si n’hi havia i els ingressos familiars. L’estatus socioeconòmic familiar va ser reestandaritzat amb una mitjana de 0 i una desviació típica d’1 (Portes *et al.*, 2013).

(12) Per a l’anàlisi dels determinants de les ambicions parentals s’han fet servir regressions logístiques ordinals de les aspiracions i expectatives parentals, i resultats en quadrats mínims ordinaris per a l’escala contínua dels nivells d’implicació parental. Totes les regressions suprimeixen els casos perduts i utilitzen errors típics robustos. Els predictors són l’edat del progenitor, el sexe, els anys de residència a Espanya, l’estat civil, l’adquisició de la nacionalitat espanyola, l’estatus socioeconòmic de la família i el coneixement del castellà.

(13) Reben un coeficient de probabilitat negatiu deu vegades més alt que la desviació típica.

lectiu xinès; els nivells d'aspiració educativa dels pares xinesos són molt més baixos que no pas els de les altres nacionalitats presents a la mostra.

TAULA 4.8

Ambicions i expectatives educatives dels pares i determinants de la seva implicació a l'escola, RELSEG 2010

PREDICTOR	IMPLICACIÓ A L'ESCOLA	ASPIRACIONS EDUCATIVES	EXPECTATIVES EDUCATIVES
Edat	Negatiu	—	—
Anys a Espanya	Positiu	—	Positiu
Estat civil (casat)	Positiu	—	—
Estatus socioeconòmic familiar	Molt positiu	Molt positiu	Molt positiu
Coneixement del castellà	Molt positiu	Molt positiu	Molt positiu
Orígens nacionals ^a			
Xina	Molt negatiu	Molt negatiu	Molt negatiu
Colòmbia	Positiu		
Argentina		Negatiu	
Marroc		Negatiu	
Romania		Negatiu	Negatiu
Equador			Negatiu
República Dominicana			Negatiu
N = 1705			

a. Malgrat que els models inclouen totes les nacionalitats amb més de 25 casos, només es presenten les que tenen efectes estadístics significatius en una de les variables com a mínim. La resta de la mostra representa la categoria de referència.

La divergència entre aquests resultats i els alts nivells d'ambició educativa que trobem als Estats Units entre els pares xinesos és notable (Yiu, 2013). Com que s'han controlat les variables d'estatus socioeconòmic i coneixement del castellà, aquest fet no es pot atribuir a més pobresa o a la manca de fluïdesa lingüística. Una característica única dels xinesos emigrats a Espanya, com hem comentat més amunt, és la seva extraordinària inclinació pels negocis familiars. A la nostra mostra, una quarta part dels progenitors xinesos són laboralment autònoms, una proporció cinc vegades més gran que la dels que els segueixen en nivell d'autoocupació.

Aquesta orientació reflecteix l'efecte positiu de tenir la nacionalitat xinesa a l'escala dels estatus ocupacionals, perquè als xinesos se'ls atribueix el fet de ser *directius* o *propietaris* d'empreses. Una anàlisi separada d'aquestes dades indica que els pares xinesos transmeten aquesta orientació empresarial als seus fills, i que amb això substituirien les aspiracions a uns alts nivells educatius.

Aquesta tendència evidencia el fet que una tercera part dels fills de xinesos, a la nostra enquesta del 2008, s'estimaven més *deixar aviat els estudis a fi d'aprendre a tirar endavant un negoci*, una proporció molt més elevada que la de qualsevol altra nacionalitat present a la mostra. El nombre de joves xinesos segons els quals *és molt important aconseguir bones notes a l'escola* és de tan sols el 39%, una proporció molt per sota de la d'altres nacionalitats. Els immigrants xinesos a Espanya, per tant, són un grup d'extracció socioeconòmica modesta que, no obstant això, se les han engrinyat per construir en benefici propi un nínxol empresarial viable i rendible. Com que la mobilitat social ascendent pel camí de l'educació a Espanya es troba obstaculitzada per motius diversos, entre els quals la discriminació ètnica, aquests immigrants aposten per l'expansió de les seves empreses, ja que hi veuen l'itinerari més viable tant per a ells com per als seus fills.

Els resultats de l'anàlisi indiquen, doncs, i amb aquesta notable excepció, uns nivells alts d'ambició educativa entre els pares immigrants a Espanya, la qual cosa confirmaria la hipòtesi d'un fort impuls d'èxit a la primera generació. La seva ambició, com també la seva implicació en les tasques escolars dels fills, es veu determinada principalment per la seva pròpia educació i el coneixement que tenen del castellà, un resultat que un cop més reflecteix la influència esperada del capital humà que han dut des dels països d'origen respectius. També les parelles casades mostren nivells més alts d'ambició: això il·lustra de nou la importància de les estructures familiars i reforça la teoria de l'assimilació segmentada. Molts pares exhibeixen també una actitud positiva envers Espanya, reflectida en l'opció majoritària perquè els fills s'estableixin aquí. D'altra banda, els nivells més baixos d'ambició que presenten els fills es poden interpretar com el resultat d'un avanç en el seu procés d'aculturació, tal com hem exposat al capítol 2.

4.4.4. Se senten discriminats els pares quan projecten el futur dels seus fills?

Aquest apartat revisa les diferències en les percepcions de discriminació que han tingut els pares immigrants, segons la nacionalitat d'origen, com també els factors que incideixen en aquestes diferències. L'apartat següent (4.4.5) complementa aquesta qüestió examinant com pensen els pares el futur dels seus fills: patiran discriminació o gaudiran d'un context d'igualtat d'oportunitats?

Partim d'aquesta dada: tres quartes parts dels pares immigrants diuen que mai o quasi mai se'ls ha discriminat. En això, però, de la mateixa manera que en altres variables, hi ha diferències significatives entre les nacionalitats. Com podem veure a la taula 4.9, només el 12% dels ucraïnesos i el 16% dels veneçolans diuen haver-se sentit discriminats, però aquesta xifra puja fins al 35% en el cas dels filipins i fins a un remarcable 75% en el dels xinesos. El coeficient V de Cramer mostra una forta associació entre els orígens nacionals i aquestes percepcions.

TAULA 4.9

Percepció de discriminació pels pares immigrants a Espanya i suport dels connacionals, RELSEG 2010

En percentatges

Nacionalitat ^a	S'HA SENTIT DISCRIMINAT (ALGUNA VEGADA O SOVINT)	ELS CONNACIONALS S'AJUDEN MOLT ENTRE ELLS
Equador	25,22	58,60
Marroc	22,56	64,92
Colòmbia	36,55	59,03
Perú	24,00	58,06
República Dominicana	18,63	81,37
Romania	24,21	52,69
Bolívia	30,43	61,96
Xina	75,00	84,15
Pakistan	11,11	68,89
Filipines	34,88	82,93
Argentina	26,32	52,63
Bulgària	14,81	40,74
Xile	14,81	24,00

Nacionalitat ^a	S'HA SENTIT DISCRIMINAT (ALGUNA VEGADA O SOVINT)	ELS CONNACIONALS S'AJUDEN MOLT ENTRE ELLS
Ucraïna	12,00	70,83
Veneçuela	16,00	60,01
Altres	17,92	52,07
Total	26,21	61,06
Khi ² de Pearson	141,23***	78,73***
V de Cramer	0,276	0,208
n	1.858	1.818

S'han exclòs els casos perduts.

a. S'han exclòs les nacionalitats presents a la llista de pares amb menys de 25 casos, i s'han agrupat a la categoria «altres».

*** p<0,001

El revers de la imatge s'ofereix a la segona columna de la taula, que ens indica fins a quin punt els connacionals es donen suport els uns als altres a Espanya. El 61% de la mostra experimenta un gran suport dels seus compatriotes, però la xifra puja fins al 83% entre els filipins i el 84% entre els xinesos, precisament els col·lectius més afectats per la discriminació. Previsiblement, els grups que se senten més discriminats tendeixen així a adoptar una actitud més defensiva i es recolzen més en els recursos de la família i de la comunitat.

Podem aprofundir en el que aquestes experiències impliquen relacionant les seves freqüències amb les característiques dels mateixos pares enquestats (edat, sexe, estat civil, domini del castellà, possessió de la nacionalitat espanyola i estatus socioeconòmic de les famílies) i després també amb els seus orígens nacionals.

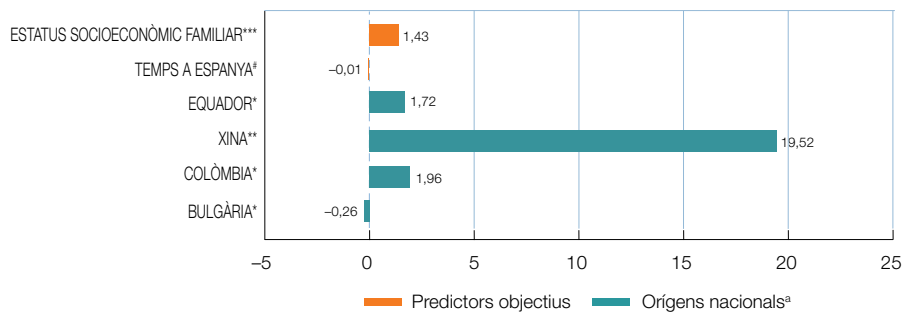
Doncs bé, estimades les regressions adequades per constatar les diferents relacions que hi hauria entre les experiències de discriminació i totes aquelles variables, comprovem –com mostra el gràfic 4.3– que entre les característiques parentals tan sols l'estatus socioeconòmic té un fort efecte en la percepció de discriminació.⁽¹⁴⁾ Contràriament al que podríem esperar, aquesta influència és positiva perquè mostra una percepció de discrimina-

(14) Per a l'anàlisi de les percepcions parentals de discriminació es van estimar coeficients de regressió logística binària; els positius indiquen més percepcions de discriminació. S'han inclòs els *odds ratios* corresponents als efectes significatius. S'utilitzen els mateixos predictors que per a l'anàlisi dels determinants de l'ambició parental. El primer model presenta els efectes de les característiques parentals i el segon hi afegeix els dels orígens nacionals. La introducció dels orígens nacionals augmenta sis vegades el coeficient pseudo-R².

ció més gran entre els pares més «educats» i més rics. I tot i que inicialment pot sorprendre, s'han trobat efectes semblants als Estats Units, on s'han interpretat com un indicatiu de més sensibilitat davant les actituds hostils entre els immigrants més formats que no pas entre els menys formats. S'ha trobat que els pares immigrants de més estatus tenen més contacte amb la societat receptora i, per tant, més probabilitats de topiar amb experiències negatives (Rumbaut i Komaie, 2010). El coneixement del castellà i més temps de residència al país fan minvar marginalment les percepcions de discriminació, però els seus efectes no arriben a equiparar-se amb els de l'estatus socioeconòmic.

GRÀFIC 4.3

Determinants de les experiències de discriminació esmentades pels pares, RELSEG 2010

Les barres representen *odds ratios*. Els coeficients més petits d'1 indiquen una discriminació baixa, mentre que per als més grans d'1 és alta. Només s'han inclòs els efectes significatius.

a. El model inclou nacionalitats amb 25 casos pel cap baix. Només hi estan representats els efectes significatius. La categoria de referència és «altres nacionalitats».

p<0,10 * p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

Pel que fa a les xifres sobre experiències de discriminació, quan se les relaciona amb els orígens nacionals, podem observar directament que els pares colombians, equatorians i xinesos tendeixen a esmentar significativament més experiències de discriminació. Un cop més, els xinesos constitueixen una categoria a part, ja que presenten una propensió a esmentar aquestes incidències 20 vegades més alta que els pares d'altres procedències, principalment d'Europa occidental i Amèrica del Nord, agrupats en la categoria «altres». Cap altra nacionalitat ni tan sols s'hi acostava. La in-

roducció dels orígens nacionals al model no afecta els resultats anteriors, ja que continua l'efecte positiu i significatiu de l'estatus socioeconòmic de la família sobre la freqüència de les experiències de discriminació. Un nivell socioeconòmic més alt de la família sembla que faci augmentar, per tant, la consciència d'hostilitat externa o de discriminació, una consciència que assoleix nivells extrems entre els xinesos.

4.4.5. Com pensen els pares el futur dels fills?

En el context d'aquestes percepcions de discriminació, amb quin ànim contemplen els pares el futur dels seus fills i fins a quin punt s'impliquen en la seva educació? Podem deduir-ho directament de les respostes a aquestes tres preguntes que se'ls va posar:

- si creuen que els seus fills, quan siguin adults, tindran les mateixes oportunitats que els fills dels autòctons;
- si els satisfà l'educació rebuda pels seus fills als centres escolars espanyols;
- si accepten que els seus fills assumeixin la cultura dels espanyols.

La taula 4.10 presenta la distribució de les respostes. És remarcable que, amb la sola excepció dels pares xinesos, la gran majoria considera que els seus fills tenen a Espanya les mateixes possibilitats que els nadius. A la mostra total els qui mantenen aquesta opinió són el 91%. Fins i tot entre els escèptics xinesos la majoria està d'acord amb aquesta opinió.

La forta actitud positiva dels pares envers la societat receptora es reflecteix també en la satisfacció que expressen respecte a l'ensenyament rebut pels seus fills a Espanya i en el desig que s'eduquin d'acord amb els costums espanyols. Més del 80% de la mostra van expressar satisfacció amb els centres escolars espanyols, com també una apreciació positiva de l'aculturació.

Això no vol pas dir que rebutgin acomplexadament les seves pròpies cultures d'origen. El 95% de la mostra va expressar acord amb la posició de jutjar important per als seus fills conèixer el país d'on provenen (cap col·lectiu nacional baixa del 75% en aquesta opinió). Això reflecteix la preferència quasi unànime dels immigrants per una aculturació selectiva, segons la de-

finició que en fem al capítol 2. Com hem vist abans i recull la taula 4.10, aquesta preferència no implica un rebuig de la societat d'acollida, sinó més aviat el desig de combinar l'adquisició de la seva cultura i llenguatge amb el manteniment dels elements vàlids de la cultura dels seus països d'origen. Contràriament a les creences dels nativistes, els immigrants no veuen aquesta combinació com un producte de suma zero, sinó com una addició que augmenta les possibilitats d'èxit social i econòmic dels seus fills (Portes i Rumbaut, 2001).

TAULA 4.10

Actituds cap a Espanya entre els pares immigrants, 2010

En percentatges

Nacionalitat ^a	SATISFET FINS ARA AMB L'EDUCACIÓ DELS FILLS	ELS MEUS FILLS TINDRAN A ESPANYA LES MATEIXES OPORTUNITATS QUE ELS AUTOCTONS	ELS MEUS FILLS S'HAURAN D'EDUCAR SEGONS ELS USOS ESPANYOLS
Equador	86,89	90,37	85,49
Marroc	92,51	91,58	74,09
Colòmbia	89,58	91,61	88,97
Perú	82,11	91,94	82,40
Rep. Dominicana	97,03	95,05	88,00
Romania	93,68	93,65	85,11
Bolívia	92,39	95,60	86,96
Xina	60,98	63,86	65,48
Pakistan	82,22	88,89	71,11
Filipines	92,68	100,00	92,68
Argentina	83,78	97,30	86,84
Bulgària	92,59	100,00	100,00
Xile	62,96	80,77	92,59
Ucraïna	70,83	87,50	84,00
Veneçuela	100,00	92,00	95,83
Altres	90,06	93,49	81,07
Total	87,4	90,85	83,56
Chi ²	103,20***	93,13***	58,64***
V de Cramer	0,237	0,226	0,179
n	1.834	1.815	1.837

S'han exclòs les dades perdudes.

a. Llista de nacionalitats segons el nombre de casos a la mostra de pares; les nacionalitats amb menys de 25 casos s'inclouen a la categoria «altres».

*** p<0,001

A aquests resultats podríem objectar que potser reflecteixen la síndrome d'adaptació dels enquestats al que suposaven que hom volia que responguessin. Contra aquesta objecció, però, cal remarcar tres fets. En primer lloc, les entrevistes amb els pares es van fer per telèfon, una metodologia que redueix significativament la capacitat o possibilitat que els entrevistadors influeixin en els entrevistats. En segon lloc, les entrevistes es van fer independentment les unes de les altres i amb pares de rerefons culturals diferents. No és gaire creïble que immigrants adults de nacionalitats tan diverses es vegin tots afectats per aquesta mateixa síndrome d'adaptació als enquestadors. I en tercer lloc, el notable cas dels pares xinesos indica que els entrevistats podrien haver adoptat una visió molt més crítica del país receptor. I així ho van fer: en reflectir la seva postura orientada cap a la seva comunitat, els xinesos van donar significativament menys respostes positives a aquests tres ítems.

TAULA 4.11

Actitud dels pares perquè els fills coneguin el seu país d'origen, RELSEG 2010

En percentatges

Nacionalitat ^a	ÉS IMPORTANT QUE ELS NOSTRES FILLS CONEGUIN EL PAÍS D'ON VENIM
Equador	97,19
Marroc	95,29
Colòmbia	95,83
Perú	96,00
República Dominicana	99,02
Romania	95,74
Bolívia	98,91
Xina	91,46
Pakistan	75,56
Filipines	95,12
Argentina	81,58
Bulgària	96,30
Xile	81,48
Ucraïna	100,00
Veneçuela	80,00

Nacionalitat ^a	ÉS IMPORTANT QUE ELS NOSTRES FILLS CONEGUIN EL PAÍS D'ON VENIM
Altres	97,65
Total	95,30
Khi ² de Pearson	96,47***
V de Cramer	0,230
n	1.829

S'han exclòs els casos perduts.

a. S'han exclòs les nacionalitats presents a la llista de pares amb menys de 25 casos, que s'agrupen a la categoria «altres».

*** p<0,001

En conjunt, i amb aquesta excepció parcial, és possible concloure que les perspectives generals dels pares immigrants són positives i optimistes, si més no a l'època en què es va dur a terme l'enquesta. Això es reflecteix en les elevades ambicions educatives que tenen per als seus fills, en el desig que romanguin a Espanya i en les escasses experiències de discriminació que acrediten.

La majoria dels pares valoren l'aculturació selectiva –una combinació de la seva cultura pròpia amb la de la societat receptora– com el millor recurs per al progrés econòmic i la bona inserció social dels seus fills. Caldrà veure fins a quin punt aquestes perspectives optimistes s'han vist afectades, o fins i tot invertides, per la forta i prolongada recessió econòmica que ha afectat Espanya els darrers anys. Reservem per a capítols posteriors l'examen d'aquesta possibilitat i passem a considerar les actituds i l'evolució de la nostra mostra de joves fills d'immigrants.

V. Qui som? Les autoidentitats, les percepcions de discriminació, les relacions intergeneracionals i l'autoestima dels fills d'immigrants

Acabem d'analitzar l'interès que tenen els immigrants en l'educació dels seus fills:⁽¹⁾ quines són les seves aspiracions? Fins a quin punt els ajuden? Què pensen sobre les orientacions culturals i de futur que els ha d'obrir l'educació? Ara és el torn de preguntar-nos com veuen les coses els fills: consideren que el país on són és el seu, o bé senten que pertanyen al país dels pares? Es veuen diferents dels companys d'escola que són fills d'autòctons i, per tant, se'n senten discriminats, o bé pensen que són iguals que els altres en el món en què es mouen? Com es valoren a ells mateixos? Quina mena d'integració social viuran?

Com hem vist al capítol 2, l'adaptació psicosocial dels fills dels immigrants té una importància cabdal, ja que incideix en la seva evolució posterior i en la integració en altres àmbits. Entre els aspectes que hi tenen a veure, en aquest capítol estudiarem amb més deteniment els que es relacionen amb aquests quatre elements: l'autoidentificació nacional dels fills dels immigrants, les experiències de discriminació, la qualitat de les relacions intergeneracionals i l'autoestima.

Com al capítol anterior, comencem resumint de manera articulada les dades descriptives obtingudes sobre aquests temes per les enquestes de la

(1) Capítol redactat amb la col·laboració d'Aaron Purrman (Universitat de Miami).

RELSEG. Tot seguit a la segona part analitzarem estadísticament els factors determinants trobats a la primera enquesta.

5.1. Què ens diuen les enquestes sobre la integració psicosocial dels fills dels immigrants?

5.1.1. L'autoidentificació nacional

La qüestió general de l'autoidentitat nacional dels immigrants i els seus fills ha estat objecte de molta atenció en els estudis sobre immigració. Com hem vist al capítol 2, l'apreciació més comuna és que les autoidentitats són variables *toves*, és a dir, que poden canviar segons els contextos en què es troben els individus i també amb el temps, especialment a l'adolescència. No obstant això, poden resultar subjectivament importants i, en algunes condicions, portar a mobilitzacions polítiques o fins i tot a revoltes públiques. Els esclats de descontentament als suburbis de les ciutats franceses durant l'última dècada van ser protagonitzats per joves d'origen estranger i es van desencadenar sobretot per qüestions d'identitat nacional lligades a experiències de discriminació.

En el cas dels fills d'immigrants, podem inferir moltes coses del progrés en la integració, segons si els joves s'identifiquen amb la societat receptora –i fins a quin punt– o bé si, al contrari, es refermen en les arrels i l'orgull del país dels seus progenitors. Les identitats ètniques reactives –és a dir, les vinculades a un rebuig obert de la identitat nacional del país receptor– s'associen sovint a la percepció que la població autòctona els tracta com si fossin persones de segona categoria, a les quals es priva de les oportunitats d'ascens formatiu i professional per motius ètnics i d'origen nacional.

Com podem veure a la taula 5.1 (A), la mostra de fills d'immigrants amb què ha treballat la RELSEG el 2012 (incloent-hi les de seguiment i de reemplaçament) es divideix a parts iguals entre els qui es consideren espanyols i els qui no. No apareixen diferències significatives per sexe, tipus d'escola o ciutat de residència. El nombre de joves descendents

d'immigrants que s'identifiquen com a espanyols a Barcelona és només lleugerament inferior al de Madrid.

Com era previsible, aquesta identificació és més freqüent entre els nascuts a Espanya –la segona generació en sentit estricte–, amb una identificació amb el país receptor que ultrapassa el 80%. No obstant això, fins i tot entre els nascuts a l'estranger aquesta orientació va en augment.

Un cop més, el caràcter longitudinal de les dades de la RELSEG ens permet d'examinar els canvis en el temps a l'epígraf B de la mateixa taula 5.1. Mentre que el 2008 els nascuts a l'estranger que s'identificaven com a espanyols no arribaven al 25%, quatre anys després aquesta xifra quasi es va multiplicar per dos. Això indicaria que s'està produint un progrés, gradual però significatiu, en el procés d'integració.

TAULA 5.1

Autoidentificació nacional dels fills dels immigrants

A. Autoidentificació nacional a la RELSEG 2012

Et consideres espanyol(a)?	Sí	No	N
Sexe:^a			
Dona	47,1	52,9	2.663
Home	49,4	50,6	2.626
Khi ² : 2,90 (n.s.)			
Ciutat de residència:^a			
Madrid	49,5	50,5	2.809
Barcelona	46,9	53,1	2.485
Khi ² : 3,37 (n.s.)			
Escola^b			
Pública	47,4	52,6	1.765
Concertada	52,4	47,6	1.997
Khi ² : 9,61**		V= 0,053 ^c	
País de naixement:^a			
Espanya	81,5	18,6	1.032
Estranger	40,2	59,8	4.249

Chi ² : 569,69***	V= 0,35		
Total, mostra unificada	48,3	51,7	5.294
Total, mostra de seguiment	50,1	49,9	3.784

B. Autoidentificació nacional en el temps, RELSEG 2008 i 2012

Et consideres espanyol(a)?	Sí	No	N
Nascuts a Espanya, 2008	77,7	22,3	963
Nascuts a Espanya, 2012 ^b	81,4	18,6	657
Nascuts en un altre país, 2008	22,1	77,9	5.498
Nascuts en un altre país, 2012 ^b	43,6	56,4	3.127

a. Mostres de seguiment i de reemplaçament unides.

b. Només mostra de seguiment.

c. Coeficient V de Cramer de força d'associació. Només es calcula per a associacions estadísticament significatives. n.s.: diferència no significativa estadísticament.

p<0,01 *p<0,001

5.1.2. Les experiències de discriminació

En tractar les identitats nacionals, arribem a la mateixa conclusió si examinem la distribució de respostes a la pregunta de si els darrers tres anys els entrevistats s'havien sentit discriminats. Només el 5% de la mostra de seguiment –la mateixa xifra que a la mostra original– i el 8,5% de la de reemplaçament van declarar haver tingut una experiència de discriminació freqüent o reiterada. Com podem observar a la taula 5.2, aquestes percepcions no varien de manera significativa segons el sexe, la ciutat de residència o el tipus d'escola. A primera vista, també podem considerar les baixes percepcions de discriminació com un indicador que el procés d'integració està reeixint.

En línies generals, a l'adolescència tardana els fills dels immigrants no sembla que hagin adoptat una actitud defensiva en la seva relació amb la societat espanyola, ni tampoc hi ha evidència d'una reactivitat ètnica estesa. Aquesta conclusió guanya pes pel fet que la proporció de fills d'espanyols que se senten rebutjats o discriminats (mostra de fills d'autòctons) és més o menys la mateixa: el 6,1%. Els fills dels immigrants i els dels autòctons, doncs, participen del mateix món social.

TAULA 5.2

Percepcions de discriminació dels fills d'immigrants a Espanya, RELSEG 2012

	ELS DARRERS TRES ANYS, T'HAS SENTIT REBUTJAT O DISCRIMINAT?	
	MAI O NOMÉS ALGUNES VEGADES	SOVINT O MOLT SOVINT
Mostra de seguiment:^a		
Dona	94,6	5,4
Home	95,2	4,8
Total	94,9	5,1
n = 3.811		
Mostra de reemplaçament:^a		
Dona	90,6	9,4
Home	92,5	7,5
Total	91,6	8,4
n = 1.581		
Mostra d'autòctons:^a		
Dona	93,0	7,0
Home	94,6	5,4
Total	93,9	6,1
n = 1.905		

a. Cap de les diferències entre sexes és estadísticament significativa.

5.1.3. Les relacions intergeneracionals

Tant a la mostra original com a la de seguiment es va incloure un índex de relacions intergeneracionals entre pares i fills. L'índex és una mesura consistent i fiable amb puntuacions que van d'1 a 4.⁽²⁾ Com veiem a la

(2) Aquest índex es forma amb la suma de puntuacions estandarditzades de tres preguntes del qüestionari original («Els pares no em valoren gaire»; «Els pares no s'interessen gaire pel que dic»; «De vegades em sento avergonyit / orgullós de com actuen els meus pares») i de tres preguntes més del qüestionari de seguiment («Als pares no els agrado gaire»; «De vegades els pares i jo discutim perquè no compartim els mateixos objectius»; «Als pares no els sol interessar el que dic»). Els joves tenien l'opció de respondre si estaven molt d'acord, d'acord, en desacord o molt en desacord amb cadascuna de les afirmacions anteriors, llevat de la pregunta relativa a si se senten avergonyits o orgullosos dels pares, en la qual s'havien de decantar per una opció. Les preguntes van ser recodificades perquè les puntuacions més altes indiquessin millors relacions amb els pares. La suma es va dividir per quatre, amb la qual cosa el rang de l'índex final és d'1 a 4. El coeficient alfa de consistència interna (confiabilitat) va ser de 0,552 a la mostra original.

taula 5.3, la puntuació mitjana a l'enquesta del 2012 va ser de 3,1, cosa que indica un perfil positiu en aquest mesurament de la integració. Hi ha una diferència significativa a favor dels homes tant en la mostra de seguiment com en la de reemplaçament; d'altra banda, els residents a Madrid tenen una puntuació lleugerament millor. En termes absoluts, cap de les diferències és considerable. Les puntuacions en aquest índex per a totes dues mostres de fills d'immigrants són quasi idèntiques a les trobades entre joves fills de pares autòctons; això apunta de nou a la semblança entre tots dos universos.

TAULA 5.3

Relacions intergeneracionals en l'adolescència tardana, RELSEG 2012^a

	MOSTRA DE SEGUIMENT	MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	MOSTRA D'ORIGEN AUTÒCTON
Sexe:			
Dones	3,1	3,0	3,1
Homes	3,2	3,2	3,1
	F = 16,82***	F = 4,29*	F = 1,27 (n.s.)
Ciutat:			
Madrid	3,1	3,0	3,1
Barcelona	3,2	3,0	3,1
	F = 3,59*	F = 0,00 (n.s.)	F = 0,10 (n.s.)
Tipus d'escola			
Pública	3,1	3,1	3,0
Concertada	3,1	3,0	3,1
	F = 0,49 (n.s.)	F = 3,42 [#]	F = 1,80 (n.s.)
Totals	3,1	3,0	3,1
n	3.783	1.500	1.956

a. Puntuacions en l'índex de relacions intergeneracionals. Rang: 1-4 (la més alta).

n.s.: diferència no significativa estadísticament.

[#]p<0,10 * p<0,05 *** p<0,001

5.1.4. L'autoestima

Com hem vist al capítol 2, una altra dimensió psicosocial important és l'autoestima. A l'enquesta original, aquesta variable es va mesurar mitjançant l'índex d'autoestima de Rosenberg, l'escala més utilitzada per

mesurar aquesta dimensió entre adolescents. L'índex de Rosenberg va de l'1 al 4; les puntuacions més altes indiquen una millor autoestima.⁽³⁾ La mitjana per a tota la mostra va ser de 2,97, la qual cosa indica un nivell moderadament alt. Aquesta mitjana no variava gaire entre ciutats (3,01 a Madrid; 2,93 a Barcelona), segons el tipus de centre (2,94 en el cas de les escoles concertades i 3,00 en el de les públiques) o per lloc de naixement (2,96 entre els nascuts a l'estranger i 3,07 entre els nascuts a Espanya). Així i tot, sí que va variar de manera significativa per sexe. Aquest resultat confirma les prediccions avançades al capítol 2, en el sentit que les dones tenen nivells d'autoestima considerablement més baixos que els homes. La importància d'aquesta diferència es farà més palesa quan examinem els determinants de la dimensió psicosocial.

5.2. Els factors determinants de les dades presentades

Les dades revisades a la primera part d'aquest capítol ens diuen com se situen els joves fills d'immigrants respecte als indicadors d'identitat nacional, experiències de discriminació, relacions intergeneracionals i autoestima. Però no ens diuen quin factors fan que els joves se situïn d'aquestes maneres. A això mirem de donar resposta ara, amb els resultats de models multivariants predictius de cadascun dels resultats examinats prèviament.

Convé remarcar que tots els determinants van ser mesurats a l'enquesta original: això ens ha permès d'establir un clar ordre temporal entre les causes i els efectes conjecturats. Per esbrinar els factors determinants de les dimensions, comencem relacionant-les amb variables binàries corresponents a les nacionalitats; en un segon pas, hi afegim predictors objectius, i acabem amb les variables psicosocials. Per a aquestes darreres en particular, la qüestió de l'ordre temporal és cabdal, ja que a les enquestes transversals que fan servir aquesta classe de variables normalment no és

(3) L'anàlisi factorial dels 10 ítems que componen aquest índex va produir una estructura clarament unidimensional, amb quasi tots els ítems concentrats en el primer factor. La consistència interna era satisfactòria a totes dues ciutats (la mitjana alfa de Cronbach de consistència interna donava 0,732 a Madrid i 0,694 a Barcelona). Aquests resultats refermen l'ús d'aquest índex com un indicador de l'autoestima fiable en diversos contextos nacionals.

possible separar la causa de l'efecte. Per tal que la presentació sigui més clara, només hi incloem els resultats significatius.

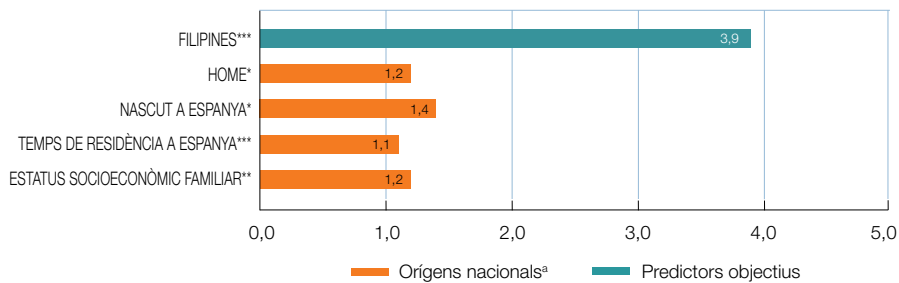
5.2.1. Autoidentificació dels fills dels immigrants com a espanyols

El gràfic 5.1 mostra els resultats més significatius dels càlculs realitzats per precisar la relació entre l'autoidentificació com a espanyols i els diversos predictors seleccionats.⁽⁴⁾

En relacionar, en un primer pas, l'autoidentificació amb les nacionalitats estrangeres, sembla que algunes s'associen amb la resistència a identificar-se com a espanyols, mentre que només unes poques s'inclinen de manera significativa en la direcció oposada. En afegir-hi les variables objectives i psicosocials, però, apareix que aquests influxos de la nacionalitat oculten els predictors més potents. Quan introduïm aquests predictors, només l'origen nacional filipí sembla influir –positivament– en la identificació dels joves fills d'immigrants com a espanyols.

GRÀFIC 5.1

Determinants de l'autoidentitat nacional en els fills d'immigrants a Espanya, RELSEG 2012

Les barres representen *odds ratios*. Indiquen les raons de probabilitat d'identificar-se com a espanyols per unitat neta de cada predictor. Els coeficients més petits d'1 indiquen efectes negatius i els més grans d'1, positius. Només s'han inclòs els efectes significatius.

a. S'inclouen totes les nacionalitats amb almenys 50 casos a la mostra original i 25 a la de seguiment. La categoria de referència és «altres».

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

(4) Per precisar la relació de l'autoidentificació nacional com a espanyols dels joves de la mostra amb els predictors seleccionats, es va calcular la regressió logística binària d'aquesta autoidentificació sobre els predictors, presentant *odds ratios* en lloc dels coeficients logístics per facilitar la interpretació.

L'efecte més fort sobre la identificació com a espanyols està associat amb els anys de residència a Espanya: cada any addicional de residència al país fa que augmenti un 14% la probabilitat d'autoidentificar-se com a espanyol, mentre que el fet d'haver nascut a Espanya augmenta en un 42% net aquesta probabilitat. Finalment, l'estatus socioeconòmic familiar completa la sèrie de predictors significatius amb un augment de prop del 20% en la probabilitat d'identificar-se amb el país.

El model s'ajusta raonablement bé a les dades, i els resultats són els que en teoria podíem esperar; només resulten imprevistes la probabilitat clarament més alta –després de controlar altres variables– dels joves filipins a identificar-se com a espanyols, d'una banda, i la tendència també més elevada dels homes en aquest mateix sentit, de l'altra. Cap d'aquests dos resultats havia estat previst per endavant i seria aventurat avançar aquí una possible explicació. Per això ens limitem ara a deixar-ne constància i deixem per a la recerca futura la confirmació i l'explicació de les causes.

5.2.2. Percepcions de discriminació

Quina probabilitat hi ha que subjectes de diferents característiques manifestin haver estat discriminats en el moment de l'enquesta de seguiment? En fer aquest càlcul, amb prou feines apareixen diferències entre els joves a causa de la nacionalitat, la qual cosa reflecteix la baixa percepció de discriminació homogèniament difosa a la nostra mostra. Els únics efectes significatius relacionats amb la nacionalitat són els de Guinea Equatorial i les Filipines, que són més aviat febles i que desapareixen en introduir altres variables a l'equació.

Pel que fa a les altres variables, les que més es relacionen amb les percepcions de discriminació són les relacions intergeneracionals en el moment de l'enquesta original, l'estatus socioeconòmic familiar i la composició familiar. Quatre anys més tard, trobem que les bones relacions intergeneracionals en el moment de l'enquesta original reduïen la comunicació d'experiències discriminatòries de manera significativa.⁽⁵⁾ L'estatus social més elevat i el fet d'haver crescut en una família amb el pare i la mare

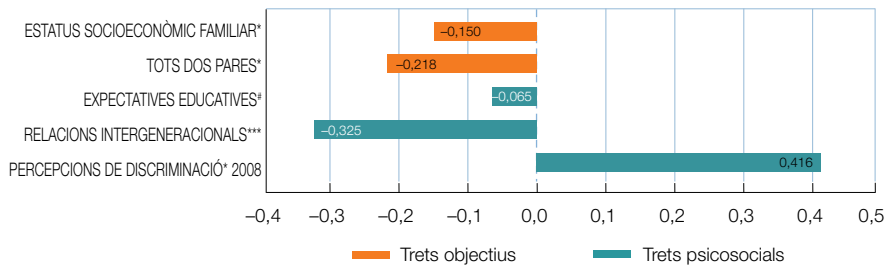
(5) L'efecte és notable, ja que es quadruplica el seu error estàndard (la relació entre el coeficient i l'error estàndard corresponent es considera normalment com un indicador de la força d'un efecte).

també fan minvar de manera significativa els episodis posteriors de discriminació o d'hostilitat. Aquest trio de resultats reforça d'alguna manera les prediccions del model de l'assimilació segmentada sobre els efectes protectors de les famílies completes, el capital humà dels pares i l'aculturació selectiva. Aquesta darrera, en especial, marcada per les bones relacions intergeneracionals, protegeix de manera efectiva els fills de l'hostilitat de l'entorn exterior.

En introduir a l'equació les percepcions de discriminació mesurades a la mostra original, aquesta variable esdevé el predictor més fort. Aquest resultat simplement indica la consistència d'aquestes percepcions en el temps. El significat dels altres coeficients canvia per indicar l'efecte d'altres predictors sobre el *canvi* de les percepcions en el temps. Com veiem, tant les variables familiars com les bones relacions intergeneracionals continuen tenint efectes significatius en reduir les experiències de discriminació. El gràfic 5.2 mostra els resultats més significatius un cop introduïdes totes les variables.

GRÀFIC 5.2

Determinants de les percepcions de discriminació en els fills d'immigrants, RELSEG 2012

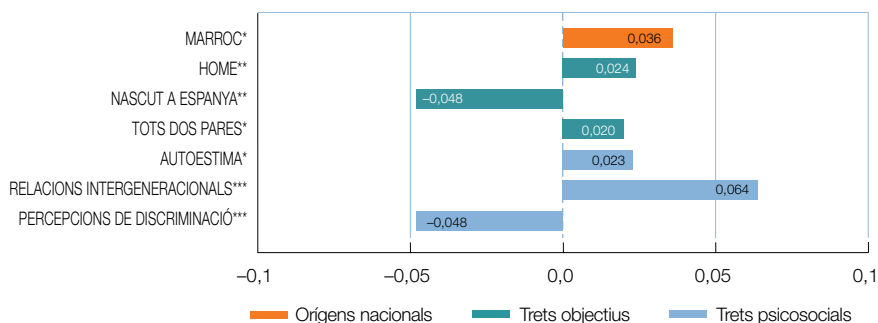
Les barres representen coeficients de regressió logística ordinal. Els efectes positius indiquen percepcions de discriminació més altes; els efectes negatius, percepcions més baixes. Tots els predictors han estat mesurats a l'enquesta original del 2008. Només es presenten els coeficients estadísticament significatius.
 #p<0,10 *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

5.2.3. Relacions intergeneracionals

Aquests resultats, naturalment, ens porten a interrogar-nos sobre els factors que expliquen les relacions positives entre els fills d'immigrants i els seus pares. Les mesurem amb l'índex que ja hem descrit i que representa una variable contínua, de la qual disposem tant a l'enquesta original com a la de seguiment. A causa d'això ens és possible respondre de nou les preguntes sobre els factors que porten a una bona relació entre les generacions i sobre els predictors que afecten el *canvi* en aquestes relacions.⁽⁶⁾ El gràfic 5.3 mostra els resultats més significatius de les estimacions realitzades.

GRÀFIC 5.3

Determinants de les relacions intergeneracionals en els fills d'immigrants, RELSEG 2012

Tots els predictors han estat mesurats a l'enquesta original del 2008. Només es presenten els coeficients estadísticament significatius.

Les barres representen coeficients de mínims quadrats no estandaritzats. Variable dependent logarítmica. S'inclouen totes les nacionalitats amb almenys 50 casos a la mostra original i 25 a la de seguiment. La categoria de referència és «altres».

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

(6) Per respondre les preguntes sobre els factors que porten a una bona relació entre les generacions i que afecten el canvi en aquestes relacions, utilitzem una rutina ordinària de mínims quadrats. Com que l'índex de relacions intergeneracionals és una variable asimètrica, però, la transformem abans en logaritme. Aquesta transformació té l'efecte de fer interpretables els coeficients com a canvi percentual en la variable dependent. Procedim implantant els models com hem fet abans, però hi afegim una quarta iteració en què s'introdueixen al model les relacions intergeneracionals el 2008. Els altres coeficients d'aquest model final expliquen el canvi en la variable dependent durant els quatre anys transcorreguts entre l'enquesta original i la de seguiment. En el quart pas afegim també les percepcions de discriminació el 2008, per abordar així la qüestió d'un possible bucle causal entre aquestes variables.

El que trobem en els models inicials és que les relacions entre pares i fills són significatives i positives en el cas dels joves xilens i marroquins, i significatives i negatives en el dels xinesos. El complex procés d'integració d'aquest darrer grup, marcat per un fort impuls empresarial enmig d'una societat occidental que els resulta marcadament aliena, es reflecteix ara en fortes tensions entre generacions quan els seus punts de vista comencen a diferir. Aquest efecte perdura quan s'introdueixen altres variables a l'equació i, tant entre xinesos com xilens, només desapareix quan s'inclou l'efecte de les relacions intergeneracionals a la primera adolescència. Aquest darrer resultat és el que apareix al gràfic 5.3.

En segon lloc, amb tots els predictors objectius i psicosocials inclosos, comprovem que una autoestima més alta en la primera adolescència té un efecte positiu significatiu sobre les relacions entre pares i fills en fases posteriors de la vida. Quatre anys més tard, cada punt d'augment en l'índex d'autoestima fa augmentar un 5% aproximadament les puntuacions en les relacions intergeneracionals.

En el càlcul, trobem dos resultats inesperats: que els nois s'entenen amb els progenitors significativament millor que no pas les noies i, d'altra banda, que els nascuts a Espanya són més proclius al conflicte intergeneracional que els de la generació 1,5. A diferència dels efectes positius de l'autoestima, que estan en sintonia amb resultats previs consignats en recerques científiques, aquests dos efectes no troben precedent o explicacions disponibles. Com hem vist al capítol 2, és probable que les diferències culturals entre pares i fills siguin més grans entre els fills nascuts a Espanya que no pas entre els nascuts al mateix país que els progenitors. En aquest cas, l'aculturació selectiva seria més gran entre els membres de la generació 1,5. D'altra banda, la importància de l'estabilitat familiar també es mostra en els resultats positius i significatius que té el fet que els fills creixin al costat del pare i la mare.

Quan introduïm al càlcul les relacions intergeneracionals de la primera adolescència obtenim diversos resultats. En primer lloc, tal com podíem esperar, aquestes mateixes relacions es converteixen en el factor més determinant, de bon tros, de com seran aquestes relacions quatre anys més tard. En segon lloc, es manté inalterat l'efecte positiu de l'autoestima i els efectes abans esmentats del sexe, el naixement a Espanya i la composició

familiar, i tots tres efectes conserven el mateix pes. Això vol dir que aquestes variables tenen una influència significativa no tan sols en el nivell absolut de les relacions intergeneracionals en l'adolescència tardana, sinó en la seva evolució en el temps: el fet de ser home i haver nascut a l'estranger té efectes positius sobre aquest resultat, com també els té haver crescut al costat del pare i la mare. Aquests resultats suggereixen que les famílies completes tenen més possibilitats de mantenir una pauta d'aculturació selectiva marcada per unes relacions no conflictives entre generacions.

Finalment, les experiències de discriminació tenen un efecte negatiu i significatiu sobre les relacions intergeneracionals, i això confirma l'existència d'una causalitat mútua. Totes dues variables apareixen íntimament relacionades: així, mentre que les bones relacions familiars protegeixen els joves contra els efectes de la discriminació externa, les experiències negatives en la primera adolescència desemboquen més endavant en un deteriorament de les relacions entre pares i fill. Aquest resultat és important per motius teòrics i pràctics, perquè apunta l'existència de cercles d'integració, viciosos però també virtuosos: per a alguns joves fills d'immigrants, una vida familiar forta i positiva els protegeix de les confrontacions externes; per a d'altres, en canvi, aquestes confrontacions minen el seu àmbit domèstic.

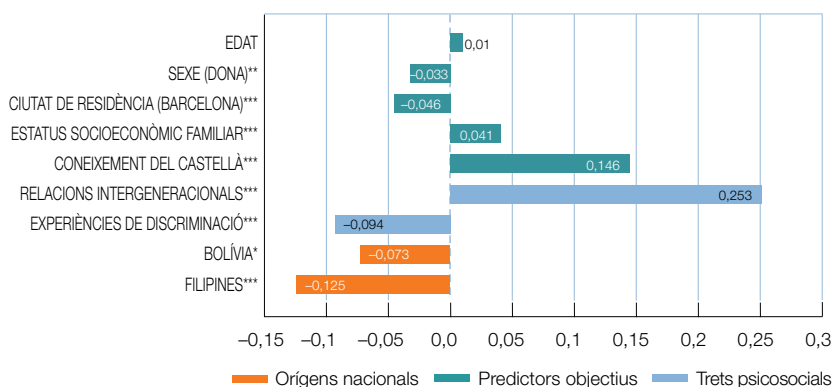
5.2.4. L'autoestima

A causa del gran nombre d'ítems que conté l'índex d'autoestima de Rosenberg, vam decidir no incloure'l en el qüestionari de seguiment. No obstant això, sobre la base de les puntuacions obtingudes a l'enquesta original (exposades més amunt), és possible investigar els determinants de l'autoestima en els fills dels immigrants. El gràfic 5.4 presenta els resultats més significatius dels càlculs duts a terme.⁽⁷⁾

(7) Per precisar quins són els factors determinants de l'autoestima, atès que aquesta variable és contínua i té una distribució normal, la modelem mitjançant una regressió ordinària de mínims quadrats amb eliminació per llista dels casos perduts. Utilitzem aquí un conjunt de predictors una mica diferent, provinents de l'enquesta original. Invertim l'ordre en la construcció dels models: presentem primer els predictors objectius i psicosocials i hi afegim després els orígens nacionals. L'ordre de causalitat entre les variables objectives d'edat, sexe, temps de residència a Espanya i autoestima manca d'ambivalència. En el cas dels predictors psicosocials, tenint en compte la naturalesa transversal de les dades disponibles, la causalitat és més dubtosa.

GRÀFIC 5.4

Determinants de l'autoestima entre els fills dels immigrants a Espanya, 2008

Les barres representen coeficients de mínims quadrats (MQO) no estandaritzats. Només es presenten els efectes significatius.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Segons el que podem observar, els entrevistats més grans –com també els homes– tenen una autoestima més alta. Aquest resultat era esperable, tal com vèiem al capítol 2. Però no ho és pas el nivell d'autoestima significativament més baix que mostren els adolescents a Barcelona, un resultat per al qual ara per ara no tenim cap explicació. Com s'havia predit, l'estatus socioeconòmic familiar i el coneixement del castellà influeixen de manera positiva i ferma en el sentiment que tenen els estudiants de la pròpia vàlua. I no hi ha dubte sobre l'ordre de causalitat en tots dos casos, ja que és inconcebible que les actituds dels adolescents puguin determinar l'estatus familiar o l'habilitat lingüística.

L'efecte més important, però, correspon a les relacions intergeneracionals.⁽⁸⁾ En aquest cas, la causalitat no és clara, ja que és tan possible que les bones relacions amb els pares tinguin un efecte sobre el propi sentiment de vàlua com a l'inrevés. La conclusió més segura en aquest cas és que totes dues variables estan estretament relacionades. Els resultats donen suport a aquesta conclusió, ja que –com hem vist– apunten al fet que

(8) Excedeixen 21 vegades el seu error estàndard.

l'autoestima en l'adolescència primera és un determinant significatiu i positiu, quatre anys més tard, de les relacions intergeneracionals. Com en el cas exposat més amunt de les experiències de discriminació i les relacions intergeneracionals, ens trobem davant d'un cas de causalitat mútua.

Com també havíem predit al capítol 2, les experiències prèvies de discriminació tenen efectes fortament negatius en l'autoestima.⁽⁹⁾ No obstant això, l'efecte oposat *no* es produeix, ja que l'autoestima a la primera adolescència no influeix en les experiències posteriors de discriminació. Cal remarcar que la identificació com a espanyols tampoc no influeix en l'autoestima. Això podria ser un indicatiu de la tendència discutida en l'apartat corresponent del capítol 2 sobre el fet que els adolescents tendeixen a ajustar la seva identitat ètnica per protegir la seva autoestima. La correlació entre totes dues dimensions psicosocials, doncs, resulta insignificant.

5.3 Conclusió

Aquesta anàlisi d'esdeveniments psicosocials i de trajectòria vital dona lloc a un pronòstic positiu per a la integració dels fills dels immigrants a Espanya. No observem cap indicatiu de reactivitat ètnica massiva ni d'alienació; al contrari, comprovem un augment sostingut en l'autoidentificació amb el país.

Els nivells d'autoestima i la qualitat de les relacions intergeneracionals són generalment alts, la qual cosa continua avalant la conclusió d'una adaptació positiva. El fet que entre els fills d'immigrants de la nostra mostra aparegui un perfil similar al dels fills de pares espanyols ens duu a concloure que tots dos grups formen part d'un mateix univers de joves; es reafirma així la realitat de la integració.

Respecte a la relació d'aquests resultats amb les teories i hipòtesis examinades al capítol 2, veiem que confirmen les prediccions sobre els efectes positius d'haver nascut a Espanya i del temps de residència amb el fet d'identificar-se com a espanyols, així com els efectes també positius de l'estatus socioeconòmic familiar i de la composició familiar per protegir els joves dels efectes perjudicials de la discriminació, i l'efecte negatiu

(9) El coeficient corresponent excedeix 8 vegades el seu error estàndard.

corresponent de les experiències de discriminació en la primera adolescència sobre les relacions intergeneracionals i sobre l'autoestima. Com es preveia, les dones tenen nivells d'autoestima significativament més baixos. Aquest resultat reproduïx els obtinguts als Estats Units i a altres països. Menys esperada, però, és una identificació femenina més baixa amb Espanya.

Els resultats a què arribem no ens permeten concloure de manera general que hi hagi un avantatge de la segona generació, però tampoc no hi ha indicis que estigui tenint lloc un procés uniforme de marginalització o exclusió entre els fills dels immigrants. Les dades tampoc no donen suport a la hipòtesi d'una etnicitat reactiva. En línies generals, els resultats afavoreixen més aviat l'expectativa neoassimilacionista d'un procés gradual d'integració psicològica en la societat receptora, com també l'anàlisi de la teoria de l'assimilació segmentada sobre els efectes protectors de l'aculturació selectiva i l'associació íntima entre les relacions pares-fills i l'autoestima d'aquests darrers. Hi ha, però, pocs indicis que el perfil psicosocial dels adolescents de diverses nacionalitats es vegi afectat per diferències sistemàtiques en els modes d'integració. Amb l'excepció d'alguns efectes més resistents originats en la nacionalitat –els que presenten els xinesos i els filipins són els que destaquen més–, el procés d'integració dels fills dels immigrants en la societat espanyola sembla que és relativament uniforme, malgrat la gran diversitat d'orígens nacionals d'aquesta població.

VI. Progrés educatiu dels fills dels immigrants

Al capítol anterior hem examinat l'aspecte fonamental de la integració subjectiva dels fills d'immigrants en la realitat social espanyola: si senten que formen part d'aquesta realitat, en igualtat amb els seus companys fills d'autòctons, o bé si, alternativament, es consideren a ells mateixos estrangers, com subjectes que es mouen en un espai social aliè i entre interessos que no són els seus.⁽¹⁾

Aquesta experiència subjectiva dels joves, però, té una contrapartida objectiva que és tan o fins i tot més important: quins recursos té aquesta població per integrar-se dignament en la societat espanyola? Fins a quin punt les seves capacitats i perspectives de futur els poden fer encaixar amb la realitat del país que els acull? És evident que si no tenen aquestes capacitats, en el futur tindran problemes tant des d'un punt de vista laboral com de posició social.

En el món d'avui, la capacitat objectiva per ocupar una posició social desitjable s'adquireix en gran manera gràcies a l'èxit educatiu dels subjectes. Per això en aquest capítol ens preguntem si l'educació rebuda pels fills dels immigrants els permet estar en igualtat de circumstàncies amb els fills de la població autòctona, i quins són els factors que poden intervenir en aquesta possibilitat. No cal dir que en primer lloc mirarem si aquests joves abandonen la formació escolar abans d'hora, perquè això a la pràctica els pot barrar el pas a la integració.

(1) Aquest capítol ha estat redactat amb la col·laboració de Jessica Yiu (Universitat de Princeton).

Els punts que abordarem tot seguit, doncs, són aquests:

- l'abandonament escolar prematur o la continuació dels estudis entre els fills dels immigrants;
- el nivell d'estudis en què se situen aquests joves;
- les qualificacions que assoleixen;
- la valoració que fan dels centres d'ensenyament als quals han assistit;
- els propòsits de futur.

Respecte a cadascuna d'aquestes qüestions, examinarem primer on es troben i què aconsegueixen els fills dels immigrants (apartat 6.1), tot comparant aquestes dades amb les dels fills dels autòctons (6.2). Tot seguit cercarem els determinants del que passa amb els fills dels immigrants (6.3) i, finalment, tornarem a les influències dels progenitors sobre tot plegat.

6.1. La vida escolar dels fills dels immigrants

6.1.1. Permanència en l'ensenyament

Quan tenen 18 anys, la qüestió principal sobre el futur dels descendents dels immigrants és si continuen estudiant i amb quin profit. Respon a aquesta pregunta la informació obtinguda en la mostra de seguiment, desglossada per país de naixement a la taula 6.1.

Sobre les dades sintetitzades en aquesta taula, convé tenir en compte quatre observacions:

- Més del 80% dels enquestats originalment entrevistats el 2007-2008 continuen matriculats en algun nivell d'ensenyament. No hi ha dubte que és una proporció elevada i que cal remarcar l'esforç que representa per als pares, en l'actual context de crisi i atur, allargar la vida escolar dels fills. Ara bé, també ens podem preguntar si no és justament a causa de la crisi –és a dir, per la gran dificultat de trobar feina– que els nois i noies continuen estudiant.

Fills d'immigrants matriculats en l'ensenyament a 18 anys (mitjana d'edat), 2012

	n	MATRICULATS (%)
País de naixement^a		
Nascuts a Espanya de pares estrangers	590	90,6
Equador	1.030	83,0
Colòmbia	280	83,2
Marroc	238	84,9
Perú	218	88,5
Romania	177	84,2
República Dominicana	171	77,2
Bolívia	168	83,1
Argentina	91	90,1
Xina	79	68,3
Filipines	69	89,9
Bulgària	52	78,9
Xile	52	92,3
Altres, Amèrica Llatina	140	80,7
Altres, Àsia	106	82,1
Altres, Europa occidental	95	86,3
Total ^b	3.807	84,6

a. Les nacionalitats estan ordenades per mida després dels nascuts a Espanya. Només s'han inclòs els països individuals i les regions amb més de 50 casos. Els altres queden inclosos en les xifres totals. Se n'exclouen els casos perduts.

b. Mostra de seguiment.

- Els membres de la segona generació en sentit estricte –és a dir, els nascuts a Espanya– presenten un dels nivells més alts de matriculació: més del 90% continuen estudiant. Dels que han nascut fora, només els joves argentins, xilens i filipins mostren nivells comparables.
- Hi ha dues nacionalitats que cauen de manera significativa per sota de la mitjana: els dominicans i els xinesos. Com hem comentat anteriorment, l'alt nivell d'abandonament escolar dels xinesos reflecteix l'aposta empresarial dels pares com a via alternativa de mobilitat ascendent per als seus fills. Pel que fa als dominicans, l'abandonament podria estar causat pel modest rerefons socioeconòmic mitjà d'aquest grup. Però això no està prou clar, ja que altres col·lectius nacionals

provenen d'estrats socioculturals igualment desfavorits i tendeixen a ser més perseverants en els estudis.

- Com veïem més amunt, prop del 20% dels enquestats a Madrid i Barcelona no han continuat estudiant. Prop del 15% van abandonar els estudis, més de la meitat sense haver obtingut ni tan sols el certificat d'ESO. Si tenim en compte que la mostra en què es van recollir aquestes dades es pot considerar representativa, aquesta xifra reclama una reconsideració especial.

La taula 6.2 presenta tabulacions semblants per sexe, ciutat i tipus d'escola (pública i concertada). Aquests resultats no mostren diferències importants entre els centres públics i concertats pel que fa a les taxes de permanència a l'ensenyament. En línies generals són també els mateixos per a tots dos sexes i per a Madrid i Barcelona. Els relatius baixos nivells d'abandonament escolar en l'adolescència tardana són coherents amb les perspectives més optimistes d'integració dels fills dels immigrants, segons les quals entre aquests joves estaria tenint lloc un procés continuat d'avanç.⁽²⁾

TAULA 6.2

Fills d'immigrants matriculats en l'ensenyament per sexe, tipus de centre i ciutat de residència, RELSEG 2012

	n	MATRICULATS (%)
Sexe:		
Homes	1.852	82,7
Dones	1.955	86,3
Ciutat:		
Madrid	1.910	81,5
Barcelona	1.897	87,7
Tipus de centre:		
Públic	2.001	83,0
Concertat	1.779	86,1
Total^a	3.807	84,6

a. Mostra de seguiment.

(2) Vegeu les teories examinades al capítol 2 i resumides en el gràfic 2.1.

6.1.2. Itineraris o nivells d'estudi seguits pels joves

Tan importants com les dades anteriors sobre l'abandonament escolar són les relatives als itineraris d'estudi seguits pels joves. En una edat mitjana de 18 anys, la diferència clau està entre els que continuen maldant per acabar l'ESO o proven de fer cursos compensatoris de formació professional inicial (PQPI), d'una banda, i els que han passat a la secundària superior (batxillerat), a estudis professionals mitjans o superiors o, en el millor dels casos, a la universitat.

La taula 6.3 en presenta la informació rellevant i desglossa les dades per país de naixement i per sexe. En línies generals, entorn d'una tercera part de la mostra originalment entrevistada el 2008 encara brega per treure's la secundària bàsica⁽³⁾ o bé s'han vist obligats a passar a la formació professional inicial (PQPI). Els marroquins, els bolivians i els xilens són els representats més sovint en aquesta categoria. A l'altre extrem, els argentins, els colombians, els veneçolans i els xinesos que han persistit i continuen estudiant són els que tenen més presència en l'ensenyament secundari superior. Més de la meitat de cadascun d'aquests darrers col·lectius ha assolit el nivell de l'ensenyament secundari superior; a la totalitat de la mostra, representa el 45%. La petita minoria que ha arribat a la universitat és composta principalment de nascuts a Espanya, romanesos i, sobretot, veneçolans. La superioritat de l'itinerari educatiu d'aquest darrer grup es correspon amb l'alt nivell de capital humà observat entre els seus pares. La disparitat en el rendiment educatiu entre nacionalitats és un índex que dona suport a la teoria de l'assimilació segmentada en la mesura que apunta a un procés d'adaptació diferenciat segons les característiques de les famílies immigrants i de les comunitats.

La part inferior de la taula 6.3 desglossa les mostres per sexe. Hi ha un clar avantatge a favor de les dones; mentre que els homes estan sobrerrepresentats en els nivells educatius més baixos, les dones són més nombroses en la secundària superior (batxillerat) i entre la minoria que ha arribat a la universitat. El desavantatge masculí es fa més evident si ens fixem en els enquestats que segueixen estudis de formació professional inicial (PQPI). Només l'1% de les dones de la mostra de seguiment esta-

(3) El 33% dels que són a l'ESO tenen una edat superior a l'estimada per a aquesta etapa de l'ensenyament.

va matriculat en aquests programes, mentre que la xifra arriba quasi al 5% entre els homes.

TAULA 6.3

Tipus d'ensenyament en què estan matriculats els fills d'immigrants, 2012

En percentatges

PAÍS DE NAIXEMENT ^a	TIPUS D'ENSENYAMENT ^b					n
	ESO	PQPI	FP DE GRAU MITJA	BATXILLERAT I FP DE GRAU SUPERIOR ^c	UNIVERSITAT ^d	
Espanya (de pares estrangers)	30,2	2,0	12,8	45,5	8,1	602
Equador	30,4	3,7	16,2	45,5	3,9	866
Colòmbia	30,3	2,1	12,4	50,2	4,3	241
Perú	33,7	2,0	12,1	46,2	5,6	199
Marroc	42,9	6,9	15,3	31,2	3,5	189
Romania	25,9	0,7	16,1	48,2	8,1	143
Bolívia	40,7	1,4	16,4	37,8	2,1	140
República Dominicana	37,0	3,2	15,8	39,4	4,5	127
Argentina	30,1	1,2	10,8	55,4	2,4	83
Filipines	30,2	0,0	23,8	38,1	6,4	63
Xina	25,9	0,0	11,1	57,4	5,6	54
Xile	45,8	2,1	12,5	33,3	4,2	48
Veneçuela	22,6	2,3	2,3	53,5	11,6	43
Bulgària	12,2	0,0	26,8	38,1	6,3	41
Altres	40,5	2,4	10,1	43,7	1,8	393
Sexe						
Homes	35,7	4,6	15,1	39,3	3,9	1.532
Dones	29,6	1,1	13,2	49,6	6,0	1.700
Total	32,5	2,7	14,1	44,7	4,8	
n ^e	1.051	88	456	1.496	155	3.232

a. Les nacionalitats estan ordenades per mida després dels nascuts a Espanya. Només s'hi han inclòs els països amb almenys 40 casos matriculats en algun ensenyament.

b. Els percentatges no sumen 100 perquè s'ha omès la categoria «Altres». S'exclouen els casos perduts.

c. Inclou l'any pont per preparar la selectivitat.

d. Formació professional superior.

e. Mostra de seguiment (exclou els que han abandonat l'escola).

Per evitar les redundàncies, ometem les xifres corresponents a la mostra de reemplaçament de fills d'immigrants, que mantenen un paral·lelisme ben estret amb les presentades: els bolivians, els dominicans i els marroquins estan sobrerrepresentats als nivells educatius més baixos, i els argentins, els veneçolans i els nascuts a Espanya, als nivells més alts. El desavantatge masculí en els estudis es fa encara més evident en aquesta nova mostra, ja que són més del 16% els joves homes fills d'immigrants en PQPI, una xifra que triplica la que correspon a les dones.

Hi ha també diferències significatives en indicadors objectius de rendiment acadèmic, tal com ho palesen les notes mitjanes obtingudes pels joves l'últim any escolar (tant els enquestats de la mostra original com els de la de reemplaçament). En tots dos casos, la nota mitjana fluctua al voltant de 6 sobre 10. Les nacionalitats que cauen per sota d'aquesta mitjana en la mostra de seguiment inclouen els bolivians i els dominicans. A la mostra de reemplaçament s'hi afegeixen els marroquins, els peruans i els asiàtics no xinesos. Les dades indicatives de la vinculació entre països de procedència i itineraris escolars tenen significativitat estadística en totes dues mostres, la qual cosa indica que els itineraris educatius dels nois de procedències diferents es diversifiquen efectivament d'acord amb aquestes procedències. La taula 6.4 en presenta els casos més rellevants.

Com podem observar a les fileres inferiors d'aquesta taula, no hi ha gaires diferències a les notes mitjanes per ciutat de residència o tipus de centre escolar. No obstant això, cal remarcar les diferències per sexe, on un cop més trobem un avantatge significatiu de les dones. Això és evident en totes dues mostres, de manera que es confirma una tendència clara a favor de les dones en tots els indicadors educatius.

La gran disparitat en el rendiment acadèmic entre sexes i entre immigrants de nacionalitats diferents qüestiona les teories generals sobre l'*exclusió*, l'*avantatge* o la *convergència* de la segona generació. El motiu d'aquestes disparitats requereix fer-hi més recerca, una qüestió sobre la qual tornarem més endavant.

TAULA 6.4

Notes mitjanes a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, sexe, tipus d'escola i ciutat de residència. Fills d'immigrants a Espanya, 2012

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	NOTA MITJANA	n ^a	NOTA MITJANA	n ^a
País de naixement:^b				
Espanya (de pares estrangers)	6,40	582	6,48	366
Equador	6,01	1.014	6,04	372
Colòmbia	6,07	275	6,23	89
Marroc	6,08	232	5,92	85
Perú	6,00	214	5,89	108
Romania	6,45	176	6,38	72
República Dominicana	5,96	168	6,02	55
Bolívia	5,90	165	5,86	61
Argentina	6,01	90	6,58	26
Xina	6,08	76	6,62	31
Filipines	6,48	69	6,11	7
Bulgària	6,38	52	–	–
Xile	6,08	52	6,35	10
Altres, Amèrica Llatina	6,05	231	6,15	74
Altres, Àsia	6,45	166	5,91	47
Altres, Europa oriental	6,29	141	6,26	38
Altres, Europa occidental	6,48	65	6,39	31
Altres, Àfrica i Orient Mitjà	6,17	78	6,03	31
Test Bartlett d'igualtat de variància	48,34***		49,47***	
Sexe:				
Home	5,99	1.830	6,02	720
Dona	6,30	1.921	6,37	772
t-test	7,37***		4,84***	
Tipus de centre:^c				
Públic	6,18	1.978	–	–
Concertat	6,12	1.746	–	–
t-test	1,41 (n.s.) ^d			

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	NOTA MITJANA	n ^a	NOTA MITJANA	n ^a
Ciutat de residència:				
Madrid	6,16	1.888	6,19	896
Barcelona	6,14	1.863	6,19	596
t-test	0,56 (n.s.) ^d		0,09 (n.s.) ^d	
Totals	6,15	3.751	6,19	1.492

a. Exclou les dades absents.

b. Les nacionalitats estan ordenades per mida després dels nascuts a Espanya. Només s'han inclòs els països amb almenys 40 casos matriculats en algun ensenyament a l'enquesta de seguiment.

c. El tipus de centre es va comprovar a l'enquesta original del 2008 i, per tant, és absent a la mostra de reemplaçament.

d. Coeficient no significatiu al nivell 0,001.

*** Probabilitat de variàncies o mitjanes iguals inferior a l'1%.

6.1.3. Actituds respecte a l'escola

Per contrast amb el que passa amb les qualificacions escolars, no detectem diferències significatives entre nacionalitats en relació amb les actituds respecte a l'escola. L'índex construït per estimar-les es va basar en el còmput de les opinions positives i negatives dels alumnes sobre els centres als quals assistien en el moment de la segona enquesta.⁽⁴⁾ Amb un rang de puntuacions d'1 a 4, en el qual les puntuacions més altes indiquen les actituds més positives, les mitjanes per mostra van ser de 3,2 per a la mostra de seguiment i de 3,15 per a la de reemplaçament, és a dir, orientacions francament positives. Com podem veure a la taula 6.5, cap de les mostres presenta grans diferències entre nacionalitats ni tampoc entre sexes.

Sí que podem observar-hi, però, diferències interessants per ciutat de residència i per tipus de centre. Els enquestats a Madrid van ser més positius a l'hora d'avaluar els seus centres que no pas els residents a Barcelona, i en la mostra de seguiment la diferència és significativa estadísticament. Al contrari del que podríem esperar –ja que, en general, el fet que els fills vagin a una escola concertada suposa una preferència dels pares per aquest tipus de centres–, els alumnes de les escoles públiques tendien a mostrar una opinió més positiva sobre els seus centres que no pas els de les escoles concertades.

(4) Aquest índex va resultar d'una bona consistència interna ($\alpha = 0,603$).

Actituds cap al centre d'ensenyament a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, sexe, tipus de centre i ciutat de residència. RELSEG, 2012

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	PUNTS ÍNDEX	n ^a	PUNTS ÍNDEX	n ^a
País de naixement:^b				
Espanya (de pares estrangers)	3,28	488	3,13	345
Equador	3,22	776	3,11	333
Colòmbia	3,31	216	3,22	82
Marroc	3,23	191	3,29	80
Perú	3,20	171	3,13	100
Romania	3,22	139	3,11	66
Bolívia	3,10	126	3,09	50
República Dominicana	3,31	119	3,25	55
Argentina	3,29	65	3,17	24
Xina	3,06	43	3,02	25
Filipines	3,22	56	3,23	7
Xile	3,12	46	3,20	10
Altres, Amèrica Llatina	3,18	182	3,17	68
Altres, Àsia	3,19	129	3,01	45
Altres, Europa oriental	3,27	119	3,19	34
Altres, Europa occidental	3,38	49	3,18	25
Altres, Àfrica i Orient Mitjà	3,20	61	3,30	27
Test Bartlett d'igualtat de variància	18,95 (n.s.) ^b		11,90 (n.s.) ^b	
Sexe:				
Home	3,22	1.399	3,12	709
Dona	3,23	1.529	3,17	656
t-test	0,55 (n.s.) ^b		2,01(n.s.) ^b	
Tipus de centre:^c				
Públic	3,26	1.497	–	–
Concertat	3,20	1.410	–	–
t-test	3,19***			

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	PUNTS ÍNDEX	n ^a	PUNTS ÍNDEX	n ^a
Ciutat de residència:				
Madrid	3,27	1.406	3,16	806
Barcelona	3,19	1.522	3,13	559
t-test	4,23***		1,34 (n.s.) ^b	
Totals	3,23	2.928	3,15	1.365

a. Exclou les dades absents.

b. Les nacionalitats estan ordenades per mida després dels nascuts a Espanya. Només s'han inclòs els països amb almenys 40 casos matriculats en algun ensenyament a l'enquesta de seguiment.

c. Coeficient no significatiu al nivell 0,001.

d. El tipus de centre es va comprovar a l'enquesta original del 2008 i, per tant, és absent a la mostra de reemplaçament.

*** Probabilitat de variàncies o mitjanes iguals inferior a l'1%.

6.1.4. Els propòsits de futur dels joves

Les aspiracions i les expectatives que els joves tenen dipositades en el seu futur mereixen una consideració especial, perquè, com hem vist al capítol 2, constitueixen un predictor important de l'èxit acadèmic futur.

Les nostres enquestes en proporcionen dades, tant per a la mostra de seguiment com per a la de reemplaçament. La taula 6.6a presenta els resultats rellevants dels qui aspiren al grau universitari o superior, mentre que a la taula 6.6b veiem les dades corresponents a les expectatives, desglossades per país de naixement, sexe, tipus de centre i ciutat de residència.

A totes dues mostres aproximadament el 65% aspira a obtenir un grau universitari. Els nascuts a Espanya, els procedents de diversos països d'Amèrica del Sud (argentins, colombians i peruans) i els europeus occidentals coincideixen en aspiracions superiors a la mitjana. Les aspiracions més baixes les manifesten els romanesos i, en la nova mostra de reemplaçament, els dominicans, els marroquins i els asiàtics no xinesos. Les diferències entre països són molt significatives estadísticament, tot i que això és degut sobretot a les grans dimensions de les mostres. El país de naixement està relacionat d'una manera moderada amb el nivell de les aspiracions.⁽⁵⁾ Passa el mateix amb les diferències per tipus de centre educatiu i per ciutat de residència, cap de les quals assoleix significativitat estadística.

(5) El coeficient V de Cramer (de força d'associació) indica una correlació de feble a moderada entre el país de naixement i el nivell de les aspiracions.

Aspiracions educatives a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, tipus de centre escolar i ciutat de residència, RELSEG 2012

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	ASPIRACIONS ALTES ^a %	n ^c	ASPIRACIONS ALTES ^b %	n ^c
País de naixement:^a				
Espanya (de pares estrangers)	70,2	530	74,6	374
Equador	60,1	855	61,9	378
Colòmbia	70,1	234	63,3	90
Marroc	59,2	201	45,4	88
Perú	74,4	195	75,8	108
Romania	61,6	151	57,4	73
Bolívia	65,0	140	60,7	61
República Dominicana	55,6	133	50,0	58
Argentina	71,6	81	80,8	26
Filipines	69,8	63	33,3	9
Xina	59,3	54	58,8	34
Xile	62,5	48	54,6	11
Veneçuela	81,4	43	76,5	17
Bulgària	65,8	41	–	–
Altres, Amèrica Llatina	68,4	114	65,3	49
Altres, Àsia	58,6	87	46,5	43
Altres, Europa oriental	69,5	64	69,2	39
Altres, Europa occidental	76,8	82	67,7	31
Altres, Àfrica i Orient Mitjà	62,7	68	62,8	31
Khi ² :	34,50***		41,82***	
V de Cramer:	0,10		0,17	
Tipus de centre:^d				
Públic	66,3	1.666	–	–
Concertat	63,8	1.533	–	–
Khi ² :	2,14 (n.s.) ^e			
V de Cramer:	0,03			

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	ASPIRACIONS ALTES ^a %	n ^c	ASPIRACIONS ALTES ^a %	n ^c
Ciutat de residència:				
Madrid	67,5	1.562	62,6	911
Barcelona	62,8	1.663	67,4	613
Khi ² :	7,82 (n.s.) ^e		3,69 (n.s.) ^e	
V de Cramer:	0,05		0,05	
Totals	65,2	3.225	64,5	1.524

a. Grau o postgrau universitari.

b. Exclou les dades absents.

c. Les nacionalitats estan ordenades per mida després dels nascuts a Espanya. Només s'han inclòs els països amb almenys 40 casos matriculats en algun ensenyament a l'enquesta de seguiment.

d. El tipus de centre es va comprovar a l'enquesta original del 2008 i, per tant, és absent a la mostra de reemplaçament.

e. Coeficient no significatiu al nivell 0,001.

*** Probabilitat que les diferències siguin degudes a l'atzar inferior a l'1%.

TAULA 6.6b

Expectatives educatives a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, tipus de centre escolar i ciutat de residència, RELSEG 2012

En percentatges

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	EXPECTATIVES ALTES ^a	n ^c	EXPECTATIVES ALTES ^a	n ^c
País de naixement:^a				
Espanya (de pares estrangers)	64,0	529	63,1	374
Equador	48,9	855	42,7	377
Colòmbia	62,4	234	44,9	89
Marroc	46,0	202	29,2	89
Perú	60,5	195	62,0	108
Romania	53,6	151	38,4	73
Bolívia	50,0	140	39,3	61
República Dominicana	41,0	134	36,2	58
Argentina	56,8	81	80,8	26
Filipines	52,4	63	22,2	9
Xina	51,8	54	39,4	33
Xile	52,1	48	36,4	11
Veneçuela	69,8	43	58,8	17

	MOSTRA DE SEGUIMENT		MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	
	EXPECTATIVES ALTES ^a	n ^c	EXPECTATIVES ALTES ^a	n ^c
Bulgària	58,5	41	–	–
Altres, Amèrica Llatina	55,3	114	59,2	49
Altres, Àsia	47,7	86	30,2	43
Altres, Europa oriental	55,8	64	46,4	39
Altres, Europa occidental	63,0	81	71,0	31
Altres, Àfrica i Orient Mitjà	53,8	69	48,1	30
Khi ²	42,92***		70,47***	
V de Cramer:	0,12		0,22	
Tipus de centre:^d				
Públic	55,9	1.666	–	–
Concertat	52,4	1.533	–	–
Khi ²	4,08 (n.s.) ^e			
V de Cramer:	0,04			
Ciutat de residència:				
Madrid	57,4	1.562	48,9	910
Barcelona	51,2	1.663	50,4	611
Khi ² :	12,43***		0,33 (n.s.) ^e	
V de Cramer:	0,06		0,01	
Totals	54,2	3.225	49,5	1.521

a. Grau o postgrau universitari.

b. Exclou les dades absents.

c. Les nacionalitats estan ordenades per mida després dels nascuts a Espanya. Només s'han inclòs els països amb almenys 40 casos matriculats en algun ensenyament a l'enquesta de seguiment.

d. El tipus de centre es va comprovar a l'enquesta original del 2008 i, per tant, és absent a la mostra de reemplaçament.

e. Coeficient no significatiu al nivell 0,001.

*** Probabilitat que les diferències siguin degudes a l'atzar inferior a l'1%.

Per comparació a les aspiracions ideals, les expectatives realistes baixen un 10% a la mostra de seguiment i un 15% a la mostra de reemplaçament, però es mantenen les tendències generals ja avançades. A la mostra de reemplaçament trobem expectatives consistentment elevades entre els nascuts a Espanya, els europeus occidentals i els naturals d'alguns països llatinoamericans. A totes dues mostres, les expectatives més baixes es registren un cop més entre els bolivians, els dominicans, els marroquins i els asiàtics no xinesos. L'associació entre les expectatives i el país de naixement a la mostra de seguiment és significativa estadísticament,

però feble; a la mostra de reemplaçament, en canvi, assoleix una força moderada. Les associacions amb la ciutat de residència o el tipus de centre –com en el cas de les aspiracions– no són significatives o bé són estadísticament febles.

L'elevada proporció d'*altes* fites educatives (grau universitari o títols superiors) aniria en contra de les prediccions negatives de marginalització o exclusió dels joves fills d'immigrants. El caràcter relativament homogeni d'aquestes fites apunta més aviat a una convergència, tot i que hi ha diferències visibles entre nacionalitats (que es corresponen grosso modo amb les característiques conegudes de les diverses comunitats immigrants).

Veurem aquests trets més endavant. Per ara n'hi ha prou a dir que amb les dades longitudinals de l'estudi és possible seguir l'evolució dels objectius educatius a través del temps. Això es fa comparant la mostra original del 2007-2008 amb la mostra de seguiment obtinguda quatre anys després. La taula 6.7 en presenta els resultats més rellevants, desglossats per sexe.

La diferència principal és que tant les aspiracions com les expectatives s'han elevat amb el temps, especialment al nivell més alt. Mentre que les expectatives realistes continuen el mateix camí que les aspiracions ideals i les noies mantenen l'avantatge observat abans, tots dos sexes han elevat les fites de manera significativa: mentre que a 14 anys només el 10% de la mostra total aspirava a obtenir un títol de postgrau, quatre anys més tard aquest percentatge era del 26%. En el cas de les noies, les xifres eren de l'11% i el 30%, respectivament. Podem observar una tendència semblant respecte a les expectatives, la qual cosa ens porta a la conclusió que, a mesura que el procés educatiu ha avançat i els enquestats han madurat, les fites educatives més altes han passat a ser més desitjables i assolibles.

Així i tot, convé remarcar que aquestes xifres inclouen les del total de la mostra de seguiment; a més a més dels que continuaven estudiant, també inclouen el 15% d'enquestats que ja havien abandonat els estudis. Però fins i tot per a aquests darrers, les aspiracions educatives no baixaven dràsticament, ja que la majoria pensava tornar a estudiar en algun moment. D'altra banda, les xifres ometen el còmput de les respostes «no ho sé», que a la mostra de seguiment representaven el 20% del total. Aquest nivell d'incertesa és digne d'esment, tot i que no anul·la la tendència ge-

neral a l'elevació de les aspiracions i fites educatives dels alumnes en anar avançant els anys d'escolaritat.

TAULA 6.7

Aspiracions i expectatives educatives en el temps dels fills d'immigrants a Espanya

En percentatges

	SECUNDÀRIA BÀSICA/FORMACIÓ PROFESSIONAL MITJANA	BATXILLERAT/ FORMACIÓ PROFESSIONAL SUPERIOR	GRAU UNIVERSITARI	POSTGRAU UNIVERSITARI
A. Aspiracions				
Mostra original, 2008 (Mitjana d'edat: 14 anys)	22,1	23,3	44,5	9,6
Mostra de seguiment, 2012 (Mitjana d'edat: 18 anys)	6,7	25,5	41,8	26,0
Homes, 2008	25,2	26,1	39,9	8,8
Homes, 2012	9,5	32,2	36,7	21,6
Dones, 2008	18,9	20,3	50,3	10,5
Dones, 2012	4,0	19,2	46,6	30,2
B. Expectatives				
Mostra original, 2008 (Mitjana d'edat: 14 anys)	33,1	31,6	29,7	5,6
Mostra de seguiment, 2012 (Mitjana d'edat: 18 anys)	11,1	32,1	40,6	16,2
Homes, 2008	35,8	32,4	26,8	5,0
Homes, 2012	14,9	37,3	34,8	13,0
Dones, 2008	30,3	30,8	32,7	6,2
Dones, 2012	7,5	27,3	46,2	19,0

L'evolució en el temps del nivell d'ambició educativa es mostra favorable a una interpretació assimilacionista que prediu un procés progressiu d'integració. De la mateixa manera, aquesta evolució nega les teories de la marginalització o manca d'integració dels joves immigrants. Encara hem de veure la manera com aquests objectius i altres aspectes relacionats amb l'evolució educativa es relacionen amb els indicadors corresponents als autòctons.

6.2. Comparació d'aquests resultats amb els dels joves espanyols fills de nadius

6.2.1. Permanència a l'escola i tipus d'itineraris escolars cursats

Com hem vist al capítol 3, la segona ronda de la RELSEG va incloure una mostra àmplia de joves amb pares autòctons. La taula 6.8 presenta els resultats obtinguts per aquesta mostra en tots els indicadors educatius examinats; els comparem ara amb els de les mostres original i de reemplaçament. Com podem observar-hi, no hi ha diferències importants en les xifres de matriculació als diferents nivells educatius, especialment si ens fixem en els nivells superiors. Aproximadament el 50% de la mostra original seguia estudis avançats el 2012, incloent-hi cursos universitaris; la xifra augmenta lleument fins al 54% en la mostra de reemplaçament i al 57% entre els enquestats amb pares autòctons. El lleuger avantatge a favor d'aquests darrers també es fa notar en les categories educatives inferiors, però en el millor dels casos l'associació entre la pertinença a una mostra o altra (fills d'immigrants i fills d'autòctons) i la permanència a l'escola és feble.

6.2.2. Ambició

Les xifres indicatives d'aquests propòsits s'ordenen de manera semblant a la de les notes obtingudes a les escoles. Les aspiracions educatives ideals són al voltant d'un 10% més altes entre els fills de pares autòctons que no pas entre els enquestats originals, fills d'immigrants; les expectatives realistes, però, baixen aproximadament al mateix nivell. Per tant, quan es tracta d'avaluar les seves possibilitats reals d'assolir objectius educatius més alts, només al voltant de la meitat de tots els joves creuen que això és factible. La diferència entre els enquestats d'origen autòcton i els de les dues mostres combinades de fills d'immigrants resulta estadísticament significativa, però un cop més l'associació és feble. De la mateixa manera que entre els fills dels immigrants, el 62% de les noies d'origen autòcton esperava obtenir una titulació universitària, per comparació a només el 48% dels seus companys, una diferència altament significativa.

6.2.3. Rendiment escolar

Pel que fa a les qualificacions escolars, els fills de pares autòctons mostren un avantatge de prop de mig punt respecte al conjunt dels fills d'immigrants. La diferència és considerable i significativa estadísticament. Confirma d'alguna manera els resultats dels estudis PISA fets per l'OCDE sobre l'estat de l'educació als països avançats, que mostren reiteradament que els fills dels immigrants es troben en desavantatge (Alba *et al.*, 2011). Les filles de pares espanyols mostren el millor rendiment mitjà assenyalat per les notes, però l'avantatge dels d'origen autòcton es manté en tots dos sexes. Si bé la diferència a les notes no és enorme, sí que indica que, en conjunt, els fills d'immigrants encara han de recórrer una distància per atrapar els fills d'espanyols.

TAULA 6.8

Resultats educatius dels fills d'immigrants i els fills d'autòctons, 2012

En percentatges

RESULTATS	FILLS D'IMMIGRANTS		FILLS D'AUTÒCTONS		
	MOSTRA ORIGINAL	MOSTRA DE REEMPLAÇAMENT	NOIS	NOIES	TOTAL
Matriculats:					
Secundària bàsica (ESO)	32,5	18,7	19,9	19,6	19,7
PQPI	2,7	11,0	5,8	2,5	4,3
Secundària superior i universitat	49,6	54,0	53,3	62,3	57,4
Aspiracions educatives:					
Baixes (secundària o menys)	44,9	35,8	40,3	23,9	32,7
Altes (grau i postgrau universitari)	55,1	64,2	59,7	76,1	67,2
Expectatives educatives:					
Baixes (secundària o menys)	54,1	50,8	52,3	38,1	45,7
Altes (grau i postgrau universitari)	45,9	49,2	47,7	61,9	54,3
Nota mitjana a l'escola (1-10)	6,15	6,19	6,39	6,71	6,54
Actituds envers l'escola (1-4)	3,23	3,15	3,16	3,17	3,17
n	3.807	1.528	888	1.062	1.950

6.2.4. Actituds davant els centres

La disparitat observada a les notes no es trasllada en valoracions diferents sobre els centres educatius als quals assisteixen. Els fills d'immigrants, com els autòctons, avaluen els centres en els mateixos termes, generalment favorables. Les diferències entre totes dues mostres té poca significació estadística.

En conjunt, aquestes comparacions no donen suport a la perspectiva de l'avantatge de la segona generació, però tampoc donen credibilitat a les perspectives pessimistes de no-integració o d'exclusió. En canvi, sembla que s'alineen clarament amb els punts de vista neoassimilacionistes, que prediuen una convergència entre fills d'immigrants i fills d'autòctons. Aquestes mitjanes, però, poden ocultar diferències entre les comunitats d'immigrants.

6.3. Els determinants dels assoliments educatius

Quan en aquest apartat ens referim als assoliments educatius, no ens referim a la consecució d'uns determinats coneixements i competències que en el futur han de permetre que els joves exerceixin una determinada professió. Ens referim a quatre assoliments possibles en la vida escolar actual:

- el fet que continuïn estudiant en lloc de deixar-ho córrer (abandonament escolar);
- l'accés a nivells de formació i titulació més o menys elevats;
- l'obtenció de qualificacions més o menys altes;
- la bona acceptació dels centres.

En aquest estudi, doncs, la recerca dels condicionants o determinants d'aquests assoliments és bàsica, tot i que també indirecta. És bàsica perquè l'èxit escolar dels fills dels qui van immigrar és la condició decisiva perquè posteriorment es puguin integrar en la societat que va acollir els seus pares, i és indirecta perquè el que interessa directament és la integració dels fills d'immigrants *a la societat espanyola*, no estrictament el seu rendiment escolar.

El fonament d'aquest estudi, per tant, és indagar no tan sols quina és la distribució d'aquests assoliments entre els diferents grups nacionals de fills d'immigrants sinó aprofundir també en allò que determina que uns nois i noies aconseguixin anar més o menys enllà.

Comencem referint-nos al més elemental dels indicadors esmentats: el fet que els joves continuïn estudiant en lloc de ser víctimes de l'abandonament escolar. És un assoliment elemental, però també el més decisiu. Si abandonen els centres d'ensenyament, els resultarà ben difícil tornar-hi.

6.3.1. Determinants de la permanència en els estudis

Hem vist que aproximadament el 15% de la mostra original va abandonar els estudis. Per examinar les causes d'aquesta conducta, es van dur a terme una sèrie de regressions considerant la continuació dels estudis com una variable dependent binària (sí/no) i indicant amb els coeficients positius una probabilitat més alta de matriculació en l'ensenyament. Es comença relacionant aquesta darrera possibilitat amb les nacionalitats d'origen, i en un segon pas es procedeix a relacionar-la també amb les característiques objectives dels enquestats (naixement a Espanya, edat, sexe, temps de residència a Espanya, anys a l'escola, coneixement del castellà, hores de treball escolar als domicilis respectius, assistència a un centre públic o concertat, ciutat de residència); en un tercer pas hi afegim els diversos trets psicosocials dels joves (autoestima, familisme, relacions intergeneracionals, expectatives educatives).⁽⁶⁾ El gràfic 6.1 mostra els resultats més significatius obtinguts en el darrer pas.

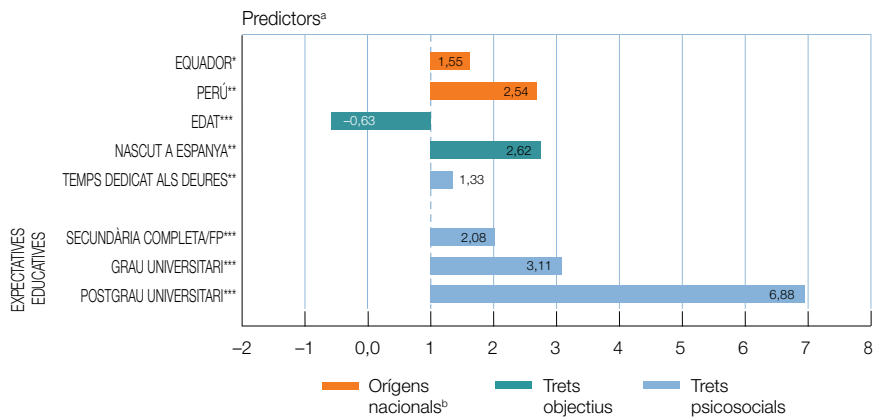
Respecte al primer pas, el primer resultat que ens apareix és que en una categoria de referència àmplia i diversificada (n=1.105), diverses naciona-

(6) Les regressions utilitzen errors estàndards robustos per compensar la naturalesa agrupada per escoles de la mostra, i esborrament per llista dels casos perduts. L'esborrament per llista se sol considerar la manera més conservadora de tractar els casos perduts. Rutines diferents inflen simplement l'N i generen estimacions menys rigoroses de la significativitat estadística (Firebaugh, 2008). A fi de facilitar la interpretació, presentem les *odds ratios* i no els coeficients mateixos. Els orígens nacionals entren al model com una sèrie de variables binàries per als grups que constaven almenys de 50 casos a l'enquesta original del 2007-2008 i de 25 casos a la de seguiment; la resta de la mostra serveix com a categoria de referència. L'assignació d'un origen nacional a un enquestat es va fer atribuint als subjectes la nacionalitat del seu país de naixement; si havien nascut a Espanya, però, se'ls atribuïa la del país de naixement dels pares. Així es va assignar una nacionalitat a tots els enquestats, inclosos els de la segona generació pròpiament dita (els nascuts a Espanya). Al tercer model, la inclusió de tots els predictors millora significativament l'encaix de la mostra i produeix un respectable pseudo R^2 de 0,148.

litats llatinoamericanes –a més de marroquins i xinesos– tenen significativament menys probabilitat de continuar els estudis. La probabilitat que els xinesos continuïn l’ensenyament és només una tercera part de la de la resta de la mostra. Aquest resultat corrobora el que havíem observat al capítol 4 sobre l’*aposta* empresarial dels pares xinesos.

GRÀFIC 6.1

Determinants de la permanència en l’ensenyament dels fills d’immigrants a Espanya, 2012

Les barres representen la funció exponencial dels coeficients de regressió logística. Els coeficients més petits d’1 indiquen una baixa permanència en l’ensenyament esmentat, mentre que els superiors a 1 indiquen que és alta. Només s’han inclòs els efectes significatius. Altres predictors inclosos al model, però no significatius, són la resta d’origens nacionals, variables objectives i trets psicossocials.

a. Tots els predictors es van mesurar a l’enquesta original del 2007-2008.

b. Limitat a les nacionalitats amb un mínim de 50 casos a la mostra original i 25 casos a la de seguiment. La resta de la mostra és la categoria de referència.

* p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

Quan introduïm els predictors objectius a l’equació, la majoria de les diferències nacionals desapareixen, la qual cosa significa que són degudes a altres factors. Amb el curs escolar al qual assistien el 2008 controlat, els alumnes més grans que l’edat de la seva cohort respectiva tenen molta menys probabilitat de continuar els estudis; la probabilitat que ho facin és exactament dos terços de la de la resta de la mostra.

En canvi, la segona generació en sentit estricte (és a dir, els nascuts a Espanya) té més del doble de probabilitat de continuar els estudis. Com

podíem esperar, l'estatus socioeconòmic familiar i les hores dedicades als deures durant la primera adolescència influeixen de manera significativament positiva en aquesta permanència. La majoria d'aquests efectes romanen inalterats quan s'afegeixen al model els predictors psicossocials, però en aquest darrer destaca el paper decisiu de les expectatives educatives.

Apareix així que els qui apuntaven més amunt tenen molta més probabilitat de continuar els estudis. Cada augment de les expectatives a la primera enquesta dóna lloc a una forta milloria en la probabilitat de continuar l'ensenyament quatre anys després. Així, per exemple, aquells que el 2008 esperaven poder obtenir un postgrau universitari, amb relació a la resta de la mostra tenien set vegades més probabilitat de continuar els estudis el 2012. Els peruans i els equatorians mostren ara significativament més probabilitats de continuar estudiant, un resultat que només és visible quan es controlen l'edat, el lloc de naixement i les expectatives educatives.

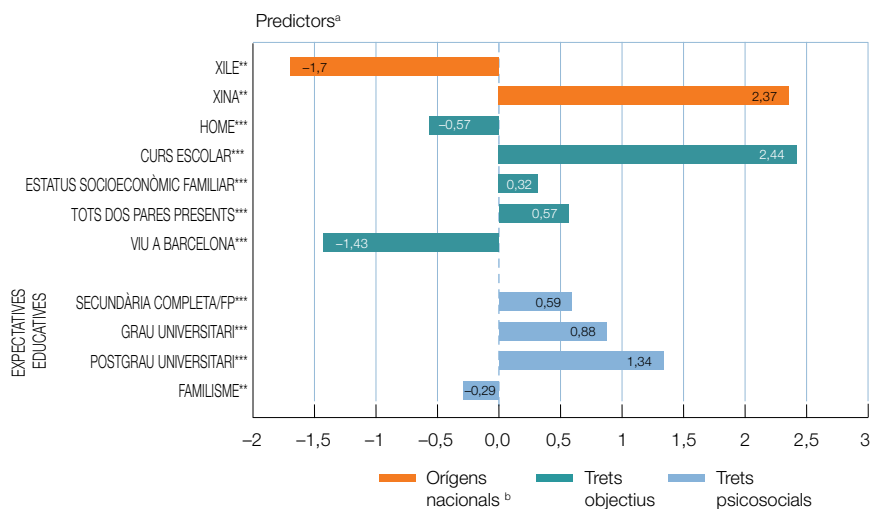
Abans de discutir les implicacions teòriques d'aquests resultats, passem a examinar els determinants del tipus d'ensenyament al qual estan matriculats els fills d'immigrants.

6.3.2. Determinants dels nivells d'ensenyament en què s'arriben a matricular els fills dels immigrants

Ja hem vist que és molt diferent que els joves objecte d'estudi estiguin encara intentant acabar l'ESO, cursant un PQPI, hagin pogut accedir a la secundària superior o bé matricular-se a la universitat. Quins factors condicionen que els fills dels immigrants s'arribin a matricular en un nivell o altre d'ensenyament? El gràfic 6.2 mostra els efectes que han resultat més significatius en l'anàlisi.⁽⁷⁾

(7) Per analitzar la influència que les variables que estem considerant –la nacionalitat, els trets objectius i psicossocials– tindrien sobre l'accés dels enquestats a nivell d'ensenyament més o menys alts, es va utilitzar primer una regressió ordinal definint la secundària bàsica i la formació professional inicial com a categories de base i estimant models per als dos nivells superiors de matriculació (batxillerat superior i universitat). Tot seguit es van combinar aquests dos nivells (atès el nombre relativament baix d'alumnes matriculats a la universitat) i es va estimar el model mitjançant una regressió logística binària. La taula 6.6b presenta els resultats d'aquesta anàlisi, més els resultats finals del model multinomial que prediu la matriculació a la universitat. Com abans, els casos perduts s'han eliminat per llista i s'exclouen tots els coeficients no significatius.

Matriculació en nivells avançats entre els fills d'immigrants a Espanya, 2012

Les barres representen els coeficients de regressió logística ordenats. Indiquen l'efecte net de cada predictor controlant la resta en la matriculació en nivells avançats. Només s'han inclòs els efectes significatius. Altres predictors inclosos al model, però no significatius, són l'edat, el temps de residència a Espanya, les hores dedicades a deures, l'assistència a una escola pública i la nacionalitat espanyola.

a. Tots els predictors es van mesurar durant l'enquesta original, 2007-2008.

b. Vegeu la nota b del gràfic 5.1.

c. Expectatives educatives: la categoria de referència és secundària bàsica o menys.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Segons aquesta anàlisi, els joves d'origen marroquí i xilè tenen una probabilitat significativament més baixa d'estar matriculats en estudis de secundària superior o universitaris. I, en sentit contrari, només els estudiants d'origen xinès ultrapassen la mitjana de la mostra. Això implica que els fills d'immigrants xinesos que van decidir no abandonar l'escola abans d'hora i van persistir en els estudis han avançat amb diferència les altres nacionalitats. Quan introduïm altres predictors a l'equació, els efectes de la nacionalitat es mantenen –amb l'excepció del dels estudiants d'origen marroquí–, i el coeficient xinès positiu encara esdevé més fort. D'acord amb aquests resultats, els joves d'origen xinès tenen una probabilitat set vegades més alta que la resta de fills d'immigrants d'arribar a l'en-

senyament secundari superior (batxillerat, formació professional mitjana o superior) o a la universitat.

Altres factors que afecten en gran manera el nivell d'estudis en què s'arriben a situar els joves són l'edat, el sexe, l'estatus socioeconòmic i la composició familiar i les expectatives educatives durant la primera adolescència. L'efecte del «curs escolar» és molt fort, i això s'explica perquè els joves que, en el moment de ser entrevistats per primer cop, ja feien el tercer any d'ESO tindrien més probabilitats d'assolir ara nivells més avançats. Un cop controlat aquest efecte, l'edat demostra tenir un efecte significativament negatiu, la qual cosa vol dir que els alumnes que són més grans que l'edat de les seves cohorts respectives tenen una probabilitat molt inferior de continuar els estudis.

El sexe funciona de la mateixa manera, amb el desavantatge dels homes que ja és familiar: tenen només dues terceres parts de la probabilitat de les dones d'arribar a l'ensenyament secundari superior o a la universitat. Com podíem esperar, les famílies amb presència conjunta de pare i mare, com també les de més estatus socioeconòmic, tenen unes probabilitats molt més altes que els seus fills arribin als nivells educatius més avançats.

Les expectatives educatives a la primera adolescència tenen un cop més un efecte extraordinàriament positiu en els nivells d'estudis a què van ascendint els joves. Per cada augment en el nivell de les expectatives hi ha un increment significatiu de la probabilitat de tenir més èxit. Al nivell més alt, els estudiants que aspiraven a una titulació de postgrau universitari el 2008 tenen una probabilitat d'un 300% més gran que els altres d'estar matriculats en un nivell avançat. Els resultats indiquen també un efecte negatiu molt significatiu entre els residents a Barcelona. No creiem, però, que això reflecteixi un desavantatge substantiu dels estudiants d'aquesta ciutat, sinó que és més aviat una funció de la manera en què es va obtenir la mostra. Com hem vist a les taules del capítol 3, la mostra original de Barcelona incloïa molts més estudiants de primer d'ESO que no pas la de Madrid. Com indica també el coeficient de curs escolar, els que estaven en cursos més baixos a l'enquesta original tenien una probabilitat molt més baixa d'assolir un nivell d'ensenyament més avançat en el moment de l'enquesta de seguiment. Aquest resultat, doncs, no té cap implicació substantiva.

Si ens centrem en la petita minoria que ha arribat a la universitat, els resultats són semblants, amb unes poques diferències. Persisteix l'avantatge educatiu dels xinesos, de la mateixa manera que el desavantatge dels estudiants d'origen xinès. L'efecte de l'edat desapareix, però es mantenen tots els altres, incloent-hi l'efecte negatiu del familisme. Aquesta variable es va mesurar mitjançant un índex indicatiu de la cohesió familiar i la preferència pels membres de la família enfront de les persones alienes.⁽⁸⁾

6.3.3. Determinants de les qualificacions obtingudes pels fills d'immigrants

Un tercer resultat significatiu des de la perspectiva de l'educació el constitueixen les qualificacions acadèmiques obtingudes pels alumnes. Vam demanar-los la nota més alta i la nota mitjana obtinguda el darrer curs escolar, però per a la nostra anàlisi ens centrem en la segona.⁽⁹⁾ El gràfic 6.3 mostra els factors amb efectes més significatius sobre les notes com a resultat de les anàlisis fetes.

Per començar, trobem que diverses nacionalitats llatinoamericanes com ara els bolivians, els colombians, els dominicans i els equatorians presenten notes significativament més baixes respecte a la categoria de referència («altres nacionalitats»); això també passa amb els africans subsaharians. No obstant això, amb l'excepció d'aquests darrers (originaris sobretot de Guinea Equatorial), les diferències no són grans i la majoria desapareixen quan s'inclouen altres factors en el càlcul. Tan sols els bolivians i els peruans continuen presentant un desavantatge significatiu respecte a les notes.

Altres efectes significatius relacionats amb el rendiment acadèmic que apareixen un cop introduïdes totes les variables s'associen amb diversos predictors objectius com ara l'edat, el sexe, el coneixement del castellà,

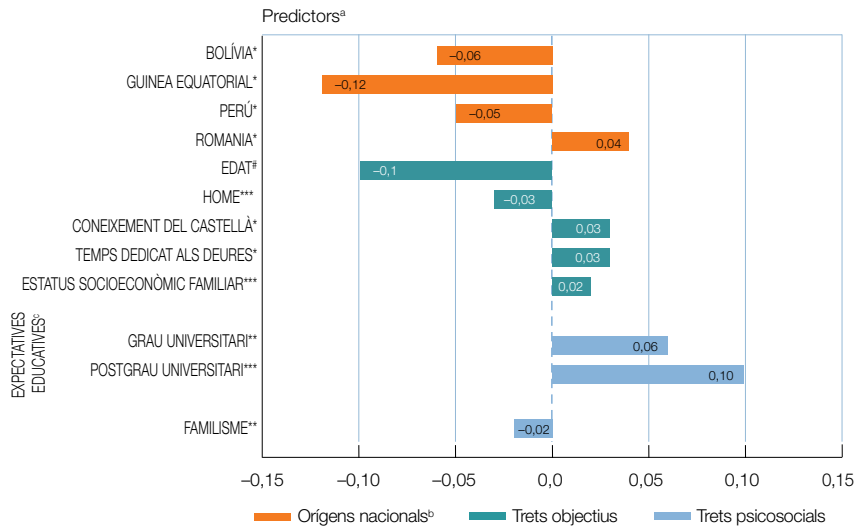
(8) L'índex de familisme el componen tres ítems: 1) «Si es té l'opció d'ajudar algú altre a aconseguir una feina, sempre és millor triar un familiar que no pas un amic»; 2) «Quan es té un problema, només els familiars poden ajudar de veritat»; 3) «A l'hora de cercar feina, cal cercar-la a la vora d'on viuen els pares, tot i que això impliqui perdre una feina millor en alguna altra banda». El coeficient alfa de consistència interna és 0,49.

(9) Per neutralitzar una distribució esbiaixada convertim a logaritmes les notes mitjanes i, com que l'escala resultant és contínua, per a la modelització fem servir mínims quadrats ordinaris amb errors estàndards robustos. En forma de logaritmes els coeficients indiquen el guany o la pèrdua, en percentatge net aproximat, per una unitat de canvi en cada predictor. En línies generals el model final proporciona un encaix raonablement bo de les dades, tal com indica el test-F de significativitat i el coeficient de determinació R^2 .

les hores dedicades als deures i l'estatus socioeconòmic familiar. Però s'associen també amb dues variables subjectives: les expectatives educatives i el familisme. Seguint una pauta que ja hem vist en altres ocasions, les dones continuen tenint un avantatge acadèmic significatiu fins i tot després de controlar altres factors que podrien influir en el rendiment. Els estudiants més grans que l'edat de les seves cohorts continuen patint un desavantatge significatiu en les notes. Un millor coneixement del castellà millora els resultats escolars, com també hi té un influx positiu més dedicació en hores als deures durant la primera adolescència. Tots dos efectes són predictibles i apunten a un procés normal de rendiment acadèmic. Igualment esperat és l'efecte positiu de l'estatus familiar.

GRÀFIC 6.3

Determinants de les notes mitjanes (logaritmes) a secundària dels fills d'immigrants a Espanya, 2012

Les barres representen els valors dels coeficients no estandarditzats de regressió de mínims quadrats. S'exclouen els efectes no significatius. Les notes han estat transformades en logaritmes per ajustar pel biaix de la distribució original.

a. Tots els predictors es van mesurar durant l'enquesta original del 2007-2008.

b. Expectatives educatives: la categoria de referència és secundària bàsica o menys.

c. Vegeu la nota b del gràfic 6.1.

* = $p < 0,05$ ** = $p < 0,01$ *** = $p < 0,001$

Així i tot, cap variable té un influx més fort que l'ambició sobre la qualitat de les notes obtingudes pels fills dels immigrants. Quatre anys després, les primeres expectatives d'obtenir un grau universitari apugen les notes un 6% de mitjana, mentre que la fita d'obtenir un postgrau les apuja un 10%. El familisme, en canvi, té una influència negativa sobre les notes; això indicaria de nou que la preferència pels membres de la família no és un bon auguri des de la perspectiva del rendiment acadèmic dels fills dels immigrants a Espanya. Al contrari, l'influx de la nacionalitat a les notes en general és insignificant, amb una excepció.

Si fem balanç dels resultats obtinguts fins aquí, trobem diferències significatives entre les nacionalitats d'origen. La majoria de les diferències, però, s'expliquen per altres variables com ara l'edat, el sexe, l'estatus socioeconòmic i, sobretot, les expectatives educatives. El paper crucial de l'ambició sobre el rendiment, anticipat al capítol 2, es veu confirmat ben clarament per aquesta anàlisi. També es confirmen àmpliament l'esperat avantatge educatiu de les dones i el desavantatge dels estudiants més grans. Els efectes positius de l'estatus socioeconòmic familiar i de les famílies completes avalen les prediccions del model d'assimilació segmentada. L'absència d'un influx significatiu de les relacions intergeneracionals (indicatiu de l'aculturació selectiva) i, en canvi, l'efecte negatiu del familisme anirien tots dos en contra d'aquest model. Aquest resultat s'acostaria més a una posició neoassimilacionista, que afavoriria l'abandonament d'uns vincles familiars massa estrets i una postura més oberta a la societat de recepció.

6.3.4. Els determinants de les actituds davant els centres d'ensenyament

Finalment, considerem els determinants de les actituds sobre els centres suposant que si l'opinió que en tenen és més positiva, això es reflecteix generalment en una millor adaptació a l'estudi i en millors resultats.⁽¹⁰⁾

Com reflecteix el gràfic 6.4, observem ben poca diferència entre nacionalitats sobre aquesta variable; això indica una actitud homogènia i en general

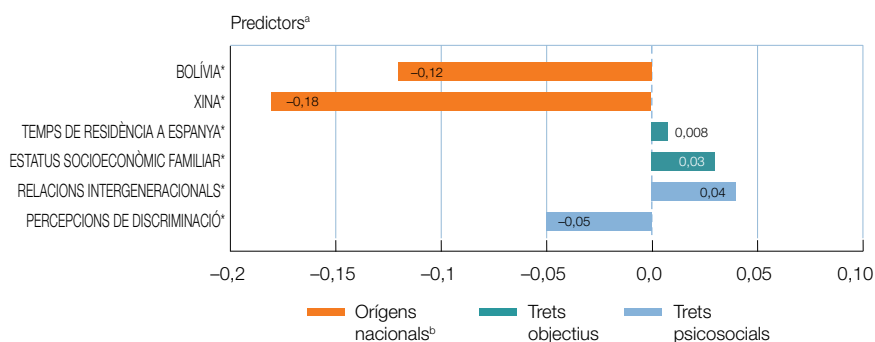
(10) Per estimar els determinants de les actituds sobre els centres d'ensenyament, com que en aquest cas la variable dependent també és contínua, la modelem amb una rutina de regressió ordinària de mínims quadrats (MQO) amb errors estàndards robustos.

positiva respecte als centres escolars considerats en aquesta mostra. Els alumnes bolivians i xinesos mostren les actituds més crítiques, en tots dos casos amb efectes de dimensions comparables.

Entre els factors considerats, n'hi ha ben pocs que tinguin efectes significatius sobre aquesta variable dependent, però els que sí que en tenen són reveladors. Entre les variables objectives, les influències positives sobre les actituds escolars s'associen amb el temps de residència al país, el curs escolar i l'estatus socioeconòmic de la família. Els alumnes que porten més temps a Espanya i que es troben en cursos més avançats a l'enquesta original tenen una opinió més positiva dels seus centres educatius respectius. Com havíem vist, els que van ser entrevistats originalment al tercer curs d'ESO tenien més probabilitat de passar a la secundària superior o a la universitat a l'enquesta de seguiment. El fet d'haver arribat a aquests nivells d'ensenyament pot haver contribuït a fer que se sentin part d'un grup més selecte, i d'això podria derivar una opinió més favorable envers les institucions respectives. Un estatus socioeconòmic familiar més elevat també millora les actituds respecte al centre d'ensenyament.

GRÀFIC 6.4

Determinants de les actituds dels fills d'immigrants a Espanya davant els centres d'ensenyament, 2012

Les barres representen coeficients no estandarditzats de regressió de mínims quadrats. S'exclouen els efectes no significatius.

a. Tots els predictors es van mesurar durant l'enquesta original del 2007-2008.

b. Vegeu la nota *b* del gràfic 6.1.

p<0,10 * p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

Entre les variables psicosocials, les relacions intergeneracionals i les experiències de discriminació durant la primera adolescència influeixen significativament en les actituds envers l'escola, tot i que en sentits oposats. Una bona relació amb els pares en la primera adolescència condueix a actituds més favorables cap a l'escola, i això probablement reflecteix la influència de la principal institució en la vida de l'adolescent –la família– sobre la segona –els centres escolars als quals assisteixen–. Al contrari, les experiències de discriminació condueixen a actituds més crítiques.

Aquesta sèrie d'efectes és semblant a la que trobàvem al capítol anterior respecte a altres dimensions psicosocials d'adaptació. Així mateix és coherent amb les prediccions de l'assimilació segmentada relatives al paper positiu i protector de les bones relacions intergeneracionals i al negatiu de la discriminació. Al capítol 5 hem vist que les vicissituds de l'adaptació a un país estranger tenen un influx significativament negatiu sobre les relacions entre els adolescents xinesos i els seus pares. Aquí comprovem que aquests efectes influeixen també de manera negativa sobre les actituds dels estudiants xinesos envers els centres on estudien. Per tant, malgrat que han protagonitzat els avanços acadèmics més destacats, els estudiants xinesos són els més crítics.

6.4. Influències dels pares sobre els resultats educatius

Al capítol 2 hem vist un resultat que, amb tanta força com reiteració, palesen els treballs científics: el fet que el capital humà dels pares –en el cas dels immigrants, els nivells educatius que porten dels països d'origen– té un paper decisiu a l'hora de modelar les aspiracions dels fills. Aquests mateixos treballs pronostiquen, a més a més, que l'ambició dels pares intervé en bona part de la influència que l'estatus familiar té sobre les aspiracions dels fills. Al capítol 2 també exposàvem que, en un dels pocs estudis transnacionals realitzats en aquest àmbit, Buchmann i Dalton (2002) comparaven els efectes que tenen les aspiracions educatives dels pares sobre l'orientació dels fills per a 12 països. Els seus resultats donaven suport a la predicció que les fites dels pares tenen efectes significatius sobre les aspiracions i èxits dels fills als països amb sistemes d'educació

secundària *relativament indiferenciats*. Als que es caracteritzen per la separació d'itineraris, en canvi, la influència dels pares era molt més limitada, ja que el fet decisiu, en aquest cas, seria el tipus d'escola a la qual els fills assistien durant la primera adolescència.

Els estudis sobre les aspiracions dels joves depenen en molt bona part de la informació que ells mateixos aporten sobre les característiques de les seves famílies, incloent-hi les fites dels pares. Naturalment, aquests resultats corren el risc d'autoalimentar-se, ja que les mateixes orientacions dels fills poden esbiaixar els informes sobre les opinions i les característiques dels seus pares. Com hem indicat, la RELSEG incloïa una enquesta independent de pares, i això ens ofereix un avantatge decisiu ja que ens permet examinar els efectes parentals sobre l'ambició i l'èxit dels fills, independentment de la informació aportada per aquests darrers. A més, però, al contrari del que passa en altres països europeus, Espanya no separa els alumnes en itineraris diferents des de ben joves (Aparicio i Tornos, 2006; Crul *et al.*, 2012). Per tant, és possible que els joves planifiquin per ells mateixos les trajectòries que volen seguir, i que els pares tinguin una influència significativa sobre aquests plans.

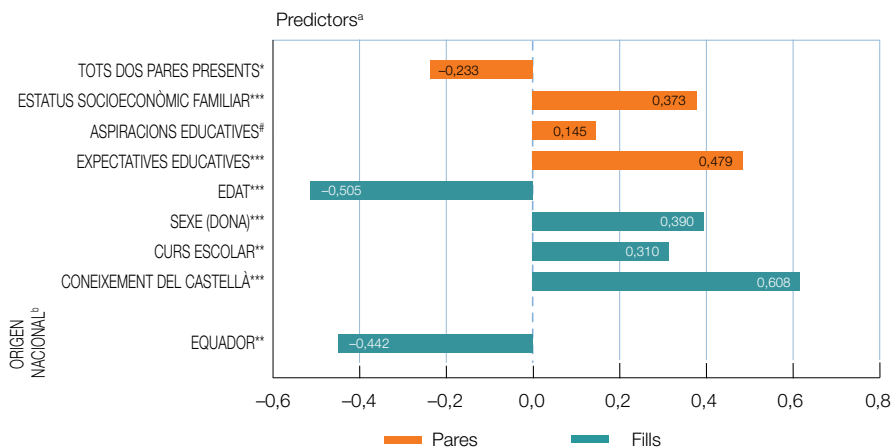
Al capítol 4 hem examinat els nivells d'ambició dels pares, com també els seus determinants. En aquest capítol estudiarem l'impacte d'aquesta ambició dels pares en les fites dels fills, i ulteriorment precisarem en quina mesura les característiques parentals afecten els resultats educatius en l'adolescència, abans i després de controlar les mateixes característiques dels fills. L'estatus socioeconòmic de la família i l'ambició dels pares influeixen fortament sobre les fites dels fills.⁽¹¹⁾ No obstant això, les expectatives realistes dels pares resulten més importants que no pas les seves fites ideals a l'hora d'influir en les dels seus fills. Els gràfics 6.5 i 6.6 presenten els resultats principals d'aquests càlculs.⁽¹²⁾

(11) Per analitzar l'impacte de l'ambició dels pares sobre les fites educatives dels fills es va fer una sèrie de regressions logístiques ordenades que mesuren l'influx dels predictors parentals sobre les aspiracions i les expectatives educatives dels fills abans i després de controlar-ne les característiques. La mostra només té en compte els casos que de manera comprovada contenen dades de l'enquesta original als estudiants i de la mostra independent de pares.

(12) Aquests resultats es van publicar originalment a Portes *et al.* (2013).

GRÀFIC 6.5

Determinants de les aspiracions educatives entre els fills d'immigrants a Espanya, 2010

Les barres representen coeficients de regressió logística ordenats. Només es presenten els efectes significatius.

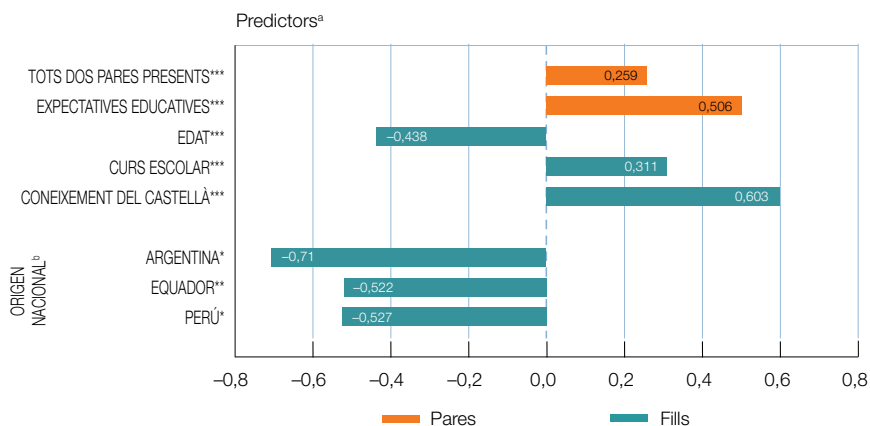
a. Tots els predictors es van mesurar a l'enquesta original d'alumnes i a la dels pares.

b. Es van incloure variables fictícies per a 14 nacionalitats. Només presentem els coeficients significatius.

$p < 0,10$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

GRÀFIC 6.6

Determinants de les expectatives educatives dels fills d'immigrants a Espanya, 2010

Les barres representen coeficients de regressió logística ordenats. Només es presenten els efectes significatius.

a. Tots els predictors es van mesurar a l'enquesta original d'alumnes i a la dels pares.

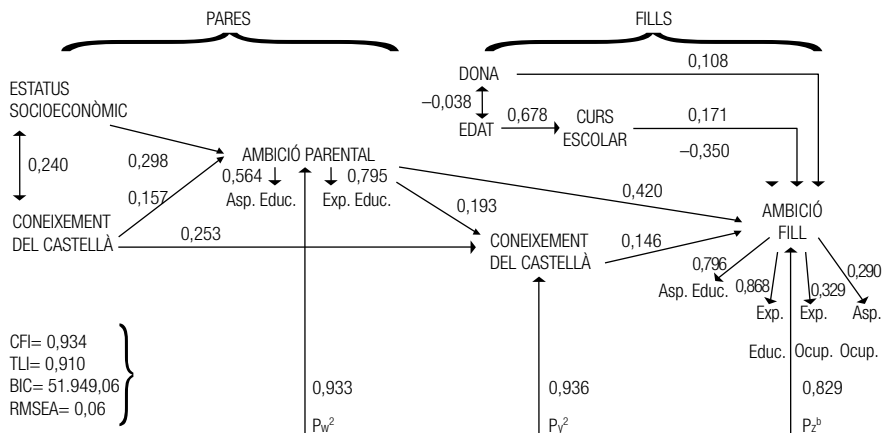
b. Es van incloure variables fictícies per a 14 nacionalitats. Només presentem els coeficients significatius.

$p < 0,10$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

El gràfic 6.7 mostra els resultats d'un model sintètic d'equacions estructurals basat en la mateixa anàlisi.⁽¹³⁾ Segons el que hi apareix, l'ambició parental és la que té més influència en les fites dels fills, per damunt d'altres predictors significatius com ara l'edat i el sexe dels fills i el coneixement del castellà. El model encaixa bé amb les prediccions de la teoria de Wisconsin sobre l'assoliment d'estatus (que hem vist al capítol 2) i fins i tot podem interpretar-lo com una actualització d'aquesta teoria al context espanyol. També concorda amb una de les prediccions bàsiques de la teoria de l'assimilació segmentada sobre el paper del capital humà dels pares i de les relacions intergeneracionals positives.

GRÀFIC 6.7

Un model estructural de l'ambició^a

a. Efectes estandarditzats.

b. Les variables P són efectes residuals, estimades com $P_i = \sqrt{(1-R_i^2)}$ en la qual i representa cada variable endògena.

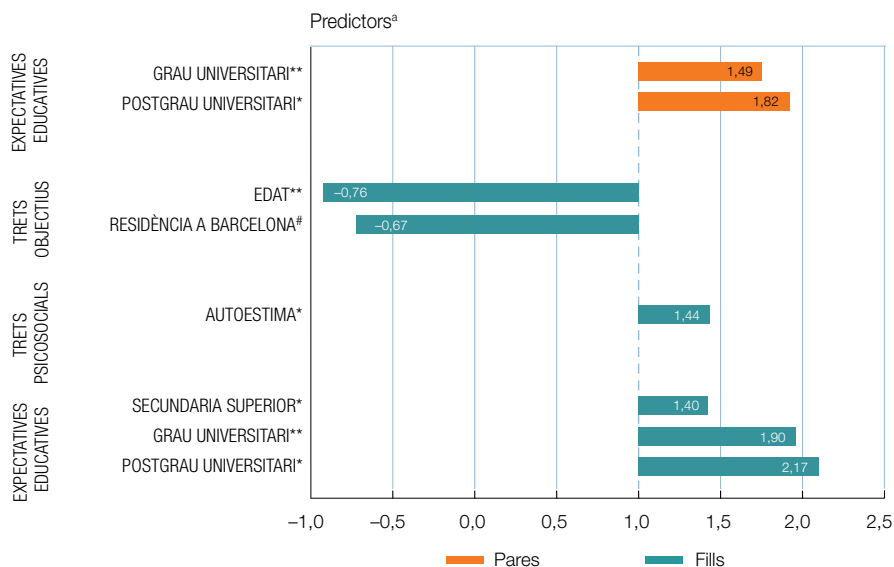
Per respondre la segona qüestió –en quina mesura les característiques dels pares afecten els resultats educatius a l'adolescència tardana, abans i després de controlar les característiques dels fills–, reprenem models de determinants de tres qüestions clau des del punt de vista educatiu –per-

(13) Per a aquest model es van construir dues variables latents: l'ambició parental, com a funció de les aspiracions i les expectatives educatives dels pares, i l'ambició dels fills, com a funció de les seves fites educatives i professionals futures. El model s'adequa raonablement a les dades.

manència a l'escola, tipus d'escola i notes acadèmiques– i les relacionem amb predictors parentals i predictors dels fills.⁽¹⁴⁾ Els gràfics 6.8a, 6.8b i 6.8c en resumeixen els resultats més significatius.

GRÀFIC 6.8.a

Influència dels pares i dels fills sobre el fet d'estar matriculats

Les barres representen coeficients logístics binaris exponenciats (*odds ratios*). Els valors més petits d'1 representen efectes negatius; els valors més grans d'1, positius. Només s'inclouen els efectes significatius.

a. Tots els predictors mesurats a les enquestes originals als fills i als pares, 2008 i 2010.

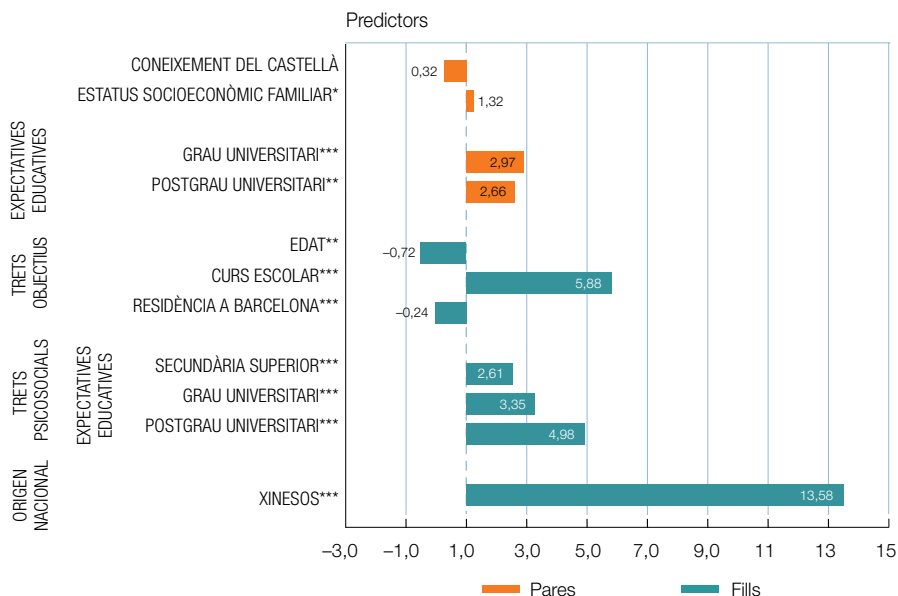
Es va comprovar així que els fills els pares dels quals esperaven que obtinguessin un grau universitari tenen el doble de possibilitats de continuar a l'escola que no pas la resta de la mostra. Al seu torn, els fills amb pares que esperaven que obtinguessin un postgrau tenen un 300% més de possi-

(14) Com abans, els dos primers resultats són dicotòmics i es modelen amb rutines de regressió logística; el tercer és una variable contínua (logaritmes de les notes) i es modela amb mínims quadrats ordinaris (MQO). Només s'inclouen casos de l'enquesta original, l'enquesta als pares i l'enquesta de seguiment, que tenen la informació completa. La primera columna de cada model inclou solament els predictors parentals; la segona hi afegeix les variables dels fills, inclòs l'origen nacional. El primer model de cadascun dels resultats mostra clarament que l'ambició parental té l'efecte positiu i significatiu que esperàvem sobre tots els indicadors d'èxit acadèmic. Per evitar la colinealitat només s'inclouen les expectatives parentals que, com hem vist abans, són el predictor més fort.

bilitats d'estar matriculats en estudis secundaris superiors o a la universitat. A l'enquesta de seguiment, les notes d'aquests joves eren un 10% més altes que les dels seus companys.

GRÀFIC 6.8.b

Influència dels pares i dels fills sobre el fet d'estar matriculats a secundària superior o a la universitat

Les barres representen coeficients de regressió logística ordenats. Només s'inclouen els efectes significatius.

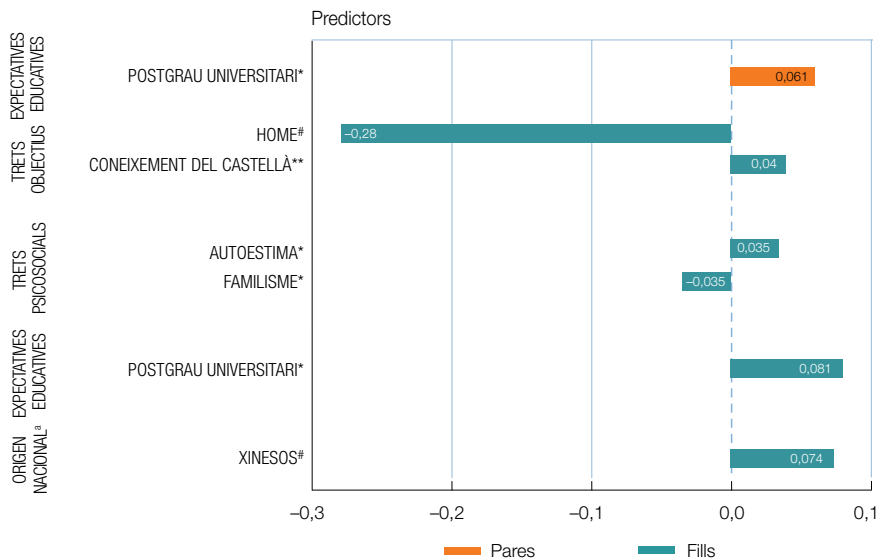
L'estatus socioeconòmic dels pares també mostra efectes positius sobre el tipus d'ensenyament seguit pels fills i sobre les seves notes, tot i que aquest efecte desapareix quan entren en l'equació les variables relacionades amb els fills. Aquest no és el cas de les expectatives dels pares, els efectes de les quals, tot i que reduïts, continuen sent positius i significatius fins i tot quan s'inclouen les mateixes expectatives dels fills a la sèrie de predictors. Això passa especialment amb el nivell més alt d'expectatives dels pares.

Hi ha dos resultats més que mereixen atenció. En primer lloc, el nivell de coneixement del castellà dels pares té un efecte significativament negatiu so-

bre les notes. Aquest resultat en part és justificat pel domini de l'idioma dels pares llatinoamericans, molts dels quals tenen orígens socioeconòmics modestos, ja que, quan es tenen en compte els orígens nacionals dels enquetats, aquest efecte negatiu es queda quasi en la meitat, mentre que l'efecte sobre les notes del propi domini de l'idioma que tenen els fills és positiu i significatiu. I, en segon lloc, amb tots els predictors de pares i fills controlats, l'únic efecte positiu de la nacionalitat és l'origen xinès. Un cop més, els estudiants xinesos que han continuat els estudis tenen més probabilitat significativament d'estar matriculats en nivells d'estudi més avançats i d'obtenir més bones notes que els seus companys estadísticament equivalents.

GRÀFIC 6.8.c

Influència dels pares i dels fills sobre les notes mitjanes (logaritme)

Les barres representen coeficients no estandaritzats de mínims quadrats ordinaris. Les notes han estat transformades en logaritmes per ajustar pel biaix de la distribució original.

a. S'inclouen variables fictícies de 14 nacionalitats.

$p < 0,10$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Deixant de banda les diferències causades per la nacionalitat, el relat principal revelat per aquesta part de la recerca sobre els efectes en els fills de les ambicions dels seus pares és que la influència d'aquestes ambicions

en l'èxit escolar dels joves és summament resistent. És evident que les pròpies expectatives dels fills tenen efectes més forts, una cosa que era previsible. La troballa clau, però, és que la influència de l'ambició dels pares no és del tot *filtrada* per les característiques dels fills, sinó que continua sent significativa en els èxits subsegüents. Aquest resultat dóna suport a les prediccions del model Wisconsin d'assoliment d'estatus sobre l'efecte significatiu de les altres persones importants, en particular dels pares, sobre l'èxit educatiu dels fills.

6.5. Un model sintètic del progrés educatiu

L'última part d'aquest capítol presenta un model sintètic dels assoliments educatius que utilitza tota la informació proporcionada en totes dues enquestes pels fills, l'original i la de seguiment. Un cop establert l'influx resistent de les expectatives dels pares, els factors que s'hi relacionen no els considerem en aquest model final, ja que això redueix dràsticament les dimensions de la mostra i elimina un nombre important de casos que d'una altra manera serien vàlids. Limitem, doncs, el model als factors objectius i psicosocials influents en els assoliments que es van mesurar a l'enquesta original i que tenen uns influxos fiables sobre els resultats del seguiment, i quantifiquem el pes d'aquests influxos sobre la base de dues variables latents: l'*ambició* dels fills, composta per una escala de quatre punts d'aspiracions i expectatives,⁽¹⁵⁾ i els *assoliments*, representats per les notes mitjanes i una escala de cinc punts de matriculació a l'ensenyament, des de «no matriculats» fins a «universitat».⁽¹⁶⁾

Tota teoria requereix simplificació: per a més claredat i parsimònia, ometem diversos dels predictors més febles, en favor d'aquells altres els efectes dels quals sobre una o totes dues variables latents han mostrat ser més fiables d'una manera consistent. D'altra banda, cerquem un model causal que sigui aplicable a tots els joves fills d'immigrants a Espanya, de manera que deixem de banda els orígens nacionals.

(15) 0 = secundària bàsica o formació professional mitjana; 1 = batxillerat o formació professional superior; 2 = grau universitari; 3 = títol de postgrau universitari.

(16) 0 = no matriculat; 1 = ESO, formació professional elemental; 2 = formació professional mitjana; 3 = batxillerat o formació professional superior; 4 = matriculació a la universitat o curs pont.

El model inclou cinc variables objectives exògenes:⁽¹⁷⁾ edat, sexe, lloc de naixement (Espanya), curs escolar el 2007-2008 i estatus socioeconòmic familiar. Aquests predictors afecten de manera diferent una sèrie de variables endògenes que inclouen el coneixement del castellà, l'autoestima i els plans educatius dels amics.⁽¹⁸⁾ Amb les dades transversals proporcionades per l'enquesta original era impossible establir un ordre causal entre els plans dels entrevistats i els dels seus amics; amb les dades longitudinals de l'enquesta de seguiment és possible provar inequívocament la hipòtesi que els plans educatius dels amics influeixen de manera significativa en el nivell d'ambició dels entrevistats.

Aquesta sèrie de predictors exògens i endògens de la primera adolescència es relaciona aleshores de diverses maneres amb les dues variables latents mesurades quatre anys més tard. La primera versió del model aporta una línia causal de l'ambició per l'èxit, d'acord amb la literatura científica existent, com també els mateixos resultats descrits més amunt. Altres predictors de l'assoliment inclouen el sexe, l'estatus socioeconòmic i el curs escolar.

En termes substantius, el model⁽¹⁹⁾ aconsegueix explicar el 81% de la variància en la variable dependent principal (l'assoliment). No és sorprenent que l'ambició és, amb molta diferència, el factor més determinant de l'èxit.⁽²⁰⁾ Després segueixen l'estatus socioeconòmic i el sexe, ja que els homes, tal com hem mostrat reiteradament en les anàlisis precedents, es troben en un desavantatge acadèmic considerable.⁽²¹⁾

El curs escolar a la primera adolescència també té una forta influència sobre l'èxit escolar dels nois i noies, però això és una conseqüència directa de la probabilitat més alta que els alumnes originalment entrevistats que feien els últims cursos de l'ESO se situïn, quatre anys després, en ni-

(17) El model ha estat estimat amb la rutina MPLus (models d'equacions estructurals simultànies).

(18) Aquestes variables també es van mesurar a l'enquesta original: el coneixement del castellà i l'autoestima són índex compostos, tal com hem descrit anteriorment; els «plans dels amics» és una escala de tres punts que en una anàlisi prèvia va mostrar tenir una estreta correlació amb el nivell d'ambició a la primera adolescència dels mateixos enquestats (0 = menys que batxillerat; 1 = batxillerat o formació professional mitjana i superior; 3 = universitat).

(19) L'estimació del model feta amb el programa MPLus va donar com a resultat estadístics acceptables de bondat d'ajust (RMSEA = 0,064; CFI = 0,992; TLI = 0,987). Un dels motius d'aquests resultats satisfactoris és la parsimònia del model, ja que només utilitza 36 dels 56 graus de llibertat disponibles a les dades.

(20) L'efecte és 12 vegades el seu error estàndard.

(21) Aquest efecte, també bastant fort, assoleix cinc vegades el seu error estàndard.

vells més avançats d'ensenyament que no pas els que feien els primers cursos. Com a tal, aquesta variable funciona com a control i el seu coeficient no té implicacions teòriques importants.

El model també aconsegueix explicar gairebé el 20% de la variància en l'ambició. En aquest cas l'efecte positiu més fort es correspon amb els plans educatius dels amics a la primera adolescència;⁽²²⁾ també tenen una influència considerable el coneixement del castellà i l'autoestima.⁽²³⁾ En sentit contrari, les influències negatives sobre l'ambició estan associades amb l'edat i el sexe (masculí), ja que, com hem observat, els alumnes amb una edat més gran que la de la seva cohort en el curs escolar tendeixen a ajustar a la baixa les seves ambicions educatives amb conseqüències negatives pel que fa a l'èxit assolit, mentre que, tant en ambició com en resultats educatius, els homes van endarrerits respecte a les dones. El model a què ens referim proporciona, doncs, una síntesi satisfactòria dels factors causals que desemboquen en més o menys èxit escolar a l'adolescència tardana.

Amb tot, aquest model té encara un inconvenient, i és que, com que les dues variables latents s'han mesurat alhora a l'enquesta de seguiment, hi ha una possibilitat real que s'influeixin l'una a l'altra. Altrament dit, mentre que resulta molt plausible que l'ambició causi l'èxit, en línia amb tota la literatura existent, també és plausible que el rendiment acadèmic influeixi sobre les fites educatives futures: l'èxit a l'escola hauria d'animar els joves a proposar-se fites més altes, mentre que el fracàs pot fer que les ajustin a la baixa. Això requereix una modificació del model per fer-lo no recursiu, és a dir, representatiu d'un bucle causal.

MPlus dona la possibilitat d'estimar aquest model creant un efecte en revers de l'èxit a l'ambició. No tots els models no recursius quadren, però per sort el nostre sí que ho fa, i de fet millora el diagnòstic respecte al model anterior. El gràfic 6.9 presenta aquest nou model. Com podem veure, l'efecte causal de l'ambició a l'èxit continua sent positiu i molt fort (ultrapassa 12 vegades el seu error estàndard). No obstant això, l'efecte oposat també és positiu i molt significatiu. Els altres efectes causals descrits més

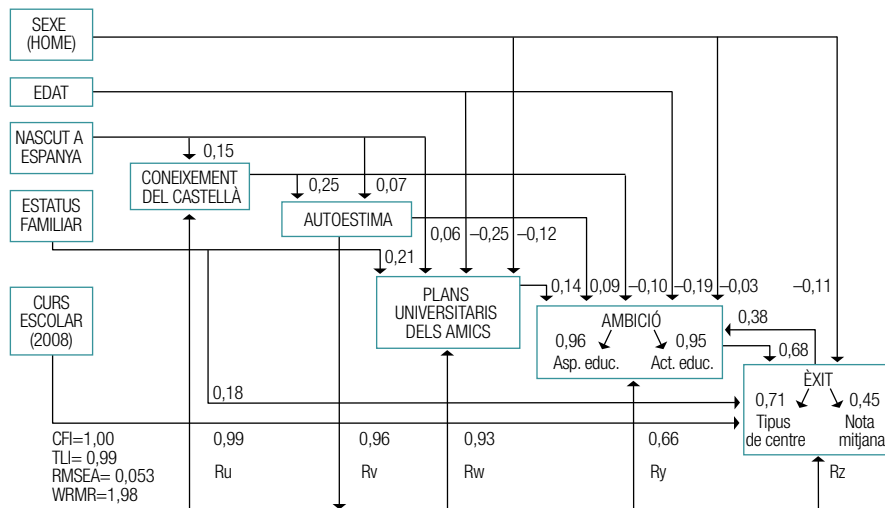
(22) L'efecte dels plans dels amics assoleix vuit vegades el seu error estàndard.

(23) Tots dos efectes multipliquen per cinc el seu error estàndard.

amunt es mantenen igual, tant en direcció com en força.⁽²⁴⁾ Per aquest motiu, adoptem aquest model com la interpretació causal última que resumeix els nostres resultats.

Gràfic 6.9

Un model causal no recursiu del progrés educatiu en els fills d'immigrants a Espanya, 2012

Les xifres són coeficients estandarditzats. Tots són significatius al nivell 0,001. Els coeficients residuals (Rs) es computen com $\sqrt{(1-R^2)}$ per a cada variable endògena.

6.6 Conclusió

Com es relacionen aquests resultats amb les prediccions sobre la integració dels fills dels immigrants avançades per les diverses teories? No hi ha cap criteri més important a l'hora de valorar el procés d'adaptació dels joves fills d'immigrants que el seu progrés educatiu. Si hem de jutjar per aquest criteri, els descendents d'immigrants a Espanya no han tingut una actuació estel·lar, però tampoc un fracàs absolut. El més preocupant és el

(24) Els criteris CFI i TLI d'ajust del model es mantenen igual, però, de manera crucial, l'error quadràtic mitjà d'aproximació (RMSEA) que incorpora no tan sols l'ajust del model sinó la seva parsimònia, baixa a 0,05, la qual cosa indica un model totalment satisfactori.

15% que ha abandonat els estudis, juntament amb l'11% que encara cursa l'ESO amb més de 16 anys i un altre 4% adicional que continua fent cursos compensatoris (PQPI). Les causes de l'abandonament escolar i el baix rendiment han estat examinades acuradament en aquest capítol i ofereixen una base empírica fiable per abordar els problemes als quals s'enfronten els joves. D'altra banda, aproximadament la meitat d'aquesta població d'origen immigrant ha aconseguit cursar l'ensenyament secundari superior o fins i tot s'ha matriculat a la universitat amb un bon rendiment. L'aparició de camins divergents confirma les expectatives de la teoria de l'assimilació segmentada, no tan sols pel que fa a la seva presència sinó també els seus determinants.

Malgrat aquestes diferències, altres evidències donen suport a la tendència general cap a una convergència amb el corrent general. En termes d'ambició cap al futur i d'actituds escolars, els fills dels immigrants no difereixen significativament dels de la població autòctona. Van una mica endarrerits quant al rendiment escolar mesurat per les qualificacions, però la diferència no és insalvable ni tan gran com la que observem en altres països europeus.⁽²⁵⁾ L'avantatge constant en tots els indicadors de progrés demostrada per les dones no és exclusiva dels fills dels immigrants a Espanya, ja que també es manifesta entre les filles dels espanyols i ha estat observada repetidament tant entre els joves d'origen immigrant com d'origen autòcton en altres països.

Els joves d'algunes nacionalitats, especialment els marroquins i alguns llatinoamericans, van per darrere en molts dels indicadors de progrés. Aquest resultat, atribuïble en bona part a l'origen socioeconòmic modest dels pares, hauria d'alertar les autoritats sobre els problemes específics que han d'afrontar aquests grups. Juntament amb els estudiants més grans, aquests són els que presenten més risc de fracàs escolar i, per tant, aquells en els quals els responsables educatius i governamentals haurien de centrar l'atenció per prevenir aquests resultats en el futur.

(25) De tota manera ens hauriem de preguntar què vol dir això, ja que, segons els estudis PISA, molts dels països on la diferència és més gran són també aquells en què els autòctons tenen els resultats més alts i, per tant, els que tindrien sistemes educatius de més qualitat.

VII. Ocupacions, renda i assimilació descendent

Aquest últim capítol empíric complementa els anteriors amb l'examen de variables econòmiques que inclouen la renda familiar, la incorporació al mercat laboral i les aspiracions i les expectatives ocupacionals.⁽¹⁾

7.1. Els ingressos familiars

La primera sèrie de resultats completa i actualitza els exposats al capítol 4 sobre les condicions econòmiques familiars en presentar xifres més actuals (corresponents al 2012) i comparar-les amb les dels pares autòctons. Les taules 7.1 i 7.2 recullen les dades pertinents. La primera es refereix a la renda familiar i mostra les modestes circumstàncies econòmiques de les famílies immigrants. Com que la gran majoria d'enquestats viuen encara amb els pares, podem interpretar aquestes xifres com ingressos familiars. Més d'una tercera part d'aquestes famílies han d'arribar a final de mes amb menys de 1.000 euros, i més de la meitat guanyen 1.500 euros o menys. A l'altre extrem, les famílies amb ingressos per damunt dels 2.000 euros mensuals representen únicament el 15% de la mostra.

No hi ha diferències significatives per sexe en aquesta variable. Existeix un petit avantatge predictable entre els joves fills d'immigrants que van anar a escoles concertades, i un avantatge menys esperat entre els residents a Ma-

(1) Capítol redactat amb la col·laboració de William Haller (Universitat de Clemson).

drid. Cap d'aquestes diferències, però, és important.⁽²⁾ La diferència realment significativa té lloc en relació amb les famílies autòctones. Gairebé el 40% dels joves autòctons viuen en famílies que tenen ingressos de 2.000 euros o més, més del doble que la proporció corresponent de famílies immigrants. Tan sols el 13% de les famílies espanyoles sobreviuen amb menys de 1.000 euros mensuals.⁽³⁾

TAULA 7.1

Renda familiar

	MENYS DE 1.000 €	ENTRE 1.000 € I 1.500 €	ENTRE 1.500 € I 2.000 €	MÉS DE 2.000 €	n
Fills d'immigrants^a					
Total	36,99	28,63	19,20	15,18	4.603
Sexe					
Dones	41,13	27,58	17,88	13,41	2.300
Homes	32,80	29,70	20,54	16,96	2.293
	V= 0,075	Khi ² = 8,13 (n.s.) ^b			
Tipus d'escola					
Pública	38,23	29,47	18,85	13,45	3.539
Concertada	26,47	25,52	21,55	26,47	631
	V= 0,142	Khi ² = 84,11***			
Ciutat de residència:					
Madrid	36,27	28,62	20,43	14,68	2.501
Barcelona	37,83	28,62	17,70	15,85	2.107
	V= 0,067	Khi ² = 22,19**			
Autòctons^c					
Total	13,03	25,01	24,41	37,55	1.811
Sexe:					
	nois > noies				
	V= 0,129*	Khi ² = 30,37***			
Tipus d'escola:					
	n.s. ^b				
Ciutat de residència:					
	n.s.				

S'exclouen els valors perduts.

a. Mostra unificada de fills d'immigrants, 2012.

b. n.s.: no significatiu estadísticament.

c. S'omet el desglossament detallat. Disponible si es demana als autors.

* p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

(2) Com hem vist en capítols anteriors, la significació estadística, indicada per l'estadístic khi², es veu influida per les dimensions de la mostra. A les mostres grans com aquesta és millor confiar en el coeficient V perquè és indiferent a la mida de la mostra. En aquesta anàlisi seguim el criteri de 0,10 com indicatiu d'una relació si més no moderadament forta.

(3) Per evitar un excés de dades, ometem el desglossament de la mostra d'autòctons per sexe, tipus d'escola i ciutat de residència, però indiquem els casos en què aquestes diferències són estadísticament significatives.

Les dades sobre l'habitatge de la taula 7.2 van en aquesta mateixa línia. Més de la meitat de les famílies immigrants viuen en règim de lloguer i no hi ha diferències significatives per sexe o ciutat de residència. No obstant això, hi ha una diferència significativa a favor dels enquestats que van anar a escoles concertades, però aquestes diferències empal·lideixen quan comparem les famílies immigrants amb les autòctones: menys del 10% d'aquestes darreres viuen de lloguer i quasi el 90% són propietàries de la casa on viuen. L'arrelada tendència espanyola a posseir l'habitatge propi queda ben reflectida en aquestes xifres.⁽⁴⁾

TAULA 7.2

Titularitat de l'habitatge

	LLOGUER	PROPIETAT	ALTRES	n
Fills d'immigrants^a				
Total	53,55	40,24	6,21	5.312
Sexe				
Dones	52,49	40,51	7,00	2.671
Homes	54,61	39,96	5,43	2.633
	V= 0,039	Khi ² = 8,11 (n.s.) ^b		
Tipus d'escola				
Pública	54,94	39,19	5,87	3.988
Concertada	43,25	51,98	4,77	733
	V= 0,094	Khi ² = 41,81***		
Ciutat de residència:				
Madrid	52,20	40,98	6,82	1.906
Barcelona	55,03	38,78	6,19	1.89
	V=0,053	Khi ² = 10,58*		
Autòctons^c				
Total	8,33	86,22	5,45	1.945
Sexe:	n.s. ^b			
Tipus d'escola:	n.s.			
Ciutat de residència:	n.s.			

S'exclouen els valors perduts.

a. Mostra unificada de fills d'immigrants, 2012.

b. n.s.: no significatiu estadísticament.

c. S'omet el desglossament detallat. Disponible si es demana als autors.

* p<0,05 *** p<0,001

(4) Contràriament al que passa als països del nord d'Europa, on l'habitatge es percep com un servei, la població espanyola –de la mateixa manera que la nord-americana– percep la propietat de la casa on viu com el fonament principal de la seva seguretat i riquesa econòmica.

7.2. La inserció laboral i les aspiracions ocupacionals dels joves

7.2.1. La inserció en el mercat laboral i les condicions de treball

La crisi econòmica que afectava de ple Espanya quan es va fer l'enquesta de seguiment del 2012 sembla que ha tingut el resultat inesperat però favorable de mantenir molts dels joves fills d'immigrants a l'ensenyament. Una opinió generalitzada entre el personal de les escoles a l'època en què es va fer l'enquesta original (2007-2008) és que molts adolescents, tant fills d'immigrants com d'autòctons, abandonaven els estudis abans d'hora a causa de la facilitat amb què trobaven feines que no requerien qualificació i que, no obstant això, estaven ben remunerades. La profunda recessió econòmica ha dut a la desaparició d'aquestes oportunitats en el mercat laboral i, amb això, ha afavorit la permanència dels joves a l'escola. Com veiem a la taula 7.3, només el 12% dels fills d'immigrants tenien feina en el moment de l'enquesta de seguiment. Aquesta xifra no tan sols coincideix amb la del resultat sobre l'abandonament escolar esmentada al capítol 6, sinó que hi aporta una validació addicional.

A la taula 7.3 observem també que més del 80% dels que estan treballant ho fan a temps parcial, un resultat que fa palesa una feble inserció laboral. Hi ha una proporció prou més gran de nois treballant a temps complet, tot i que la diferència no és significativa estadísticament. En canvi, sí que resulten significatives les diferències entre totes dues ciutats: els residents a Madrid tenen més probabilitat d'estar treballant a temps complet que no pas els residents a Barcelona. Això sembla apuntar al fet que hi ha més oportunitats laborals a la capital, tot i que ara com ara no podem confirmar aquesta explicació.

La diferència més significativa la trobem en la inserció laboral dels fills d'immigrants en comparar-la amb la dels fills d'autòctons, i no tant en les xifres dels que diuen estar treballant com en les dels que ho fan a temps parcial, molt més altes entre els autòctons. Quasi tots els enquetats a la mostra d'autòctons que afirmen estar treballant diuen que ho fan en feines a temps parcial. Això suggereix que, per a aquests joves, el treball és una activitat que compaginen amb els estudis. Els adolescents amb feines a temps complet es troben amb més freqüència entre els fills d'immigrants.

TAULA 7.3

Joves ocupats i tipus d'ocupació

	TREBALLEN ACTUALMENT	TIPUS D'OCUPACIÓ (SI TREBALLEN)		n
		A TEMPS COMPLET	A TEMPS PARCIAL	
Fills d'immigrants^a				
Total:	11,9	22,5	77,5	5.323
Sexe:				
Dones	13,0	19,3	80,7	2.679
Homes	10,8	26,3	73,7	2.644
	V=0,033 $\text{Khi}^2 = 5,97^*$	V=0,083	$\text{Khi}^2 = 4,43^*$	
Tipus d'escola:				
Pública	13,0	30,6	69,4	3.149
Concertada	11,8	19,5	80,5	651
	V=0,13 $\text{Khi}^2 = 0,62$ (n.s.)	V= 0,090	$\text{Khi}^2 = 3,91^*$	
Ciutat de residència:				
Madrid	13,4	26,6	73,4	2.822
Barcelona	10,3	16,5	83,5	2.509
	V=0,048 $\text{Khi}^2 = 12,17^{***}$	V=0,119	$\text{Khi}^2 = 9,07^{**}$	
Autòctons^c				
Total	9,1	4,9	95,1	1.951
Sexe				
	n.s. ^b	n.s.		
Tipus d'escola:				
	n.s.	A temps complet	Concertada > pública	
		V=0,200	$\text{Khi}^2 = 7,27^{**}$	
Ciutat de residència:				
	n.s.	n.s.		

S'exclouen els valors perduts.

a. Mostra unificada de fills d'immigrants, 2012.

b. n.s.: no significatiu estadísticament.

c. S'omet el desglossament detallat. Disponible si es demana als autors.

* p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

La impressió que la inserció laboral és feble es veu reforçada per les xifres de la taula 7.4, que indiquen que a totes dues mostres més de la meitat dels qui treballen no tenen contracte, és a dir, que tenen feines informals. Per comparació, menys del 15% dels joves –tant fills d'immigrants com d'autòctons– tenen un contracte laboral indefinit. Entre els nois hi ha una tendència significativa a treballar amb contracte, encara que sigui temporal, mentre que la majoria de noies treballen de manera informal.

Els residents a Madrid no tan sols tenen més probabilitat de treballar a temps complet, sinó de fer-ho amb alguna mena de contracte, una diferència que apareix en totes dues mostres. Entre els adolescents, l'ocupació informal sembla que és més freqüent a Barcelona.

TAULA 7.4

Contracte de treball i remuneració (si treballen)

	CONTRACTE			REMUNERACIÓ			n
	TREBALLA SENSE CONTRACTE	AMB CONTRACTE INDEFINIT	ALTRES CONTRACTES	MENYS DE 600 €	600 € A 1.000 €	MÉS DE 1.000 €	
Fills d'immigrants^a							
Total	52,2	11,3	36,5	73,6	21,9	4,5	640
Sexe:							
Dones	56,3	12,7	31,0	77,6	19,5	2,9	343
Homes	47,2	10,0	42,8	68,7	25,0	6,3	284
	V=0,119 Khi ² = 9,05 [#]			V=0,130 Khi ² = 10,56 [#]			
Tipus d'escola							
Pública	47,4	10,5	42,1	86,3	10,9	2,9	409
Concertada	55,8	10,4	33,8	88,5	6,6	4,9	77
	V=0,092 Khi ² = 4,12 (n.s.)			V=0,064 Khi ² = 1,66 (n.s.)			
Ciutat de residència:							
Madrid	50,4	13,5	36,1	69,4	25,3	5,3	379
Barcelona	54,8	7,7	37,5	80,0	16,8	3,2	250
	V=0,142 Khi ² = 12,94 [*]			V=0,136 Khi ² = 11,61 [#]			
Autòctons							
Total	53,7	14,7	31,6	85,7	10,3	4,0	177
Sexe: Algun tipus de contracte: homes > dones							
	V=0,223 Khi ² = 9,20 [#]			n.s. ^b			
Tipus d'escola: Algun tipus de contracte: concertada > pública							
	V=0,292 Khi ² = 15,14 ^{**}			n.s.			
Ciutat de residència: Algun tipus de contracte: Madrid > Barcelona							
	V=0,259 Khi ² = 11,70 [*]			n.s.			

S'exclouen les dades perdudes.

a. Mostra unificada de fills d'immigrants, 2012.

b. n.s.: no significatiu estadísticament.

c. S'omet el desglossament detallat. Disponible si es demana als autors.

p<0,10 *p<0,05 **p<0,001

Al voltant del 75% dels joves que treballen guanyen menys de 600 euros el mes. D'altra banda, menys del 5% tenen remuneracions que passin dels 1.000 euros. Al seu torn, les noies tenen significativament menys probabilitat d'arribar a aquesta quantitat. La proporció d'ingressos baixos entre els joves autòctons és de més del 85%. Això confirmaria la conclusió que la participació en el mercat laboral per a aquests joves és, sobretot, una activitat complementària. Aquesta tendència també és majoritària entre els fills d'immigrants, tot i que presenten una tendència significativament més alta cap a una participació seriosa en el mercat laboral, especialment entre els nois. Entre les noies, la majoria de les feines que fan són informals i molt majoritàriament mal remunerades.

7.2.2. Les aspiracions i expectatives ocupacionals

Les aspiracions ocupacionals es mesuren a l'enquesta de seguiment mitjançant una pregunta oberta en què es demana als enquestats quina feina els agradaria tenir quan tinguin 35 anys. Les expectatives ocupacionals es van mesurar preguntant als enquestats si creien que podrien assolir les fites que es proposaven. Les respostes obertes sobre les aspiracions ocupacionals van ser recodificades per transformar-les a l'escala de prestigi ocupacional PRESCA2, descrita en capítols anteriors. El rang de l'escala, en aquest cas, va de 65 a 235. Com podem veure a la taula 7.5, la puntuació mitjana a la qual aspiren se situa a la meitat de l'escala PRESCA2, la qual cosa correspon a ocupacions tècniques i professionals baixes. Un cop més, les noies exhibeixen aspiracions significativament més elevades. No hi ha diferències importants per tipus d'escola o ciutat de residència.

Més del 70% dels fills d'immigrants creuen, durant l'adolescència tardana, que podran acomplir les seves aspiracions ocupacionals, sense diferències significatives per sexe, tipus de centre escolar o ciutat de residència. Això deixa una clara impressió que l'àmplia majoria de la mostra aspira a fites relativament moderades, però subjectivament assolibles. Aquesta orientació no difereix gaire de la dels joves autòctons. Com podem observar a la filera inferior de la taula 7.5, les seves aspiracions estan més o menys en el mateix rang. Les noies autòctones són les que tenen fites ocupacionals més altes, però per un marge que no és significatiu. La creença en la possibilitat d'assolir aquestes fites és gairebé la mateixa, la qual cosa confirma, un cop més,

la conclusió que els fills dels immigrants i els fills de la població autòctona a Espanya comparteixen el mateix univers cultural.

TAULA 7.5

Aspiracions i expectatives ocupacionals

	ASPIRACIONS OCUPACIONALS		EXPECTATIVES OCUPACIONALS (CREUEN QUE ASSOLIRAN LES ASPIRACIONS)	
	Puntuació mitjana de prestigi ^a	n ^b	%	n ^b
Fills d'immigrants				
Total	146,31	4.485	70,31	5.255
Sexe				
Dones	148,49	2.304	69,90	2.641
Homes	144,00	2.181	70,76	2.603
	t= 3,54***		V=0,030	Khi ² = 4,75 n.s.
Tipus d'escola				
Pública	148,47	3.386	70,0	3.385
Concertada	150,89	641	73,2	640
	t= 1,32 n.s. ^c		V=0,026	Khi ² = 3,07 n.s.
Ciutat de residència				
Madrid	145,62	2.369	70,99	2.785
Barcelona	147,10	2.127	69,55	2.466
	t=1,17 n.s.		V=0,028	Khi ² = 4,26 n.s.
Autòctons^c				
Total	150,66	1.639	67,68	1.906
Sexe:				
Dones	152,08	758	67,66	872
Homes	149,44	881	67,70	1.034
	t=1,28 n.s.		V=0,067	Khi ² = 9,06*
Tipus d'escola:				
Pública	150,59	1.513	67,56	1.763
Concertada	150,64	130	70,07	147
	t=0,01 n.s.		V=0,023	Khi ² = 1,04 n.s.
Ciutat de residència:				
Madrid	147,02	797	68,17	955
Barcelona	153,60	846	67,33	955
	t= 3,40***		V=0,018	Khi ² = 0,63 n.s.

S'exclouen els valors perduts.

a. Puntuacions a l'escala de prestigi ocupacional PRESCA2. Rang: 65-235.

b. Mostra unificada de fills d'immigrants, 2012.

c. n.s.: no significatiu estadísticament.

* p<0,05 *** p<0,001

Una altra pregunta del qüestionari de seguiment abordava la qüestió de les aspiracions ocupacionals d'una manera diferent: proposava una llista d'ocupacions i preguntava als enquestats quina s'acostava més al tipus de feina que els agradaria fer quan tinguessin 35 anys de mitjana. Les respostes assenyalen algunes diferències per ciutat de residència i tipus de centre, però són petites per comparació amb la diferència observada entre els sexes. La taula 7.6 presenta aquests resultats; una mirada a la part inferior mostra que aquestes diferències proporcionen el valor més alt de khi² produït fins ara per aquesta anàlisi, juntament amb el coeficient de força d'associació més alt: un notable 0,43.

TAULA 7.6

Detall de les aspiracions ocupacionals per sexe

En percentatges

OCUPACIONS	FILLS D'IMMIGRANTS			AUTÒCTONS		
	DONES	HOMES	TOTAL	DONES	HOMES	TOTAL
Oficinista/venedor(a)	8,78	6,11	7,45	5,96	4,05	4,90
Infermer(a)	10,4	2,44	6,45	8,06	1,54	4,49
Tècnic(a) informàtic(a)	2,14	20,43	11,22	2,45	16,51	10,15
Executiu(-va) d'empresa	16,17	10,91	13,56	9,11	13,32	11,42
Enginyer(a)	4,84	16,49	10,62	3,86	18,82	12,05
Professor(a)	10,91	5,61	8,28	23,6	9,46	15,86
Advocat(-da)	8,09	3,44	5,78	4,56	2,9	3,65
Metge(-essa)	11,1	3,83	7,49	10,05	4,73	7,14
Altres	27,57	30,74	29,15	35,35	28,65	30,34
n ^a	2.622	2.584	5.206	856	1.036	1.892
	V=0,428	Khi ² = 951,82***		V=0,417	Khi ² = 329,07***	

S'exclouen els valors perduts.

a. Mostra unificada de seguiment i reemplaçament, 2012.

*** Probabilitat de diferència deguda a l'atzar, menys d'un 1%.

Aquestes importants diferències s'expliquen per les eleccions ocupacionals marcadament diferents segons el sexe. La probabilitat de triar infermeria com a carrera desitjada és cinc vegades més alta entre les noies que no pas entre els nois; els nois, en canvi, tenen una probabilitat deu vegades més elevada de voler ser tècnics informàtics. Als nivells professionals més alts, tres vegades més dones que homes aspiren a ser metges, advocats o professors; els homes, en canvi, trien l'enginyeria per un marge de quatre a un. Aquestes diferències reflecteixen clarament el caràcter lligat al gènere de les ocupacions al mercat laboral espanyol.

Aquesta darrera conclusió es veu reforçada pel patró de respostes a la mostra d'autòctons que figura a la dreta de la taula 7.6. Un cop més, s'assembla al que observàvem entre els joves fills d'immigrants: la infermeria i el trio de medicina, dret i docència són l'elecció més freqüent entre les noies autòctones, mentre que els nois s'inclinen per l'enginyeria i la informàtica. A les categories inferior –comerç i oficinistes– i superior –executius d'empresa–, les diferències vinculades al gènere són menys pronunciades.

Finalment, també ha estat possible d'observar l'evolució de les aspiracions ocupacionals en el temps. Aquí ens trobem amb resultats contradictoris. La taula 7.7 mostra que la proporció dels qui aspiren a ocupar llocs com a professionals o executius va augmentar visiblement per a tots dos sexes entre el 2008 i el 2012. No obstant això, les puntuacions mitjana i mediana de prestigi ocupacional van minvar uns 10 punts entre tots dos anys. La primera sèrie de resultats encaixa amb els que exposàvem al capítol anterior, que indicaven un augment de les aspiracions i expectatives educatives en el temps. I la segona suggereix que si bé, d'una banda, s'han fet comunes les aspiracions a professionals i executius, de l'altra les expectatives s'han tendit a desplaçar cap a nivells més realistes. Aquesta tendència també coincideix amb els resultats de la taula 7.6, que indiquen que només una minoria dels enquestats de tots dos sexes aspiren a exercir una professió de nivell universitari (professor, advocat, metge o enginyer) quan tinguin 35 anys. La tendència general, doncs, és la d'aspirar a una educació universitària, però no dirigida a ocupar els llocs més alts en la jerarquia ocupacional espanyola.

TAULA 7.7

Aspiracions ocupacionals dels fills d'immigrants en el temps

Percentatge que aspira a una ocupació de professional/executiu a l'edat adulta

	2008	2012 ^a
Dones	46,47	51,11
Homes	33,48	40,29
Total	39,86	45,74
Puntuació mitjana en l'escala de prestigi professional		
Dones	158,63	148,49
Homes	152,16	144,00
Total	155,38	146,30
Puntuació mediana de prestigi ocupacional		
Dones	158,49	141,25
Homes	138,03	131,83
Total	152,38	138,03

a. Només mostra de seguiment.

7.3. Els determinants de la inserció laboral, els ingressos inicials i les aspiracions ocupacionals

Aquesta secció examina els determinants esmentats: la inserció en el mercat laboral, les remuneracions inicials i les aspiracions ocupacionals. Les dues primeres se centren en realitats presents, mentre que la tercera resumeix les fites de futur. És possible argumentar que a l'adolescència tardana, les fites de futur se centren en les ocupacions, ja que els nivells educatius ja han estat assolits o són raonablement a l'abast. Per aquest motiu, hem optat per examinar les aspiracions ocupacionals.

7.3.1. La incorporació al mercat laboral

Per tractar aquest punt, seguim la pauta dels capítols anteriors i fem una sèrie de càlculs estadístics complexos: relacionem l'entrada al mercat laboral, en primer lloc, amb les nacionalitats d'origen i, tot seguit, amb les variables objectives i psicosocials que ja hem considerat a les anàlisis an-

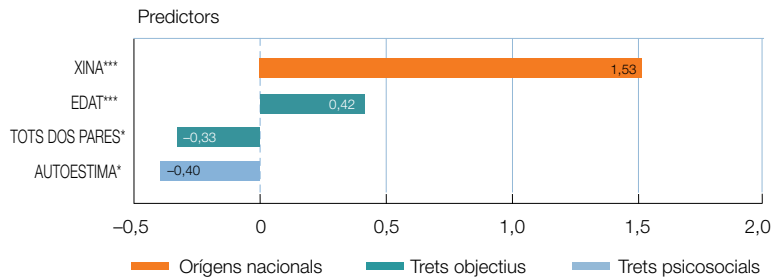
teriors.⁽⁵⁾ El gràfic 7.1 mostra els resultats més significatius, un cop incorporades totes les variables.

Hi ha una nacionalitat –la xinesa– que destaca en l’entrada al mercat laboral: la probabilitat que els enquestats d’origen xinès estiguin treballant és quasi quatre vegades més alta que la de la resta de la mostra. Aquest resultat es correspon perfectament amb la manca d’interès en el sistema educatiu espanyol manifestat pels pares xinesos i la seva aspiració alternativa d’èxit empresarial, una alternativa que transmeten als seus fills.

Quan introduïm altres variables a l’equació, apareixen tres importants efectes addicionals. Com era previsible, les probabilitats d’incorporació al mercat laboral augmenten amb l’edat; cada any addicional l’augmenta prop del 52%.

GRÀFIC 7.1

Determinants de l’entrada al mercat laboral dels fills d’immigrants, 2012^a

a. Coeficients logístics ordenats de manera que indiquen els efectes sobre l’ocupació a temps complet.
* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

(5) Com en anàlisis prèvies, examinem el perquè de cada resultat mitjançant una sèrie de regressions amb errors estàndards robustos i eliminant per llista les dades que manquen. La incorporació al mercat laboral es codifica de dues maneres diferents: com una dicotomia en què s’atorga el valor 1 als qui treballen actualment i el 0 als altres, i com una variable ordinal en què es codifica amb 2 la feina a temps complet, amb 1 la feina a temps parcial i amb 0 els qui no treballen. Així, la primera versió d’aquest resultat es modela amb una rutina de regressió logística binària, i la segona, amb la d’una regressió logística ordenada.

Al contrari, el fet d'haver crescut en famílies amb tots dos pares presents redueix de manera significativa l'ocupació prematura. Tot i que l'estatus socioeconòmic familiar no hi té un efecte considerable, la influència de la composició familiar és congruent amb les prediccions de les teories de l'assoliment d'estatus i de l'assimilació segmentada sobre els efectes positius de l'ambient familiar. La presència de tots dos pares dissuadeix els fills de començar a treballar prematurament, i en canvi els anima a continuar estudiant. En relació amb els altres joves, la presència de tots dos pares redueix aproximadament un 25% la probabilitat d'una entrada prematura en el mercat laboral.

Finalment, l'autoestima també redueix en una xifra semblant la probabilitat d'estar treballant a temps parcial o complet. En línia amb les expectatives teòriques, els joves que han estat capaços de conservar una millor imatge d'ells mateixos durant la primera adolescència, anys més tard es mostren menys inclinats a abandonar els estudis a canvi d'una feina mal pagada. Per prevenir l'ocupació prematura, doncs, dues variables clau són mantenir les famílies intactes i protegir l'autoestima dels fills.

7.3.2. Els ingressos

En relació amb els joves que ja treballen, una segona consideració important són els determinants de la remuneració. El gràfic 7.2 en mostra els resultats més importants.⁽⁶⁾

La primera cosa que advertim quan limitem l'anàlisi a les nacionalitats d'origen és que els joves d'origen xinès perceben les remuneracions més elevades, una conseqüència directa de la presència més estesa que tenen en l'ocupació i de la seva orientació empresarial. Al costat oposat se situen els joves de Guinea Equatorial, que perceben, amb diferència, els salaris més baixos. Aquests joves, predominantment negres, es tendeixen a concentrar en feines informals mal remunerades,⁽⁷⁾ de manera que l'efecte ne-

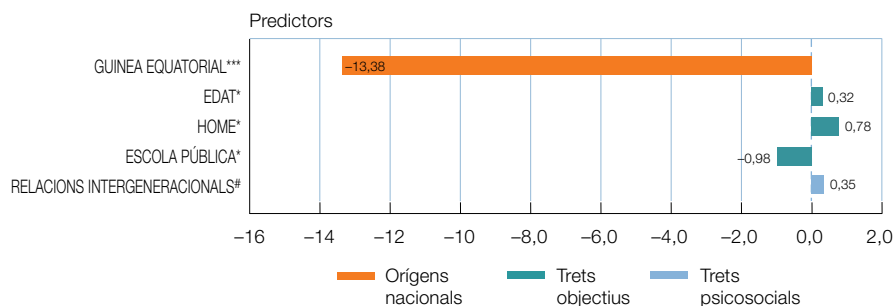
(6) Per analitzar-los, codifiquem els ingressos d'acord amb les tres categories que veïem a la taula 7.4 i els treballem amb regressions logístiques ordenades en la seqüència que hem fet servir abans (origens nacionals – variables objectives – variables psicosocials).

(7) L'elevat coeficient associat a Guinea Equatorial probablement és una conseqüència del petit nombre d'enquestats d'aquesta nacionalitat que estan treballant.

gatiu de l'ascendència guineana és resistent i continua sent significatiu quan introduïm altres variables a l'equació.

GRÀFIC 7.2

Determinants de les remuneracions entre els joves de la segona generació que treballen, 2012^a

a. Coeficients logístics ordinals expressats segons la probabilitat de percebre ingressos més alts.
p<0,10 *p<0,05 *** p<0,001

Entre els altres predictors considerats destaquen l'edat i el sexe. En línia amb la taula 7.4, els homes perceben ingressos significativament més alts, de la mateixa manera que els enquestats més grans. Per comparació als joves treballadors que van anar a escoles concertades, els que han assistit a escoles públiques tenen una probabilitat molt inferior de situar-se en la categoria superior d'ingressos. Els pocs entrevistats que a l'adolescència tardana ja s'han situat en feines estables més ben pagades tenen més probabilitat de ser homes que s'han educat en escoles concertades.

Únicament un altre resultat és rellevant: el fet que es constata l'efecte positiu sobre els ingressos de les bones relacions intergeneracionals en la primera adolescència. Si bé, com hem comentat, les famílies amb tots dos pares presents han pogut dissuadir els joves d'entrar al mercat laboral abans d'hora (amb l'excepció dels xinesos), als joves que finalment s'hi han incorporat els han ajudat les famílies respectives per tal que ho poguessin fer de la manera més favorable. Aquesta ajuda ve condicionada per l'existència prèvia d'unes bones relacions intergeneracionals.

7.3.3. L'ambició ocupacional

Per investigar els determinants i l'evolució de l'ambició ocupacional hem fet una sèrie de càlculs complexos en què fem servir dues modelitzacions: la que codifica aquesta ambició com a variable contínua en puntuacions de l'escala de prestigi PRESCA2 i la que la codifica com a variable dicotòmica (professional universitari/una altra).⁽⁸⁾ Els gràfics 7.3 i 7.4 mostren els resultats més significatius, un cop incorporats tots els predictors en cada cas.

Els resultats del model inicial indiquen diferències significatives entre les nacionalitats, tot i que amb variacions segons les dues mesures de l'ambició utilitzades. Cinc nacionalitats registren efectes negatius en tots dos casos, però no de la mateixa manera. Els fills de pares marroquins i romanesos mostren tenir menys ambició en l'escala contínua, però no en el mesurament dicotòmic; passa el contrari amb els xilens i els filipins. Les tres nacionalitats que mostren reiteradament tenir aspiracions més baixes són els joves d'origen xinès, equatorià i dominicà. El desavantatge de l'ascendència dominicana és particularment significatiu en totes dues escales. Per comparació a la resta de la mostra, els joves dominicans presenten un dèficit net de 14 punts a les puntuacions d'estatus ocupacional i només la meitat de probabilitat de tenir com a fita ocupacions de nivell professional.

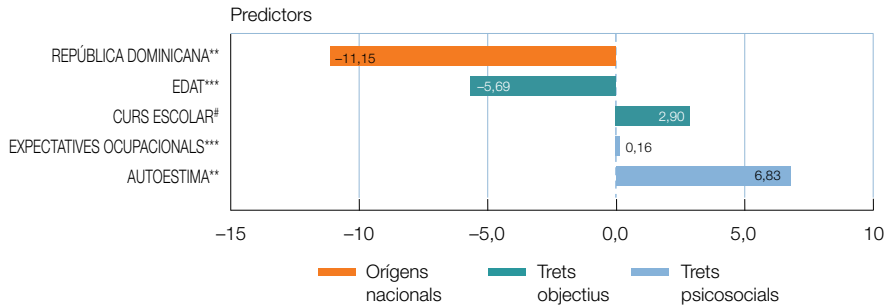
L'efecte de l'ascendència dominicana minva si incloem altres predictors en l'equació, però continua sent significatiu (vegeu el gràfic 7.3). En canvi, les variables objectives i psicosocials, un cop introduïdes, expliquen eficaçment els altres efectes de la nacionalitat. Ara trobem que els enquestats més grans tenen aspiracions significativament més baixes en relació amb els seus companys d'escola –un dèficit net de quasi 7 punts a l'escala contínua de prestigi–. Aquest resultat es correspon amb els de progrés educatiu exposats al capítol 6 i, també, amb les expectatives teòriques exposades al capítol 2. D'acord també amb aquestes expectatives,

(8) Tots dos models es presenten en tres passos: el primer inclou només els orígens nacionals; el segon, els orígens nacionals i, a més a més, tots els altres predictors objectius i psicosocials, amb l'excepció de les expectatives ocupacionals de la primera adolescència, que s'inclouen al tercer. I és que, en incloure-les, s'alteren els significats dels coeficients: d'expressar efectes *nets* (intemporals) sobre les variables dependents passen a expressar *canvis en el temps*. Aquests efectes apareixen més clarament en la codificació contínua de les aspiracions ocupacionals (la codificada d'acord amb l'escala PRESCA2), que va permetre codificar aquestes aspiracions tant el 2008 com el 2012.

i en totes dues mesures, l'estatus socioeconòmic familiar i l'autoestima en la primera adolescència apugen considerablement els nivells d'ambició registrats quatre anys després.

GRÀFIC 7.3

Determinants de les aspiracions ocupacionals (escala contínua) a l'adolescència tardana, 2012^a

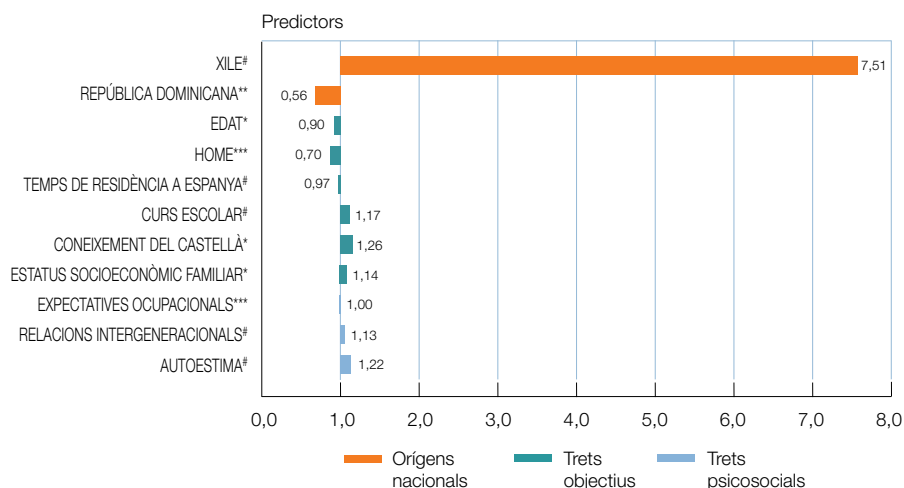
a. Coeficients de mínims quadrats no estandaritzats que indiquen efectes sobre l'estatus de les aspiracions ocupacionals. Només s'inclouen els efectes significatius.

p<0,10 *p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

La mesura dicotòmica de l'ambició també es veu afectada positivament pel millor coneixement del castellà i per les bones relacions intergeneracionals i, negativament, pel sexe (masculí). De la mateixa manera que trobàvem amb els resultats de les aspiracions i les expectatives educatives, els nois mostren nivells més baixos d'ambició que no pas les noies.

Un efecte inesperat en la mesura dicotòmica d'ambició és el del temps de residència a Espanya. Cada any de residència addicional al país tendeix a reduir en un 3% net les aspiracions de nivell professional. Aquest efecte, però, no és gaire fort ni comparable amb el del sexe o els d'edat i estatus socioeconòmic en funció de la permanència, segons les diverses mesures de l'ambició.

Determinants de les aspiracions ocupacionals (professional/executiu enfront d'altres) a l'adolescència tardana, 2012^a

a. Coeficients logístics binomials exponenciats (*odds ratios*). Si són més petits que 1, els efectes són negatius; si són més grans que 1, són positius.

p<0,10 *p<0,05 ** p<0,01 *** p<0,001

Quan introduïm a l'equació les expectatives ocupacionals de la primera adolescència, aquestes expectatives esdevenen, com podiem esperar, el predictor més fort, ja que augmenta considerablement el coeficient de determinació en la mesura contínua de la variable dependent. Controlant per les expectatives primeres, podem interpretar altres efectes en tots dos gràfics com afectant el *canvi* de les fites ocupacionals amb el pas del temps. Els enquestats d'origen dominicà continuen estant en desavantatge, i són l'única nacionalitat que registra un efecte negatiu net. Les altres influències importants relacionades amb el temps són l'edat i l'autoestima. Així i tot, actuen en sentit contrari: mentre que els enquestats més grans van rebaixar les seves aspiracions, els que abans tenien una imatge positiva d'ells mateixos la van millorar posteriorment.

En la mesura dicotòmica de les aspiracions, la influència positiva de l'autoestima es veu reforçada per les del coneixement del castellà i de l'estatus socioeconòmic familiar. L'influx del sexe és particularment fort en

aquesta versió de la variable dependent, la qual cosa suggereix que les noies no només tenen un avantatge inicial en els nivells d'ambició, sinó que l'augmenten amb el pas dels anys.

En general, els resultats d'aquesta anàlisi són coherents amb els de les aspiracions i les expectatives educatives exposades al capítol anterior, que indicaven pocs efectes inesperats i poques diferències resistents entre les nacionalitats. En la majoria dels casos, aquestes diferències són degudes a diferències en l'edat, el sexe i el capital humà dels pares. Els dominicans representen l'excepció pel que fa a les aspiracions ocupacionals futures, de la mateixa manera que els xinesos quant a la incorporació prematura al mercat laboral i els de Guinea Equatorial quant als baixos nivells de remuneració dels qui treballen.

7.4. L'assimilació descendent

A les nostres mostres de fills d'immigrants no han aparegut, com hem vist repetidament als capítols anteriors, gaires indicis d'integració problemàtica o d'una mobilitat descendent massiva. Pot resultar útil, però, d'establir l'abast d'aquestes tendències, com també comparar-les amb les dels joves autòctons.

Per a això utilitzem un Índex d'Assimilació Descendent (IAD) compost per la suma de sis indicadors relatius a un perfil d'integració problemàtic en l'adolescència tardana. Aquests indicadors són: 1) abandonament escolar; 2) estar matriculat en PQPI; 3) estar desocupat; 4) viure sol o en cohabitació;⁽⁹⁾ 5) haver tingut almenys un fill durant l'adolescència; 6) haver estat arrestat o empresonat els darrers tres anys. L'IAD és una variable de recompte i els seus components no estan necessàriament correlacionats. La taula 7.8 presenta les correlacions entre aquests indicadors, juntament amb la distribució de freqüències per a tot l'índex. Com podem observar-hi, gairebé el 80% de la mostra no presenta evidència d'una trajectòria d'integració descendent o problemàtica; la resta està majoritàriament afectada per un únic problema, principalment l'abandonament

(9) La gran majoria de la mostra viu amb els pares. En aquest context, sortir de casa els pares per anar a viure sols o per cohabitar es pot interpretar, a aquestes edats, com un senyal d'unes relacions intergeneracionals problemàtiques i d'aculturació dissonant (vegeu el capítol 2).

escolar o l'atur. Tan sols el 5% mostra dos o més símptomes de seguir un camí descendent.

TAULA 7.8

Intercorrelació dels indicadors i distribució de freqüències d'assimilació descendent (IAD) entre els fills d'immigrants, 2012^a

	I	II	III	IV	V	VI
	MATRICULAT EN PQPI	VIU SOL O COHABITA	ATURAT	HA TINGUT FILLS	ARRESTAT O EMPRESONAT	VA DEIXAR L'ESCOLA
I	–					
II	0,066	–				
III	0,053	0,062	–			
IV	0,023	0,111	0,016	–		
V	0,062	0,065	0,038	–0,009	–	
VI	0,065	0,045	0,106	0,142	0,096	–
Freqüències d'IAD:						
Nombre d'incidents	Percentatge		Cumulatiu			
0	78,42		78,42			
1	17,25		95,68			
2	3,34		99,02			
3	0,79		99,81			
4	0,16		99,98			
5	0,02		100,00			
n = 5.311						

a. Mostres de seguiment i de reemplaçament unificades.

La taula 7.9 presenta evidència paral·lela obtinguda de la mostra de joves autòctons. Hi ha una semblança notable en les pautes observades, tant pel que fa a les intercorrelacions entre els indicadors de l'IAD com en incidents d'assimilació descendent. Aquest resultat proporciona una mostra addicional de l'estreta convergència entre els fills dels autòctons i els dels immigrants, i contradiu la pressuposició que a Espanya hi hagi patologies socials específiques entre els fills dels immigrants.

TAULA 7.9

Intercorrelació dels indicadors i distribució de freqüències d'assimilació descendent (IAD) entre els joves autòctons, 2012^a

	I	II	III	IV	V	VI
	MATRICULAT EN PQPI	VIU SOL O COHABITA	ATURAT	HA TINGUT FILLS	ARRESTAT O EMPRESONAT	VA DEIXAR L'ESCOLA
I	–					
II	–0,015	–				
III	–0,054	0,072	–			
IV	–0,011	–0,003	0,020	–		
V	0,040	0,085	0,071	–0,125	–	
VI	0,023	0,103	0,139	0,073	0,234	–

Freqüències d'IAD:

Nombre d'incidents	Percentatge	Cumulatiu
0	76,5	76,5
1	19,7	96,2
2	3,1	99,3
3	0,6	99,9
4	0,1	100,00

n = 1.698

No obstant això, d'acord amb la lògica de les anàlisis prèvies, volem investigar quins factors menen a una probabilitat més alta de formar part de la petita minoria que es pot veure afectada per qualsevol dels problemes esmentats més amunt. Els càlculs que hem fet per detectar-ho són una mica més complexos que en els casos anteriors.⁽¹⁰⁾

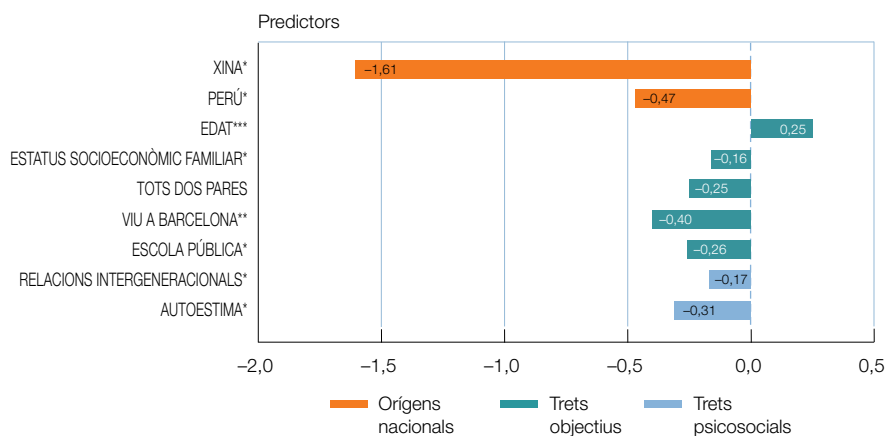
Així, doncs, després d'un primer cop d'ull a les xifres, limitat a la relació entre els orígens nacionals i els símptomes d'assimilació descendent, hi advertim dos efectes notables: els xinesos tenen significativament menys

(10) Per analitzar els determinants hem utilitzat el mètode de regressió binomial negativa, en no poder-la modelar mitjançant mínims quadrats ordinaris o regressió logística, ja que es tracta d'una variable de recompte amb una distribució altament asimètrica. Com també hem fet altres vegades, utilitzem errors estàndards robustos per eludir els possibles biaixos ocasionats pel caràcter agrupat per col·legis de la mostra. Els coeficients positius indiquen una probabilitat *més alta* d'assimilació descendent; els negatius, una probabilitat *més baixa*.

probabilitat que altres nacionalitats d'experimentar qualsevol d'aquests símptomes, mentre que els dominicans presenten significativament més propensió a patir-los. Malgrat això, el coeficient χ^2 no assoleix significativitat, la qual cosa indica que els orígens nacionals, per si mateixos, són predictors pobres d'aquest resultat.

GRÀFIC 7.5

Determinants d'assimilació descendent en els fills d'immigrants, 2012^a

a. Coeficients de regressió binomial negatius. Els coeficients positius indiquen més assimilació descendent; si són negatius indiquen menys assimilació descendent.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

La situació canvia quan entren predictors objectius en l'equació. Els més importants són l'edat i l'estatus socioeconòmic. Com més elevat és l'estatus socioeconòmic familiar, més baixa és la probabilitat de seguir una trajectòria d'assimilació descendent. D'altra banda, els joves més grans (en relació amb la cohort del seu curs en la primera adolescència) es mostren molt més inclinats a experimentar aquestes situacions. El fet de créixer en famílies amb tots dos pares també té un efecte en la prevenció d'efectes negatius. Amb aquest i altres predictors controlats, l'efecte de la nacionalitat dominicana desapareix, cosa que indica que aquest efecte s'explicava, principalment, pel baix estatus socioeconòmic familiar i l'al-

ta proporció de famílies monoparentals en aquesta comunitat. Persisteix, però, l'efecte xinès, que inhibeix l'assimilació descendent.

La introducció de predictors psicosocials en el càlcul (gràfic 7.5) dona lloc a alguns resultats significatius. Una autoestima més alta i millors relacions intergeneracionals en la primera adolescència redueixen significativament, més endavant, l'aparició de símptomes d'assimilació descendent entre els joves. A això s'afegeix l'efecte consistent de l'estatus socioeconòmic i de les famílies completes per prevenir aquestes situacions. I amb tots els predictors inclosos en el càlcul, només dos efectes de nacionalitat continuen sent significatius: l'ascendència xinesa continua oposant-se a qualsevol incident que condueixi a una trajectòria problemàtica, i ara s'hi afegeix la dels joves d'origen peruà. Aquest darrer efecte estava ocult en el model original i només apareix quan es controlen altres variables.

Un altre resultat interessant és que els residents a Madrid tenen més probabilitat d'assimilació descendent que no pas els que viuen a Barcelona. Les raons d'això no són òbvies, ja que estan controlats tots els factors rellevants. Amb aquesta excepció, els resultats són els esperats d'acord amb les teories analitzades al capítol 2. Els efectes significatius de l'estatus socioeconòmic familiar, les famílies amb tots dos pares presents i les bones relacions intergeneracionals s'ajusten en particular a les prediccions de la teoria de l'assimilació segmentada sobre el paper decisiu d'aquestes variables per promoure la integració i prevenir l'adaptació negativa. El cultiu d'una imatge positiva d'un mateix durant la primera adolescència també té un efecte positiu entre els joves descendents d'immigrants, en línia amb resultats anteriors obtinguts en altres països.

En resum, l'assimilació descendent, d'acord amb les expectatives neoassimilacionistes, és un resultat excepcional entre els joves fills d'immigrants a Espanya. Els més susceptibles d'experimentar-la, però, són els que han arribat al país a una edat més tardana i, predictiblement, els que han crescut en famílies més pobres o bé monoparentals. Una actitud positiva en la primera adolescència reflectida en l'autoestima i en millors relacions amb els pares són factors importants per impedir-la. Malgrat les tensions intergeneracionals manifestades anteriorment (vegeu el capítol 5), els joves

xinesos continuen desplegant característiques singularment positives, i afegeixen al seu alt rendiment educatiu una forta tendència a evitar successos que puguin comprometre la seva mobilitat ascendent. Els joves d'origen peruà, tot i que amb menys intensitat, sembla que s'inclinen en la mateixa direcció.

7.5 Conclusió

Aquesta anàlisi de la participació en el mercat laboral, les aspiracions ocupacionals i els esdeveniments a l'adolescència tardana ofereix un diagnòstic positiu de la integració dels fills dels immigrants a Espanya. No observem una sortida massiva del sistema educatiu i, llevat d'algunes nacionalitats, la incorporació prematura al mercat laboral és una excepció. Les aspiracions professionals dels joves fills d'immigrants no difereixen de les dels seus companys autòctons, i en tots dos casos hi ha una ferma confiança que es faran realitat en el futur. Les diferències per sexe en els plans de futur són semblants a les que observem en altres països, i això confirma els nivells d'ambició més elevats de les dones. Finalment, podem dir amb confiança que no hi ha una tendència a l'assimilació descendent entre els fills dels immigrants a Espanya, un resultat que difereix dels que trobem als Estats Units i que augura un bon pronòstic per a la seva integració futura.

Les excepcions a aquesta valoració les trobem entre els fills d'immigrants que van arribar a una edat més tardana, ja que es mostren en desavantatge quant a ambició i assoliments. Això també passa entre algunes nacionalitats, com ara els dominicans, que presenten un baix nivell d'ambició i progrés educatiu. Els joves d'origen xinès se situen en una classe a part, marcada pel seu aparent pessimisme sobre el futur i una postura crítica davant el sistema educatiu espanyol, juntament amb un nivell superior d'èxit educatiu i l'absència de conductes indicatives de mobilitat descendent. Aquesta tendència i altres com ara les diferències significatives entre Madrid i Barcelona en diversos resultats importants de la integració requereixen que continuï la recerca en el futur.

Conclusions

Resultats principals

Les dades

Les dades i els resultats que presentem en aquest llibre provenen de la recerca longitudinal de la segona generació (RELSEG). El 2007-2008 es van entrevistar 6.905 fills d'immigrants (3.375 a Madrid i 3.530 a Barcelona) que cursaven els tres primers anys de l'ESO en uns 200 centres escolars de totes dues àrees metropolitanes. L'edat mitjana de la mostra, 14 anys, es va dividir en parts quasi iguals entre homes (51%) i dones (49%). Els pares dels entrevistats provenien de 63 països diferents, els principals dels quals, per nombre de casos, eren l'Equador, el Marroc, Romania, el Perú, la República Dominicana i Colòmbia. El disseny probabilista de la mostra fa que sigui estadísticament representativa de la població de fills d'immigrants a totes dues ciutats en el tram d'edat de 12 a 17 anys.

Dos anys més tard, el 2010, es va fer una submostra aleatòria composta per 1.843 pares dels enquestats, la qual cosa equivalia aproximadament al 25% de l'enquesta original. Els orígens nacionals dels pares entrevistats reproduïen els col·lectius principals representats a la mostra original: equatorians (28%), marroquins (10,5%), colombians (7,8%), peruans (6,7%), dominicans (5,5%) i romanesos (5,1%). Aquesta mostra va permetre conèixer directament la situació i les orientacions dels pares i les famílies immigrants.

La RELSEG ha mirat de traslladar al context espanyol l'estudi longitudinal de la segona generació (CILS per la sigla en anglès), el projecte més ambiciós sobre aquest tema dut a terme als Estats Units sota la direcció d'Alejandro Portes i Rubén Rumbaut els anys noranta. Seguint la metodologia d'aquesta recerca, es van tornar a entrevistar els components de la mostra original quatre anys després, quan tenien 18 anys de mitjana, incloent-hi tant els que continuaven estudiant com els que havien abandonat els estudis.

L'enquesta de seguiment es va dur a terme el 2011-2012. Utilitzant les metodologies descrites al capítol 3, es va aconseguir localitzar i reentrevistar 3.810 joves, una xifra que representa el 73% de la mostra original localitzable (és a dir, amb dades personals corresponents al 2008). Aquest percentatge es compara favorablement amb els obtinguts a les enquestes longitudinals, tant als Estats Units com a Europa. Les anàlisis comparatives –presentades també al capítol 3– indiquen que la mostra de seguiment reproduïx fidelment les característiques de la mostra original, i que no hi ha cap biaix significatiu estadísticament.

Per compensar la pèrdua de casos originals, es va entrevistar una mostra de reemplaçament formada per fills d'immigrants de la mateixa mitjana d'edat (18 anys) que els reentrevistats. Aquesta mostra consta de 1.534 casos entrevistats als mateixos centres escolars que l'original. Finalment, i amb propòsits comparatius, es va entrevistar també als mateixos centres una mostra d'estudiants fills d'espanyols. Aquesta mostra de quasi 2.000 casos permet de comparar sistemàticament la situació familiar, el progrés educatiu, la participació laboral, l'ambició i les actituds dels fills d'immigrants i els fills de nadius a Madrid i Barcelona, tot i que no la seva evolució en el temps, ja que la mostra d'alumnes no immigrants només es va fer el 2012.

En total, l'estudi va aplegar informació sobre 7.300 joves fills d'immigrants i d'autòctons el 2011-2012. Mai abans a Espanya ni a cap altre país europeu s'havia dut a terme un estudi longitudinal sobre la joventut immigrant d'aquesta magnitud i abast. Tot seguit en resumim els resultats principals.

Els pares immigrants

Els pares immigrants són d'orígens modestos i la majoria ocupen posicions subordinades en el mercat laboral espanyol. Només el 10,4% tenen algun títol universitari, enfront del 39% que ni tan sols s'ha graduat de secundària. D'acord amb això, més de la meitat (54,1%) treballava en feines manuals subordinades i tan sols el 9,2% eren professionals o directius. Hi ha una gran varietat de nacionalitats; els pares d'Argentina, Veneçuela i Europa occidental presenten els nivells educatius i professionals més alts, mentre que els marroquins, els dominicans i els filipins, els més baixos.

No obstant això, la gran majoria dels pares tenen elevades expectatives educatives per als seus fills. Quasi la meitat (48,5%) confia que obtindran un títol universitari o un postgrau. A més a més, el 85% espera que els seus fills es quedin a Espanya i hi arrelin.

L'anàlisi de les causes de l'ambició parental assenyala, com podíem esperar, que l'estatus socioeconòmic, el temps de residència a Espanya i el coneixement del castellà augmenten les expectatives educatives. Tenint en compte aquestes variables, els pares d'origen xinès, dominicà, equatorià i romanès manifesten expectatives educatives força més baixes.

Només una quarta part (26%) dels pares declara haver estat discriminat a Espanya, tot i que aquesta xifra augmenta considerablement entre els filipins (34,9%) i, sobretot, entre els xinesos (75%). L'anàlisi estadística palesa que els pares de més estatus socioeconòmic tendeixen a percebre més discriminació amb més freqüència que no pas els altres (4 vegades més per comparació a altres predictors controlats). Això s'explica perquè aquests pares tenen més contacte amb la societat que els envolta i més sensibilitat davant gestos o conductes que indiquen prejudicis per part de la població autòctona.

Així i tot, una majoria aclaparadora dels pares declaren estar satisfets amb l'educació rebuda pels seus fills a Espanya (87,4%) i creuen que els fills tindran les mateixes oportunitats de sortir-se'n que els autòctons (90,8%). Aquests percentatges tan elevats podrien indicar un desig de donar les respostes «correctes» a l'enquesta, però una anàlisi d'aquesta pos-

sibilitat, com també les variacions per origen nacional, demostren que aquesta interpretació no és plausible. Així, per exemple, el percentatge de pares que creuen en la igualtat d'oportunitats per als seus fills baixa fins al 64% entre els pares xinesos.

Autoidentitat, discriminació i autoestima

Exactament la meitat dels fills d'immigrants s'identifiquen com a espanyols, i no hi ha diferències significatives entre homes (49,4%) i dones (47,1%), entre Madrid (49,4%) i Barcelona (46,9%), o entre la mostra original (50,1%) i la de reemplaçament (48,3%). A l'edat mitjana de 18 anys, la diferència important s'observa entre els nascuts a Espanya de pares estrangers (la segona generació), el 81,5% dels quals s'identifica amb el país, i els nascuts a l'estranger i arribats al país de petits (la generació 1,5); en aquest segon grup la identificació amb el país cau al 40,7%.

En utilitzar el caràcter longitudinal de la RELSEG ha estat possible estimar com la identificació nacional varia en el temps; hem comprovat que la identificació amb Espanya augmenta de manera significativa en els nascuts a l'estranger entre l'adolescència primera i la tardana: el 2008, només el 22,1% s'identificaven com a espanyols; el 2012, aquesta identificació quasi s'havia duplicat (43,1%). L'anàlisi causal confirma que el temps de residència al país té un paper important en la identitat nacional. Els homes i les persones d'estatus social més alt s'identifiquen més amb el país; l'augment és del 20% respecte a la resta de la mostra.

Una altra dimensió psicosocial important són les percepcions de discriminació. La literatura científica assenyala que les altes percepcions de discriminació durant la primera adolescència fan minvar l'autoestima i generen identitats «reactives» oposades a la societat d'acollida. Els processos d'adaptació dels fills d'immigrants a França, el Regne Unit i els Països Baixos han estat marcats per episodis d'aquesta mena. Les dades de la RELSEG posen de manifest que les percepcions de discriminació entre els fills dels immigrants són ben escasses. A l'edat mitjana de 18 anys, només el 5% de la mostra declarava haver sofert alguna discriminació «sovint o molt sovint». La xifra amb prou feines varia entre homes (5,4%) i dones (4,8%) i és pràcticament idèntica a la dels fills de natiu, el 6,1% dels quals també diu haver estat discriminat. Aquestes dades indi-

quen un procés d'adaptació generalment positiu i una convergència psicològica i cultural entre fills d'immigrants i fills de nadius. A Espanya no hi ha indicis de rebuig cultural o identitats reactives majoritàries entre els immigrants o els seus fills.

L'anàlisi causal indica que les percepcions de discriminació durant la primera adolescència (2008) són el factor determinant de percebre-les de nou a l'adolescència tardana (2012); així i tot, l'estatus socioeconòmic, el fet de créixer en famílies amb tots dos pares biològics presents i, especialment, les bones relacions entre pares i fills a la primera adolescència, tot plegat redueix les experiències de discriminació els anys posteriors. Aquest efecte és molt important estadísticament; la probabilitat que s'esdevingui per atzar és de menys de l'1%.

Les relacions entre pares i fills i les percepcions de discriminació formen un bucle causal, és a dir, les bones relacions intergeneracionals redueixen les experiències de discriminació quatre anys més tard, però les experiències de discriminació en la primera adolescència empitjoren les relacions amb els pares en el temps. Un cop més, el disseny longitudinal de la RELSEG és el que ens permet d'establir aquesta doble causalitat. Els joves que han crescut en famílies amb tots dos pares mantenen més bones relacions amb els progenitors. Sorprenentment, les relacions dels nascuts a Espanya són pitjors que les dels nascuts a l'estranger. La possibilitat que aquest fet sigui degut a l'atzar és de menys de l'1% i indica que les famílies en què els pares i els fills van néixer al mateix país i pertanyen al mateix univers cultural tendeixen a avenir-se molt més que no pas quan hi ha una separació cultural com la que es produeix entre pares immigrants i fills nascuts a Espanya.

Una última dimensió psicosocial important és l'autoestima. La RELSEG la va mesurar amb l'escala de Rosenberg, un índex molt fiable i de validesa transnacional. El rang va de l'1 al 4; les puntuacions més altes indiquen una autoestima més gran. La mitjana de la RELSEG era de 2,9, un nivell d'autoestima relativament elevat. Aquesta xifra no varia gaire per ciutat de residència, tipus de centre o lloc de naixement. L'única variació important la trobem per sexe: les dones tenen un nivell molt més baix d'autoestima que no pas els homes. Aquest resultat també el trobem en altres estudis fets als Estats Units, el Regne Unit, Alemanya i Austràlia.

L'anàlisi causal de l'autoestima confirma aquests resultats. El fet de ser dona redueix l'índex d'autoestima en 0,033 punts, un cop controlades altres variables. La probabilitat que aquest fet sigui degut a l'atzar és de menys de l'1%. Altres efectes importants sobre l'autoestima són l'estatus socioeconòmic i les famílies amb tots dos pares presents; tots dos factors contribueixen a millorar la imatge d'un mateix. L'efecte més important, però, és el de les relacions intergeneracionals. Una bona relació amb els pares incrementa l'autoestima en 0,253 punts (la probabilitat d'un efecte aleatori és de menys de l'1‰). Aquest resultat confirma l'existència d'un altre bucle causal entre totes dues dimensions psicosocials, que es recolzen mútuament.

El progrés educatiu

En els quatre anys transcorreguts entre l'enquesta original als fills dels immigrants i la de seguiment, només el 15% dels enquestats van abandonar l'escola. Això és positiu i es reforça amb el fet que aquesta proporció baixa al 10% entre els nascuts a Espanya i només s'incrementa fins al 32% entre els fills de pares xinesos. Aquest col·lectiu es caracteritza per una forta orientació empresarial que fa que molts joves xinesos abandonin els estudis abans d'hora per treballar en els negocis dels seus familiars o altres connacionals.

Els estudis que cursen els alumnes fills d'immigrants són tan o més importants que el fet de continuar a l'escola. Aquí observem una clara bifurcació: més d'una tercera part dels matriculats miren de completar la secundària bàsica (ESO) o bé cursen la formació professional inicial (PQPI). A l'altre extrem, el 44,1% cursen el batxillerat o cursos de formació professional superior, i una minoria (4,7%) ja ha accedit a la universitat. Les dones tenen un clar avantatge sobre els homes, tant en la permanència a l'escola com en el tipus de cursos que segueixen. En aquesta darrera dimensió, també observem clares diferències per origen nacional: més del 60% dels argentins, els veneçolans i els xinesos que van decidir romandre en el sistema escolar cursen batxillerat, formació professional superior o universitat; aquesta proporció minva fins al 44% entre els dominicans, el 40% entre els bolivians i el 35% entre els marroquins.

Anàlisis causals de la permanència a l'escola i el nivell dels cursos confirmen l'avantatge significatiu de les dones i els efectes positius de l'estatus socioeconòmic familiar i les famílies amb tots dos pares. La possibilitat que tots aquests efectes siguin deguts a l'atzar és estadísticament insignificant (menys de l'1‰).

No obstant això, l'efecte més important és el de l'ambició: els joves que aspiraven a arribar a la universitat o a obtenir un postgrau quan tot just eren adolescents (enquesta del 2008) tenien les probabilitats més altes d'haver arribat efectivament a la universitat o de completar el batxillerat o la formació professional superior.

En una escala d'1 a 10, la nota mitjana proporcionada pels alumnes mateix⁽¹⁾ a la mostra original va ser de 6,15 (entre els matriculats a qualsevol curs) i de 6,19 a la mostra de reemplaçament. Les dones també avantatgen significativament els homes en les notes (6,30 enfront de 5,99 a la mostra original; 6,37 i 6,02 a la de reemplaçament). No tenim constància de diferències importants per ciutat de residència o tipus de centre (públic o concertat). Els fills de pares autòctons tenen una mitjana de notes superior a la dels fills d'immigrants (les dones d'origen autòcton són l'únic grup amb una mitjana de més de 7). Aquests resultats confirmen el desavantatge acadèmic entre els fills d'immigrants que ja havien advertit els estudis PISA realitzats per l'OCDE. Al nostre estudi, però, la diferència de les notes entre els autòctons i els immigrants és modesta i no insuperable.

L'anàlisi causal del rendiment acadèmic confirma l'avantatge significatiu de les dones (notes superiors al 3%) i el desavantatge dels estudiants més grans en relació amb la mitjana d'edat dels cursos que segueixen (notes un 10% més baixes). El coneixement del castellà augmenta la mitjana acadèmica en un 3% net, però l'efecte més important correspon un cop més a l'ambició: les notes dels joves que a la primera adolescència esperaven arribar a la universitat són un 6% més altes que la mitjana, controlant altres variables; les dels qui esperaven obtenir un postgrau superen la mitjana en un 10%. Amb aquests i altres predictors controlats, desapareixen la majoria de les diferències per nacionalitat, llevat dels fills de roma-

(1) Es va mesurar el 2008 i el 2012, tot i que aquí ens referim a la nota mitjana del 2012.

nesos, que tenen un avantatge acadèmic net del 4%, i els guineans, amb un desavantatge del 12%.

Vist el paper determinant de l'ambició –aspiracions i expectatives altes en la primera adolescència–, ens preguntem què és el que hi ha al darrere. I hem constatat la importància de les característiques de les famílies i, sobretot, l'ambició dels pares. Les expectatives educatives altes a la mostra de pares tenen un efecte fort en les expectatives dels fills, fins i tot controlant el sexe, l'edat i altres característiques. La probabilitat d'un efecte aleatori en la transmissió d'expectatives de pares a fills és de menys de l'1%.

Sobre la base de les mostres RELSEG de pares i fills hem pogut construir un model estadístic estructural de l'ambició en el qual es constata l'efecte decisiu de les orientacions parentals. Hem presentat aquest model al capítol 6 (gràfic 6.7). Altres efectes importants sobre l'ambició dels fills són el sexe (altament favorable a les dones), l'edat (negatiu per als estudiants més grans que l'edat mitjana del mateix curs) i el coneixement del castellà (altament positiu).

Les dades indiquen que els efectes de l'ambició parental continuen sent significatius en el progrés acadèmic, ja que es transmeten als fills. Així, les expectatives dels pares perquè els fills obtinguin un grau universitari o més incrementa les seves notes acadèmiques en un 6% net.

Amb les dades de la mostra original i de seguiment és possible construir un segon model causal sobre el progrés educatiu. Presentàvem aquest model al capítol 6 (gràfic 6.9), on es posava de manifest un cop més el paper decisiu que té l'ambició durant la primera adolescència. Si prescindim de les orientacions parentals, l'ambició educativa, al seu torn, es troba determinada pel coneixement del castellà, l'autoestima, el sexe, l'edat i la influència dels amics en la primera adolescència.

Participació laboral, ocupació, ingressos i assimilació descendent

En el moment de l'enquesta feta el 2012, només el 12% dels entrevistats treballava. Aquesta baixa participació laboral encaixa amb l'alt nivell de permanència escolar que hem comentat més amunt. Entre els que ja treballen, només el 22,5% ho fan a temps complet; la resta tenen feines a temps parcial. Els residents a Madrid tenien més probabilitats de trobar

feina que no pas els que vivien a Barcelona (13,4% enfront del 10,3%) i que aquesta feina fos a temps complet (26,6% enfront del 16,5% entre els ocupats).

La diferència més important la trobem en els fills dels autòctons. Només el 9,1% treballava i, d'aquests, el 95% ho feien a temps parcial, és a dir, com una activitat suplementària de l'escola.

L'anàlisi causal de l'entrada prematura en el mercat laboral indica que els joves més grans tenen, com podíem preveure, una probabilitat més alta de tenir feina, mentre que és més baixa en els que provenen de famílies amb tots dos pares. Una autoestima més alta en la primera adolescència també fa minvar significativament la participació laboral, alhora que estimula la continuïtat dels estudis. No hi ha diferències notables entre col·lectius nacionals, amb l'excepció dels xinesos: la participació dels joves xinesos en el mercat laboral és 1,58 vegades superior a la mitjana. Només l'efecte de l'edat és tan fort.

Entre els joves fills d'immigrants que ja treballen, més de la meitat (52,2%) ho fan sense contracte i el 73,6% guanya menys de 600 euros mensuals. No hi ha diferències significatives amb els fills d'autòctons que ja treballen: el 53% ho fan també sense contracte i el 85,7% no arriben als 600 euros. Entre els fills d'immigrants, però, observem diferències significatives per sexe. Els homes avantatgen les dones en la probabilitat de treballar amb algun contracte (52,8% enfront del 33,7%) i de percebre ingressos de més de 600 euros (31,3% enfront del 2,4%).

Una anàlisi causal dels ingressos entre els que treballen confirma l'efecte positiu del sexe (home) i de ser més gran. Les bones relacions amb els pares també contribueixen a incrementar els ingressos, possiblement gràcies al suport familiar per aconseguir millors feines. Tenint en compte totes aquestes variables, no observem diferències significatives entre col·lectius nacionals, llevat dels procedents de Guinea Equatorial: la probabilitat que tenen d'accedir a feines amb ingressos relativament elevats és 13 vegades més baixa que la resta de la mostra. La majoria de guineans treballen sense contracte i perceben remuneracions ínfimes.

Elaborem, finalment, un Índex d'Assimilació Descendent (IAD) compost per una sèrie d'indicadors d'un procés d'adaptació problemàtic: abando-

nament dels estudis, abandonament de la llar familiar, sense feina, ha estat arrestat o empresonat, ha tingut algun fill.

El 78,4% de la mostra unificada de fills d'immigrants (seguiment i reemplaçament) no registra cap d'aquests incidents a l'edat mitjana de 18 anys i només el 4,3% en registra dos o més. Les proporcions són molt semblants a l'enquesta de fills d'espanyols, entre els quals el 76,5% no mostra cap símptoma d'adaptació problemàtica i només el 3,8% en té dos o més.

L'anàlisi causal de l'IAD indica que l'edat és un factor que incrementa significativament la probabilitat d'experimentar un o més indicadors d'assimilació descendent entre els fills d'immigrants, mentre que l'estatus socioeconòmic i el fet d'haver crescut amb tots dos pares biològics fan que aquesta probabilitat minvi. Les bones relacions intergeneracionals i l'autoestima durant la primera adolescència també redueixen significativament els incidents negatius (en 0,17 i 0,31, respectivament). Els fills de peruans i, en particular, els fills de xinesos són els qui mostren menys tendència a l'assimilació descendent. El coeficient xinès és particularment notable i corrobora que aquest grup evita qualsevol incident que posi en entredit el seu ascens, tant si és per la via empresarial com pel fet d'aconseguir titulacions acadèmiques altes.

Aquestes xifres són comparables a les obtingudes pel CILS als Estats Units, on, a l'edat mitjana de 18 anys, tan sols el 7% havia abandonat els estudis, una xifra que representa menys de la meitat de la registrada a la mostra RELSEG. No obstant això, sis anys més tard, el CILS mostrava que el 25% havia completat només la secundària bàsica o menys; el 8% es trobava a l'atur; el 24% tenia fills i el 6% havia estat empresonat o encara era a la presó (el 12% entre els homes).

Aquesta comparació ens diu que, malgrat els baixos indicadors d'assimilació descendent entre els fills d'immigrants a Espanya, l'últim capítol d'aquesta història encara s'ha d'escriure i no sabem com s'integraran aquests joves en arribar a l'edat adulta. Ara per ara, el millor indicador d'un procés d'adaptació positiu és la inexistència de diferències importants amb els fills de la població autòctona, ja que això implica que tots dos grups pertanyen al mateix univers sociocultural.

Les organitzacions immigrants a Espanya i el futur dels fills d'immigrants

El treball de camp de la RELSEG va acabar a la tardor del 2012, en plena crisi econòmica. Resultava impossible per motius de temps i recursos tornar al treball de camp per investigar com els nostres entrevistats i les seves famílies trampejaven la situació. Sabíem que, fins al 2012, no eren gaires els qui havien tornat al país d'origen, tal com veiem al capítol 3. El qüestionari, però, no contenia informació detallada sobre el moment actual i les actituds dels col·lectius immigrants a aquest respecte. Per situar en el context els resultats quantitius presentats als capítols anteriors i resumits aquí, al començament del 2013 vam decidir dur a terme una sèrie d'entrevistes qualitatives a líders de diverses associacions i ONG de comunitats immigrants, tant a Madrid com a Barcelona.

Com hem anat veient, l'anàlisi de les dades de la RELSEG presenta un balanç consistentment positiu sobre la integració dels fills d'immigrants a Espanya, sense evidència d'assimilació descendent o identitats reactives generalitzades. En un moment difícil com el que travessa el país, és bo remarcar que *alguna cosa s'estava fent bé* respecte a les noves generacions d'espanyols. No obstant això, no és el mateix –pel que fa al que impliquen aquests resultats– si la immigració continua o si s'ha aturat. En el primer cas, els resultats servien de base i guia per al disseny de futures polítiques destinades als immigrants i els seus fills. En el segon, tindrien més aviat un interès històric: l'adaptació dels fills dels immigrants s'ha produït d'una manera normal i generalment positiva, però ja no hi ha més fills d'immigrants per integrar, si més no amb aquests volums.

El balanç de les 25 entrevistes fetes als líders d'organitzacions immigrants a Madrid i Barcelona dóna tres resultats principals: 1) els col·lectius immigrants han minvat perquè molts immigrants han deixat el país i els que arriben ho fan en un nombre molt inferior; 2) així i tot, les comunitats es mantenen, les organitzacions lluiten per no desaparèixer i tots esperen que la crisi acabi i l'economia torni a la normalitat; 3) quasi unànimement, els líders donen suport a un procés selectiu d'integració, que combini la cultura i les lleialtats d'origen amb una nova identitat espanyola; no veuen cap contradicció entre totes dues.

Les conseqüències de la crisi

Els informes dels líders dels col·lectius d'immigrants s'acosten molt al que ja sabem o podríem esperar: augment notable de la desocupació, caiguda dels salaris, impossibilitat de continuar mantenint les famílies al país d'origen i queixes reiterades per les restriccions i fins i tot eliminacions de l'accés a la sanitat pública. Tot plegat ha fet que molts tornessin al seu país o marxessin a alguna altra ciutat del nord d'Europa o dels Estats Units.

Hem d'afegir-hi també la dràstica reducció de les ajudes públiques a les organitzacions i projectes de les comunitats immigrants. En paraules d'un dirigent romanès, «Espanya s'està carregant el Tercer Sector». Moltes organitzacions han hagut d'abandonar els locals que ocupaven i algunes de les més antigues, com ara la marroquina ATIME, han desaparegut. Davant de les retallades de les ajudes públiques, les associacions depenen cada vegada més dels seus propis recursos, consistents en contribucions dels socis, rifes, etc. Però l'empobriment generalitzat fa que aquests recursos també minvin, la qual cosa repercuteix en els programes d'ajuda als immigrants i als seus fills en els moments en què més necessitat en tenen.

Resistir i quedar-se

Malgrat tots aquests problemes, les comunitats immigrants no han desaparegut ni de bon tros. En particular, convé remarcar que, a l'edat de 18 anys de mitjana, la integració i el sentiment de pertànyer al país per part dels fills d'immigrants és un fet consumat, sobretot per als qui van néixer a Espanya o van arribar-hi de petits. A les famílies amb fills i filles educats i integrats en la societat espanyola els costa molt desarrelar-los perquè tornin al país d'origen. Evidentment hi ha migració a altres països europeus o bé a Amèrica del Nord a la recerca d'oportunitats econòmiques, però aquesta tendència no sembla que sigui més gran entre els joves fills d'immigrants integrats en la societat espanyola que entre els autòctons.

Els dirigents dels col·lectius immigrants, en general, mantenen aquesta mateixa opinió. El 94% dels líders entrevistats confien que les seves organitzacions es mantindran tot i la crisi, i gairebé el 50% asseguren que en sortiran enfortides. En paraules d'una dirigent marroquina, «la crisi ens

ha unit més»; la seva organització es manté activa i en expansió. Per a la líder d'una important organització romanesa, «A Espanya es viu millor que a Romania; alguns se'n van, però tornaran».

En aquestes entrevistes, els líders de totes aquestes organitzacions destaquen la notable ajuda rebuda en el passat de les administracions públiques: el Govern central, la Comunitat de Madrid, la Generalitat de Catalunya i ajuntaments com ara els de Majadahonda, Fuenlabrada, Alcorcón, Alcobendas i altres. Encara que aquestes ajudes s'han vist molt disminuïdes els darrers anys, constitueixen una evidència addicional que demostra que el procés d'integració dels immigrants i els seus fills a Espanya ha estat bo: l'acollida per part de múltiples organismes públics en el passat va ser fermament *proactiva* a l'hora de donar suport al procés d'integració tant de les famílies com de les comunitats immigrants. Això explica en part que el 95% dels entrevistats per la RELSEG afirmen que no s'han sentit discriminats a Espanya i per què una majoria creixent s'identifica amb el país. Més del 80% de les organitzacions entrevistades continuen mantenint vincles amb entitats públiques, i totes confien que la crisi se superarà i que les relacions tornaran a ser com abans. En paraules d'una altra líder equatoriana, «Les nostres relacions amb la Comunitat de Madrid no han canviat pas. Encara que els fons han disminuït, seguim en contacte com sempre. Més endavant, la situació canviarà».

La integració selectiva

La gran majoria de les organitzacions miren de mantenir vius els lligams dels seus membres amb els països d'origen. Contràriament a les teories de Huntington per als Estats Units i els seus equivalents europeus, l'opinió dels líders d'aquestes organitzacions és que no hi ha cap contradicció entre mantenir aquests vincles i integrar-se amb èxit a la societat espanyola. Aquesta posició, quasi unànime, és compartida per líders colombians, equatorians, marroquins, romanesos i fins xinesos entrevistats per separat durant diversos mesos el 2013.

Altrament dit, el col·lectiu immigrant en conjunt no percep l'aculturació o la integració social com un joc de suma zero sinó, al contrari, com una combinació harmoniosa i alhora productiva entre el passat i el present.

Aquesta actitud, mantinguda amb consistència malgrat la situació de crisi, concorda amb la teoria de l'assimilació segmentada quant a la importància que dóna als efectes positius de l'aculturació selectiva. Aquest resultat també concorda amb un bon nivell de relacions intergeneracionals, que faciliten la integració entre passat i present i tenen efectes beneficiosos per protegir els fills de la discriminació. És possible que, en part, l'actitud de rebuig al «conflicte de civilitzacions» en els líders de les organitzacions immigrants i les seves comunitats respectives també tingui a veure amb els baixos nivells de percepció de discriminació detectats entre els membres de la mostra RELSEG.

Una mirada al futur

Com hem vist, per a un sector important dels fills d'immigrants a l'edat mitjana de 18 anys, la integració a la societat espanyola és un fet consumat. D'altra banda, i si hem de jutjar-ho per les paraules dels seus líders, les comunitats immigrants, malgrat els recursos disminuïts, continuen resistint la crisi i confien que arribaran temps millors. En realitat, és difícil concebre que l'actual situació econòmica a Espanya es prolongui indefinidament. És més probable un retorn a la normalitat i, tard o aviat, una represa dels fluxos migratoris.

Si és així, tots els resultats obtinguts a l'estudi de la RELSEG adquiriran una nova rellevància com a base per al disseny de polítiques adreçades a la població estrangera. Aquestes polítiques bé es podrien inspirar en les que s'han aplicat amb èxit fins ara, combinant l'aprenentatge del castellà, per a aquells que els cal, i la familiarització amb la societat receptora amb el respecte i el suport a les cultures d'origen. Contràriament a les polítiques d'assimilació forçosa practicades en altres països i que han conduït al fracàs, les polítiques de tolerància envers les comunitats estrangeres i una orientació proactiva cap a les seves fites i organitzacions es veuen reflectides en els bons resultats del procés d'integració que ha constatat aquest estudi.

Al costat d'això, no hem d'oblidar que aquestes polítiques es poden afinar encara més identificant els grups amb més risc d'abandonament escolar, entrada prematura al mercat de treball i desenvolupament d'identitats

reactives. Els joves que arriben al país després de la primera infància i que són escolaritzats en cursos inferiors als que els correspondrien per l'edat representen un grup en risc de resultats negatius. Passa el mateix amb certs grups nacionals en què, a causa de l'escàs capital humà dels pares, entre altres motius, els fills tenen més probabilitats d'un baix rendiment acadèmic, d'abandonar els estudis i de tenir baixes aspiracions i expectatives de futur. Finalment, seria convenient seguir de prop el peculiar procés d'integració dels fills d'immigrants d'origen xinès, un grup marcat per una entrada prematura al mercat laboral d'alguns –segurament a les empreses dels pares o de membres de la mateixa comunitat–, però al mateix temps pel remarcable èxit acadèmic d'uns altres, afegit a la quasi total absència d'indicadors d'assimilació descendent. Com que la Xina és la principal font mundial d'immigrants, la comparació sistemàtica de l'evolució de les seves comunitats a l'exterior representa un projecte de valor tant científic com pràctic amb vista al futur.

Bibliografia

- AJROUGH, K.J., i A. JAMAL (2007): «Assimilating to a white identity: the case of Arab Americans», *International Migration Review*, 41, 860-879.
- ALBA, R., J. SLOAN i J. SPERLING (2011): «The integration imperative: the children of low status immigrants in the schools of wealthy societies», *Annual Review of Sociology*, 37, 395-416.
- i V. NEE (2003): *Remaking the American mainstream. Assimilation and contemporary immigration*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- *et al.* (2002): «Only English by the third generation? Loss and preservation of the mother tongue among the grandchildren of contemporary immigrants», *Demography*, 39, 467-484.
- ALDOUS, J. (2006): «Family, ethnicity, and immigrant youths' educational achievements», *Journal of Family Issues*, 27, 1.633-1.667.
- ALTSCHUL, I., D. OYSERMAN i D. BYBEE (2008): «Racial-ethnic self-schemas and segmented assimilation: identity and the academic achievement of Hispanic youth», *Social Psychology Quarterly*, 71, 302-320.
- APARICIO, R. (2007): «La integración de las segundas generaciones en Europa: el estudio EFFNATIS», dins A.M. LÓPEZ SALA i L. CACHÓN (coord.): *Juventud e inmigración*, Tenerife: Consejería de Empleo y Asuntos Sociales del Gobierno de Canarias, 119-136.
- (2001): «Literatura de investigación sobre los hijos de inmigrantes», *Migraciones*, 9, 171-182.
- i A. TORNOS (2006): *Hijos de inmigrantes que se hacen adultos*, Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración, Ministerio de Trabajo e Inmigración.
- BAILEY, B. (2000): «Language and negotiation of ethnic/racial identity among Dominican Americans», *Language and Society*, 29, 555-582.

- BUCHMANN, C., i B. DALTON (2002): «Interpersonal influences and educational aspirations in twelve countries: the importance of institutional context», *Sociology of Education*, 75, 99-122.
- CACHÓN, L. (2009): *La España inmigrante: marco discriminatorio, mercado de trabajo y políticas de integración*, Barcelona: Anthropos.
- CARABAÑA, J. (2012): «Concentración de inmigrantes y resultados escolares: una falsa alarma», *Análisis del Real Instituto Elcano*, 11, 21-25.
- (2008): «El impacto de la inmigración en el sistema educativo español», *Análisis del Real Instituto Elcano*, 63.
- i C. GÓMEZ BUENO (1996): *Escalas de prestigio profesional*, Madrid: CIS.
- CEBOLLA, H. (2009): «La concentración de inmigrantes en las escuelas españolas», *Análisis del Real Instituto Elcano*, 7.
- CHECA, F., J.C. CHECA i A. ARJONA (ed.) (2003): *La integración social de los inmigrados: modelos y experiencias*, Barcelona: Icaria.
- CIDE (1997): *Catorce años de investigación sobre las desigualdades en educación en España*, Madrid: Ministerio de Educación y Cultura.
- CRUL, M., J. SCHNEIDER i F. LESLIE (2012): *The European second generation compared*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- i H. VERMEULEN (2003): «The second generation in Europe», *International Migration Review*, 37, 965-986.
- ELÓSEGUI, K. (2010): «Integración del alumnado inmigrante. Obstáculos y propuestas», *Revista Española de Educación Comparada*, 16, 235-264.
- ENTZINGER, H., (2009): «Different systems, similar problems: the French urban riots from a Dutch perspective», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 815-834.
- FELICIANO, C. (2009): «Education and ethnic identity formation among children of Latin American and Caribbean immigrants», *Sociological Perspectives*, 52(2), 135-158.
- i R. RUMBAUT (2005): «Gendered paths: educational and occupational expectations and outcomes among adult children of immigrants», *Ethnic and Racial Studies*, 25(6), 1.087-1.118.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, M. (2008): «Fronteras en las aulas», *Revista de Educación*, 345, 157-181.
- FERNÁNDEZ-KELLY, P. (2008): «The back pocket map: social class and cultural capital as transferable assets in the advancement of second generation immigrants», *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 620, 116-137.

- FIREBAUGH, G. (2008): *Seven rules for social research*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- FLORES, R. (2012): «The increasing significance of race in Spain: discrimination experiences among young immigrants», informe, Universitat de Princeton: Center for Migration and Development.
- FUNDACIÓN ENCUENTRO (1991): *IV Conferencia de Ministros Europeos Responsables de Asuntos de Inmigración*, Luxemburg, 17-18 de setembre, Madrid: Cuaderno 121.
- GARCÍA CASTAÑO, F.J., M. RUBIO i O. BOUACHRA (2011): «Población inmigrante y escuela en España: un balance de investigación», dins F.J. GARCÍA CASTAÑO i S. CARRASCO (eds.): *Población inmigrante y escuela: conocimientos y saberes de investigación*, Madrid: Ministerio de Educación, 141-234.
- GARRETA, J. (2011): «Las experiencias escolares de la inmigración», *Papers. Revista de Sociologia*, 96, 205-223.
- (2008): «Escuela, familia de origen inmigrante y participación», *Revista de Educación*, 345, 133-155.
- GIBSON, M.A., i S. CARRASCO (2009): «The education of immigrant youths: some lessons from the U.S. and Spain», *Theory and Practice*, 48, 249-257.
- GIRÓ, J. (2011): «Las amistades y el ocio de los adolescentes, hijos de la inmigración», *Papers. Revista de Sociologia*, 96, 77-95.
- GLAZER, N., i D.P. MOYNIHAN (1970): *Beyond the melting pot: the Negroes, Puerto Ricans, Jews, and Italians of New York City*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- GLICK, J.E., i M.J. WHITE (2004): «Post-secondary school participation of immigrant and native youth: the role of familial resources and educational expectations», *Social Science Research*, 33, 272-299.
- HALLER, A.O., i A. PORTES (1973): «Status attainment processes», *Sociology of Education*, 46(1), 51-91.
- HALLER, W., A. PORTES i S. LYNCH (2011): «Dreams fulfilled, dreams shattered determinants of segmented assimilation in the second generation», *Social Forces*, 89(3), 733-762.
- HIRSCHMAN, C. (2001): «The educational enrollment of immigrant youth: a test of the segmented assimilation hypothesis», *Demography*, 38(3), 317-336.
- (1983): «America's melting pot reconsidered», *Annual Review of Sociology*, 9, 397-423.

- i L. FALCON (1985): «The educational attainment of religious-ethnic groups in the United States», *Research in Sociology of Education and Socialization*, 5, 83-120.
- HUNTINGTON, S.P. (2004): «The Hispanic challenge», *Foreign Policy*, 141, 30-45.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2008): *Encuesta Nacional a Inmigrantes*, Madrid: INE.
- (2007): *Encuesta Nacional a Inmigrantes*, Madrid: INE.
- JACOBSON, M. (1999): *Whiteness of a different color: European immigrants and the alchemy of race*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- JIMÉNEZ, T.R. (2008): «Mexican immigrant replenishment and the continuing significance of ethnicity and race», *American Journal of Sociology*, 113(6), 1.527-1.567.
- KAO, G., i M. TIENDA (1998): «Educational aspirations of minority youth», *American Journal of Education*, 106, 349-384.
- KASINITZ, P. et al. (2008): *Inheriting the city: the children of immigrants come of age*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- , J.H. MOLLENKOPF i M.C. WATERS (2002): «Becoming American/becoming New Yorkers: immigrant incorporation in a majority minority city», *International Migration Review*, 36, 1.020-1.036.
- LÓPEZ, D., i R.D. STANTON SALAZAR (2001): «Mexican-Americans. A second generation at risk», dins R. RUMBAUT i A. PORTES (ed.): *Ethnicities. Children of immigrants in America*, Berkeley: University of California Press, 57-90.
- MAJORIBANKS, K. (2003): «Family background, individual and environmental influences, aspirations and young adults' educational attainment: a follow-up study», *Educational Studies*, 29(2), 233-242.
- MATA, P. et al. (2007): «Racismo, adolescencia e inmigración: reconocer y afrontar el racismo desde una perspectiva educativa», EMIGRA Working Paper, 78.
- MENJIVAR, C. (2008): «Educational hopes, documented dreams: Guatemalan and Salvadoran immigrants' legality and educational prospects», *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 620, 177-193.
- ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT, PISA (2006): *Science Competencies for Tomorrow's World, 2007* [www.oecd.org/pisa].
- PAHL, K., i N. WAY (2006): «Longitudinal trajectories of ethnic identity among urban black and Latino adolescents», *Child Development*, 77, 1.403-1.415.
- PÉREZ-DÍAZ, V. (2009): *Educación y familia. Los padres ante la educación general de sus hijos en España*, Madrid: Fundación de las Cajas de Ahorro.

- PERREIRA, K.M., K.M. HARRIS i D. LEE (2006): «Making it in America: high school completion by immigrant and native youth», *Demography*, 43, 511-536.
- PORTES, A. (2012): «Tensions that make a difference: institutions, interests and the immigrant drive», *Sociological Forum*, 27, 563-578.
- , A. CELAYA, E. VICKSTROM i R. APARICIO (2012): «Who are we? Parental influences on self-identities and self-esteem of second generation youths in Spain», *Revista de Investigaciones Sociológicas*, 70, 9-37.
- , P. FERNÁNDEZ-KELLY i W. HALLER (2009): «The adaptation of the immigrant second generation in America: a theoretical overview and recent evidence», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 1.077-1.104.
- i A. RIVAS (2011): «The adaptation of migrant children», *The Future of Children*, 21(1), 219-246.
- i R. RUMBAUT (2006): *Immigrant America*, Berkeley: University of California Press.
- i R. RUMBAUT (2001): *Legacies: the story of the immigrant second generation*, Berkeley: University of California Press.
- , E. VICKSTROM, W. HALLER i R. APARICIO (2013): «Dreaming in Spain: parental determinants of immigrant children's ambition», *Ethnic and Racial Studies*, 36, 557-589.
- i M. ZHOU (1993): «The new second generation: segmented assimilation and its variants», *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74-96.
- REAM, R.K. (2004): *Uprooting children: mobility, social capital, and Mexican-American underachievement*, Nova York: LFB.
- ROSENBERG, M. (1979): *Conceiving the self*, Nova York: Basic Books.
- RUMBAUT, R.G. (2005): «Turning points in the transition to adulthood: determinants of educational attainment, incarceration, and early childbearing among children of immigrants», *Ethnic and Racial Studies*, 28, 1.041-1.086.
- (2004): «Ages, life stages, and generational cohorts: decomposing the immigrant first and second generations in the United States», *International Migration Review*, 38, 1.160-1.205.
- (1994): «The crucible within: ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants», *International Migration Review*, 28, 748-794.

- i G. KOMAIE (2010): «Immigration and adult transitions», *Future of Children*, 20, 39-63.
- i A. PORTES (ed.) (2001): *Ethnicities. Children of immigrants in America*, Berkeley: University of California.
- SCHNAPPER, D. (1992): *L'Europe des immigrés*, París: F. Burin.
- SCHNEIDER, C.L. (2008): «Police power and race riots in Paris», *Politics and Society*, 36, 133-159.
- SEWELL, W., i R.M. HAUSER (1972): «Causes and consequences of higher education: models of the status attainment process», *American Journal of Agricultural Economics*, 54, 851-861.
- , A.O. HALLER i A. PORTES (1969): «The educational and early occupational attainment process», *American Sociological Review*, 34, 82-92.
- SINGLETON, R., i B.C. STRAITS (2005): *Approaches to social research*, 4a ed., Nova York: Oxford University Press.
- TELLES, E., i V. ORTIZ (2008): *Generations of exclusion: Mexican-Americans, assimilation, and race*, Nova York: Russell Sage.
- TERRÉN, E. (2011): «Identidades desterritorializadas. El sentimiento de pertenencia nacional entre los adolescentes de familias inmigradas», *Papers. Revista de Sociologia*, 96, 97-116.
- i C. CARRASCO (2007): «Familia, escuela e inmigración», *Migraciones*, 22, 9-46.
- WARNER, L., i L. SROLE (1945): *The social systems of American ethnic groups*, New Haven: Yale University Press.
- YIU, J. (2013): «Calibrated ambitions: low educational ambition as a form of strategic adaptation among Chinese youths in Spain», *International Migration Review*, 47(3), 573-611.
- ZAPATA-BARRERO, R., i F. BURCHIANTI (2011): *Tolerance to cultural diversity in Spanish schools*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- ZHOU, M., J. LEE, J.A. VALLEJO, R. TAFOGA-ESTRADA i S. XIONG (2008): «Success attained, deterred, and denied: divergent pathways to social mobility in Los Angeles' new second generation», *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 620, 37-61.
- i C.N. BANKSTON (1996): «Social capital and the adaptation of the second generation», en A. PORTES (ed.): *The new second generation*, Nova York: Russell Sage, 197-220.

Glossari de sigles

CILS: Children of Immigrants Longitudinal Study (Estudi longitudinal sobre els fills d'immigrants).

ESO: Educació Secundària Obligatòria.

IAD: Índex d'Assimilació Descendent.

ICE: Índex de Coneixement de l'Espanyol.

IIEP: Índex d'Implicació Escolar dels Pares.

INE: Institut Nacional d'Estadística.

OCDE: Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic.

PISA: Programa per a l'avaluació internacional dels estudiants (Program for International Student Assessment).

PQPI: Programes de qualificació professional inicial.

RELSEG: Recerca longitudinal de la segona generació.

TIES: The Integration of the Second Generation in Europe.

Índex de taules i gràfics

Taules

2.1	Una panoràmica dels enfocaments teòrics sobre la integració	25
3.1	Característiques demogràfiques bàsiques de la mostra original de fills d'immigrants, 2008	60
3.2	Característiques sociodemogràfiques de la mostra RELSEG de pares, 2009-2010	61
3.3	Enquesta de seguiment de la mostra original identificada i mostres addicionals, RELSEG, 2011-2012	69
3.4	Distribució de freqüències de les enquestes original (2008) i de seguiment (2012) de la RELSEG en relació amb les variables objectives	70
3.5	Correlacions d'«Absent» a l'enquesta de seguiment amb variables a l'enquesta original, 2008-2012	71
3.6	País de naixement de les mostres original i de seguiment de la RELSEG	73
3.7	Mitjanes i correlacions en variables objectives de les mostres de seguiment i de reemplaçament, 2012	74
4.1	Educació i ocupacions dels pares i mares immigrants, RELSEG 2010	79
4.2	Orígens nacionals de la mostra de pares, RELSEG 2010	81
4.3	Any d'arribada dels pares i situació administrativa, RELSEG 2010	82
4.4	Diferències nacionals en educació, tipus de feina i estatus ocupacional dels pares immigrants, RELSEG 2010	83
4.5	Diferències en el temps de residència i nacionalitat espanyola dels pares immigrants, RELSEG 2010	84
4.6	Aspiracions i expectatives educatives, més plans de vida de pares i fills, RELSEG 2010 i 2008	91

4.7	Implicació dels pares en l'educació dels fills, RELSEG 2010	92
4.8	Ambicions i expectatives educatives dels pares i determinants de la seva implicació a l'escola, RELSEG 2010	95
4.9	Percepció de discriminació pels pares immigrants a Espanya i suport dels connacionals, RELSEG 2010	97
4.10	Actituds cap a Espanya entre els pares immigrants, 2010	101
4.11	Actitud dels pares perquè els fills coneguin el seu país d'origen, RELSEG 2010	102
5.1	Autoidentificació nacional dels fills dels immigrants	106
5.2	Percepcions de discriminació dels fills d'immigrants a Espanya, RELSEG 2012	108
5.3	Relacions intergeneracionals en l'adolescència tardana, RELSEG 2012	109
6.1	Fills d'immigrants matriculats en l'ensenyament a 18 anys (mitjana d'edat), 2012	122
6.2	Fills d'immigrants matriculats en l'ensenyament per sexe, tipus de centre i ciutat de residència, RELSEG 2012	123
6.3	Tipus d'ensenyament en què estan matriculats els fills d'immigrants, 2012	125
6.4	Notes mitjanes a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, sexe, tipus d'escola i ciutat de residència. Fills d'immigrants a Espanya, 2012	127
6.5	Actituds cap al centre d'ensenyament a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, sexe, tipus de centre i ciutat de residència. RELSEG, 2012	129
6.6a	Aspiracions educatives a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, tipus de centre escolar i ciutat de residència, RELSEG 2012	131
6.6b	Expectatives educatives a les mostres de seguiment i de reemplaçament per país de naixement, tipus de centre escolar i ciutat de residència, RELSEG 2012	132
6.7	Aspiracions i expectatives educatives en el temps dels fills d'immigrants a Espanya	135
6.8	Resultats educatius dels fills d'immigrants i els fills d'autòctons, 2012	137
7.1	Renda familiar	161

7.2	Titularitat de l'habitatge	162
7.3	Joves ocupats i tipus d'ocupació	164
7.4	Contracte de treball i remuneració (si treballen)	165
7.5	Aspiracions i expectatives ocupacionals	167
7.6	Detall de les aspiracions ocupacionals per sexe	168
7.7	Aspiracions ocupacionals dels fills d'immigrants en el temps	170
7.8	Intercorrelació dels indicadors i distribució de freqüències d'assimilació descendent (IAD) entre els fills d'immigrants, 2012	178
7.9	Intercorrelació dels indicadors i distribució de freqüències d'assimilació descendent (IAD) entre els joves autòctons, 2012	179

Gràfics

2.1	Trajectòries intergeneracionals de mobilitat: un model	35
2.2	El model Wisconsin de consecució d'estatus	38
2.3	Mobilitat socioeconòmica entre generacions d'immigrants. Pressions assimilatives a la societat de recepció	43
3.1	Diagrama de fluxos dels passos fets per seguir el rastre de la mostra original	68
4.1	Pes dels diversos determinants de l'estatus ocupacional, RELSEG 2010	87
4.2	Determinants dels ingressos familiars a Espanya entre els pares immigrants, RELSEG 2010	88
4.3	Determinants de les experiències de discriminació esmentades pels pares, RELSEG 2010	99
5.1	Determinants de l'autoidentitat nacional en els fills d'immigrants a Espanya, RELSEG 2012	111
5.2	Determinants de les percepcions de discriminació en els fills d'immigrants, RELSEG 2012	113
5.3	Determinants de les relacions intergeneracionals en els fills d'immigrants, RELSEG 2012	114
5.4	Determinants de l'autoestima entre els fills dels immigrants a Espanya, 2008	117

6.1	Determinants de la permanència en l'ensenyament dels fills d'immigrants a Espanya, 2012	140
6.2	Matriculació en nivells avançats entre els fills d'immigrants a Espanya, 2012	142
6.3	Determinants de les notes mitjanes (logaritmes) a secundària dels fills d'immigrants a Espanya, 2012	145
6.4	Determinants de les actituds dels fills d'immigrants a Espanya davant els centres d'ensenyament, 2012	147
6.5	Determinants de les aspiracions educatives entre els fills d'immigrants a Espanya, 2010	150
6.6	Determinants de les expectatives educatives dels fills d'immigrants a Espanya, 2010	150
6.7	Un model estructural de l'ambició	151
6.8.a	Influència dels pares i dels fills sobre el fet d'estar matriculats	152
6.8.b	Influència dels pares i dels fills sobre el fet d'estar matriculats a secundària superior o a la universitat	153
6.8.c	Influència dels pares i dels fills sobre les notes mitjanes (logaritme)	154
6.9	Un model causal no recursiu del progrés educatiu en els fills d'immigrants a Espanya, 2012	158
7.1	Determinants de l'entrada al mercat laboral dels fills d'immigrants, 2012	171
7.2	Determinants de les remuneracions entre els joves de la segona generació que treballen, 2012	173
7.3	Determinants de les aspiracions ocupacionals (escala contínua) a l'adolescència tardana, 2012	175
7.4	Determinants de les aspiracions ocupacionals (professional/executiu enfront d'altres) a l'adolescència tardana, 2012	176
7.5	Determinants d'assimilació descendent en els fills d'immigrants, 2012	180

Col·lecció Estudis Socials

Disponible a internet: www.laCaixa.es/ObraSocial

Títols publicats

1. LA IMMIGRACIÓ ESTRANGERA A ESPANYA (*Exhaurit*)
Eliseo Aja, Francesc Carbonell, Colectivo Ioé (C. Pereda, W. Actis i M. A. de Prada), Jaume Funes i Ignasi Vila
2. ELS VALORS DE LA SOCIETAT ESPANYOLA I LA SEVA RELACIÓ AMB LES DROGUES (*Exhaurit*)
Eusebio Megías (director)
3. LES POLÍTIQUES FAMILIARS EN UNA PERSPECTIVA COMPARADA (*Exhaurit*)
Lluís Flaquer
4. LES DONES JOVES A ESPANYA (*Exhaurit*)
Inés Alberdi, Pilar Escario i Natalia Matas
5. LA FAMÍLIA ESPANYOLA DAVANT L'EDUCACIÓ DELS SEUS FILLS (*Exhaurit*)
Victor Pérez-Díaz, Juan Carlos Rodríguez i Leonardo Sánchez Ferrer
6. VELLESA, DEPENDÈNCIA I ATENCIONS DE LLARGA DURADA (*Exhaurit*)
David Casado Marín i Guillem López i Casanovas
7. ELS JOVES DAVANT EL REPTE EUROPEU
Joaquim Prats Cuevas (director), Cristòfol-A. Trepal i Carbonell (coordinador)
8. ESPANYA DAVANT LA IMMIGRACIÓ
Victor Pérez-Díaz, Berta Álvarez-Miranda i Carmen González-Enriquez
9. LA POLÍTIQA D'HABITATGE EN UNA PERSPECTIVA EUROPEA COMPARADA (*Exhaurit*)
Carme Trilla
10. LA VIOLÈNCIA DOMÈSTICA
Inés Alberdi i Natalia Matas
11. IMMIGRACIÓ, ESCOLA I MERCAT DE TREBALL
Colectivo Ioé (Walter Actis, Carlos Pereda i Miguel A. de Prada)
12. LA CONTAMINACIÓ ACÚSTICA A LES NOSTRES CIUTATS
Benjamín García Sanz i Francisco Javier Garrido
13. FAMÍLIES CANGUR (*Exhaurit*)
Pere Amorós, Jesús Palacios, Núria Fuentes, Esperanza León i Alicia Mesas
14. LA INSERCIÓ LABORAL DE LES PERSONES AMB DISCAPACITATS
Colectivo Ioé (Carlos Pereda, Miguel Ángel de Prada i Walter Actis)
15. LA IMMIGRACIÓ MUSULMANA A EUROPA
Victor Pérez-Díaz, Berta Álvarez-Miranda i Elisa Chuliá
16. POBRESA I EXCLUSIÓ SOCIAL
Joan Subirats (director)
17. LA REGULACIÓ DE LA IMMIGRACIÓ A EUROPA
Eliseo Aja, Laura Díez (coordinadors)
18. ELS SISTEMES EDUCATIUS EUROPEUS ¿CRISI O TRANSFORMACIÓ?
Joaquim Prats i Francesc Raventós (directors), Edgar Gasòliba (coordinador)

19. PARES I FILLS A
L'ESPANYA ACTUAL
Gerardo Meil Landwerlin
20. MONOPARENTALITAT I
INFÀNCIA
Lluís Flaquer, Elisabet Almeda
i Lara Navarro
21. L'EMPRESARIAT IMMIGRANT
A ESPANYA
Carlota Solé, Sònia Parella
i Leonardo Cavalcanti
22. ADOLESCENTS DAVANT
L'ALCOHOL. LA MIRADA DE
PARES I MARES
Eusebio Megías Valenzuela (director)
23. PROGRAMES
INTERGENERACIONALS.
CAP A UNA SOCIETAT
PER A TOTES LES EDATS
Mariano Sánchez (director)
24. ALIMENTACIÓ, CONSUM
I SALUT
Cecilia Díaz Méndez i Cristóbal
Gómez Benito (coordinadors)
25. LA FORMACIÓ PROFESSIONAL
A ESPANYA. CAP A LA SOCIETAT
DEL CONEIXEMENT
Oriol Homs
26. ESPORT, SALUT I QUALITAT
DE VIDA
David Moscoso Sánchez i Eduardo
Moyano Estrada (coordinadors)
27. LA POBLACIÓ RURAL
D'ESPANYA. DELS
DESEQUILIBRIS A LA
SOSTENIBILITAT SOCIAL
Luis Camarero (coordinador)
28. LA CURA DE LES PERSONES.
UN REPTE PER AL SEGLE XXI
Constanza Tobío, M. Silveria Agulló
Tomás, M. Victoria Gómez i
M. Teresa Martín Palomo
29. FRACÀS I ABANDONAMENT
ESCOLAR A ESPANYA
Mariano Fernández Enguita, Luis
Mena Martínez i Jaime Riviere Gómez
30. INFÀNCIA I FUTUR. NOVES
REALITATS, NOUS REPTES
Pau Mari-Klose, Marga Mari-Klose,
Elizabeth Vaquera i Solveig Argeseanu
Cunningham
31. IMMIGRACIÓ I ESTAT
DEL BENESTAR A ESPANYA
Francisco Javier Moreno Fuentes
i María Bruquetas Callejo
32. INDIVIDUALITZACIÓ I
SOLIDARITAT FAMILIAR
Gerardo Meil
33. DISCAPACITATS I INCLUSIÓ
SOCIAL
Col·lectiu Ioé (Carlos Pereda, Miguel
Ángel de Prada i Walter Actis)
34. LA TRANSICIÓ DELS JOVES
A LA VIDA ADULTA. CRISI
ECONÒMICA I EMANCIPACIÓ
TARDANA
Almudena Moreno Mínguez (coord.)
35. CRISI I FRACTURA SOCIAL
A EUROPA. CAUSES I EFECTES A
ESPANYA
Miguel Laparra i Begoña Pérez
Eransus (coordinadors)

36. EL DÈFICIT DE NATALITAT
A EUROPA. LA SINGULARITAT
DEL CAS ESPANYOL
Gøsta Esping-Andersen
(coordinador), Bruno Arpino, Pau
Baizán, Daniela Bellani, Teresa
Castro-Martín, Mathew J. Creighton,
Maike van Damme, Carlos Eric
Delclòs, Marta Domínguez, María
José González, Francesca Luppi,
Teresa Martín-García, Léa Pessin,
Roberta Rutigliano
37. LA DELINQUÈNCIA ALS
BARRIS PERCEPCIONS I
REACCIONS
Alfonso Echazarra
38. CRÉIXER A ESPANYA. LA
INTEGRACIÓ DELS FILLS
D'IMMIGRANTS
Rosa Aparicio i Alejandro Portes

El paper que s'ha fet servir en aquesta publicació és Coral Book Ivory de 80 grams per a l'interior i Incada Silk de 240 grams per a la coberta. Tots dos papers, distribuïts per Torraspaper, tenen la certificació FSC, marca de gestió forestal responsable, que garanteix la sostenibilitat del procés de fabricació.

ELEMENTAL
CHLORINE
FREE
GUARANTEED

Aquest estudi es proposa conèixer el grau d'integració dels fills adolescents dels immigrants a la societat espanyola. Aquests joves ja han nascut al nostre país o bé hi han passat bona part de la vida. Com influeix en la seva identitat i autoestima el fet de tenir dues cultures? Han tingut experiències de discriminació? La seva trajectòria acadèmica i laboral és semblant a la dels joves espanyols de la mateixa edat? Hi ha diferències entre els fills d'immigrants de diversos orígens nacionals? Els resultats presentats aquí miren de donar resposta a aquestes preguntes.

Per aconseguir-ho, els autors han entrevistat gairebé set mil adolescents fills d'immigrants, els seus pares i una mostra comparable d'adolescents espanyols. S'han recollit dades sobre la mateixa mostra en dos moments diferents, amb un interval de quatre anys. Aquest seguiment en el temps permet d'analitzar els canvis que tenen lloc durant l'adolescència, una etapa clau per a la integració posterior en la societat adulta.

Els resultats inviten a reflexionar sobre les llums i ombres del procés d'integració de la segona generació d'immigrants. També aporten elements per valorar les polítiques que s'han posat en marxa i les que caldria implantar en el futur.

Obra Social "la Caixa"